

Oikeuden väärinkäytön kielto sananvapausrikoksissa

Rikosoikeus, vastuu ja vastuuseen asettaminen

OTM-tutkielma

Laatija:

Veera Peltonen

11.11.2022

OTM-tutkielma

Oppiaine: Rikosoikeus, vastuu ja vastuuseen asettaminen
Tekijä: Veera Peltonen
Otsikko: Oikeuden väärinkäytön kieltä sananvapausr rikoksissa
Ohjaajat: Tatu Hyttinen, Lauri Luoto
Sivumäärä: XIII + 74 sivua
Päivämäärä: 11.11.2022

Tarkastelen tutkielmassa oikeuden väärinkäytön kiellon doktriinia suhteessa sananvapausr rikoksiin. Päättökysymyksinä ovat, miten oikeuden väärinkäytön kieltä soveltuu sananvapausr rikoksiin ja tulisiko oikeuden väärinkäytön kieltä soveltaa sananvapausr rikoksissa nykyistä laajemmin. Tarkastelua ei ole rajattu mihinkään tiettyihin rikostunnusmerkistöihin, vaan käytän käsitettä sananvapausr rikos yläkäsitteenä kaikille sellaisille rikoksille, joissa on kyse sananvapauden rangaistavasta väärinkäytöstä, eli sellaisesta ilmaisemisesta tai viestinnästä, joka ei saa sananvapaussuojaa.

Aiheen keskeisimmät säädökset ovat Euroopan ihmisoikeussopimuksen sananvapautta koskeva 10 artikla ja oikeuden väärinkäytön kieltä koskeva 17 artikla. 10 artiklan 2 kohdassa on lueteltu sananvapauden sallitut rajoitusedellytykset, joiden kautta sananvapausr rikoksia lähtökohtaisesti tarkastellaan. Oikeuden väärinkäytön kiellon doktriinin nojalla omia oikeuksia ei saa käyttää niin, että tarkoituksena on tehdä tyhjäksi toisten ihmisten ihmisoikeuksia tai rajoittaa niitä kohtuuttomasti. Mikäli sananvapausr rikoksessa tekijän voidaan katsoa käyttäneen sananvapautta tällaisella tavalla, voidaan teko sulkea suoraan sananvapaussuojan ulkopuolelle toteamalla sen olevan oikeuden väärinkäyttöä.

EIS 17 artiklaa koskeva oikeuskäytäntö on paikoin epäjohdonmukaista ja vaikeasti hallittavaa. Lisäksi artiklaa on sovellettu sekä suoraan että välillisesti: joko artiklan nojalla kanne on hylätty suoraan, tai sitä on käytetty tulkinnan ja argumentaation apuna tuomioistuin harkinnassa. Tietyissä tapauskategorioissa soveltaminen on johdonmukaisempaa, mutta erityisesti vihapuheen eri muotoihin artiklaa on sovellettu vaihtelevasti. Oikeuskäytäntö onkin saanut osakseen kritiikkiä, ja osa oikeustieteilijöistä vastustaa 17 artiklan soveltamista ylipäätään ja katsoo, että kaikki tapaukset tulisi ratkaista 10.2 artiklan kautta.

Tutkimusote on lainopillinen eli oikeusdogmaattinen. Käytännöllisen lainopin tavoitteen mukaisesti pyrin tutkielmallani palvelemaan oikeuskäytäntöä ja tarjoamaan perustellun tulkintakannanoton. Lain eri tulkintatavoista tutkielmassa keskeisin on teleologinen eli päämäärähakuinen tulkinta, jonka avulla pyrin löytämään yhteiskunnallisesta näkökulmasta parhaan mahdollisen tavan soveltaa oikeuden väärinkäytön kieltä. Osa perusteluista nojautuu reaalisiin argumentteihin, ja keskeisiä tulkintaa ohjaavia arvoja tutkielmassa ovat demokratian suojeleminen, ihmisarvon loukkaamattomuus sekä yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys.

Keskeinen aineisto muodostuu 17 artiklaa koskevasta oikeuskäytännöstä ja oikeuskirjallisuudesta. Näiden avulla muodostan käsitystä siitä, millaisin argumentein oikeuden väärinkäytön kieltä ja sen soveltamista on puolustettu ja vastustettu. Tutkielman lopussa esitän johtopäätökseni, että oikeuden väärinkäytön kieltä on käyttökelpoinen periaate, jolla on perustellusti asema oikeusjärjestelmässä. Erityisesti esitän, että kieltä voisi jatkossa soveltaa systematisemmin epäsuorasti, jolloin se otettaisiin sananvapauden rajoitusedellytysten ohella huomioon tulkinta-apuna erilaisissa tapauksissa.

Avainsanat: sananvapaus, sananvapausr rikos, oikeuden väärinkäytön kieltä, vihapuhe

Sisällys

Oikeuden väärinkäytön kieltö sananvapausr rikoksissa.....	I
Lähteet.....	V
Lyhenteet.....	XIII
1 JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkielman lähtökohdat	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja rajaukset.....	4
1.3 Tutkimussuuntaus, metodi ja aineisto.....	5
1.4 Tutkielman rakenne.....	10
2 OIKEUS SANOJA JA SANOMINEN RIKOKSENA	12
2.1 Sananvapaus perus- ja ihmisoikeutena.....	12
2.2 Sananvapauden rajoittaminen	15
2.2.1 Perusoikeuksien rajoitusedellytykset.....	15
2.2.2 Sananvapauden rajoittamisen lähtökohdat Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ja ihmisoikeustuomioistuimessa	17
2.3 Sananvapauden väärinkäyttö.....	19
2.3.1 Sananvapausr rikokset ja niiden tulkinta	19
2.3.2 Vihapuhe ja viharikollisuus	22
2.3.3 Ratkaisu KKO 2012:58	24
3 OIKEUDEN VÄÄRINKÄYTÖN KIELLON PERIAATE.....	27
3.1 Oikeuden väärinkäytön kieltö demokratian suojana	27
3.2 Euroopan ihmisoikeussopimuksen 17 artikla	28
3.3 Oikeuden väärinkäytön kiellon teoretisointia.....	30
3.4 Periaate kansainvälisesti ja EU-oikeudessa.....	32
3.5 Periaate kansallisissa lainsäädännöissä.....	34
4 KIELLON SOVELTAMINEN SANANVAPAUSR IKOKSISSA	37
4.1 Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan ja 17 artiklan välinen suhde ...	37
4.2 17 artiklan soveltamistavat.....	38
4.3 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöä.....	40
4.3.1 Holokaustin tai muun joukkotuhonnan kiistäminen ja historian vääristely.....	40
4.3.2 Totalitaaristen ideologioiden edistäminen	43
4.3.3 Vihapuhe.....	44

4.4 Kotimaista oikeuskäytäntöä.....	48
4.4.1 Ratkaisu KKO 2020:68	48
4.4.2 Ratkaisu KKO 2013:50	50
5 OIKEUDEN VÄÄRINKÄYTÖN KIELLON TULEVAISUUS	53
5.1 17 artiklan soveltamisen saama kritiikki.....	53
5.2 Rangaistavan vihapuheen muodot	56
5.2.1 Vihaan ja väkivaltaan lietsomisen elementti	56
5.2.2 Panettelevat ja solvaavat lausumat	58
5.3 Kiellon suora soveltaminen.....	63
5.4 Kiellon epäsuora soveltaminen.....	66
6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	72

Lähteet

Kirjallisuus

- Aaltonen, Milla – Illman, Mika – Mantila, Anu, Tietoja ja tapausesimerkkejä vihapuheesta ja viharikoksista – käsikirja lainkäyttäjille. Oikeusministeriö 2019.
- Aarnio, Aulis, Mitä lainoppi on? Tammi 1978.
- Aarnio, Aulis, Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. WSOY 1989.
- Aarnio, Aulis, Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta, s. 35–56 teoksessa Häyhä, Juha, Minun metodini. Werner Söderström lakitieto 1997.
- Aarnio, Aulis, Tulkinnan taito – ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. Talentum Media 2006.
- Alaburić, Vesna, Legal Concept of Hate Speech and Jurisprudence of the European Court of Human Rights. Croatian Political Science Review 55 (4) 2018, s. 230–252.
- Bezemek, Christoph, Abuse of Human Rights. On Militant Democracy 2016.
(https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3001763, Viitattu 25.10.2022.)
- Brown, Alex. Hate Speech Law. Abingdon, Routledge, 2015.
(<http://library.oapen.org/handle/20.500.12657/25902>, Viitattu 2.10.2022.)
- Buyse, Antoine, Contested contours: The limits of freedom of expression from an abuse of rights perspective – Articles 10 and 17 ECHR, s. 183–208 teoksessa Brems, Eva – Gerards, Janneke (ed.) Shaping Rights in the ECHR: The Role of the European Court of Human Rights in Determining the Scope of Human Rights. Cambridge University Press 2014. (Buyse 2014a)
- Buyse, Antoine, Dangerous expressions: The ECHR, violence and free speech. International and Comparative Law Quarterly 63 (2) 2014, s. 491–503. (Buyse 2014b)
- Byers, Michael, Abuse of rights: an old principle, a new age. McGill Law Journal (47) 2001, s. 389–434.
- Cannie, Hannes – Voorhoof, Dirk, The abuse clause and freedom of expression in the European Human Rights convention: an added Value for Democracy and Human Rights Protection? Netherlands Quarterly of Human Rights 29(1) 2011, s. 54–83.

- Cram, Ian, The Danish Cartoons, Offensive Expression, and Democratic Legitimacy, s. 311–330 teoksessa Hare, Ivan – Weinstein, James, Extreme Speech and Democracy. Oxford University Press Incorporated 2009.
- Dimovski, Darko – Ilic, Ivan, Hate speech in the European court of human rights case law, s. 197–207 teoksessa Thematic conference proceedings of international significance. Academy of Criminalistic and police studies 2016.
- Fish, Stanley, There's No Such Thing as Free Speech, and It's a Good Thing, Too. Oxford University Press 1994.
- Grimm, Dieter, Freedom of Speech in a Globalized World, s. 11-22 teoksessa Hare, Ivan – Weinstein, James, Extreme Speech and Democracy, Oxford University Press Incorporated 2009.
- Halila, Heikki, Oikeustapauskommentti KKO 2020:68, teoksessa Timonen, Pekka (toim.) KKO:n ratkaisut kommentein 2020:2. Sähköinen teos, AlmaTalent-verkkokirjahylly. Viitattu 10.8.2022.
- Hannula, Ilari, Vihapuhe ja sananvapaus rikoslakiin vuonna 2011 tehtyjen muutosten valmistelussa, s. 165–190 teoksessa Neuvonen, Riku (toim.) Vihapuhe Suomessa. Edita 2015.
- Hannula, Ilari – Neuvonen, Riku, Internetin keskustelupalstan ylläpitäjän vastuu rasistisesta aineistosta, Lakimies 3/2011, s. 527–548.
- Hare, Ivan - Extreme Speech Under International and Regional Human Rights Standards, s. 62-80 teoksessa Hare, Ivan – Weinstein, James, Extreme Speech and Democracy, Oxford University Press, Incorporated, 2009.
- Hirvelä, Päivi – Heikkilä, Satu, Ihmisoikeudet. Käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön. 2., uudistettu painos. AlmaTalent 2017.
- Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas Oikeustieteen Metodologiaan. Helsinki 2011.
- Hoikka, Mikko, Sananvapaus Euroopan unionin oikeudessa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2009.
- Howard, Erica, Freedom of Expression and Religious Hate Speech in Europe. 1st edition, Routledge 2018.
- Husa, Jaakko – Mutanen, Anu – Pohjalainen, Teuvo, Kirjoitetaan juridiikkaa: ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille. Lakimiesliiton kustannus 2001.
- Hyttinen, Tatu, KKO 2013:50 Kokiko Jussi Halla-aho oikeusmurhan? Defensor Legis 6/2013, s. 940–950.

- Hyttinen, Tatu, Vihapuhe ja oikeuksien väärinkäytön kielto, s. 89–111 teoksessa Nuotio ym. Juhlajulkaisu Kimmo Nuotio 1959–18/4–2019. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2019.
- Hyttinen, Tatu – Tapani, Jussi, Rikoksen ja rangaistuksen äärellä. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2018.
- Illman, Mika, Uudistunut säännös kiihottamisesta kansanryhmää vastaan. Oikeus 2/2012, s. 208–225.
- Karovska-Andonovska, Biljana, Creating Standards against Hate Speech through the Case-Law of the European Court of Human Rights. *Balkan Social Science Review* (8) 2016, s. 7-22.
- Keane, David, Attacking Hate Speech under Article 17 of the European Convention on Human Rights. *Netherlands quarterly of human rights* 25 (4) 2007, s. 641–663.
- Kolehmainen, Antti, Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä, s. 106–134 teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.) Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta 2015.
- Kolehmainen, Simo, Syyteoikeudesta sananvapausrikoksissa. Valtakunnansyyttäjänvirasto 2009.
- Krokfors, Kirsi, Rikossäännösten teleologisesta tulkinnasta, s. 55–72 teoksessa Lahti, Raimo – Ojala, Timo (toim.) Rikosoikeuden uudistuneet yleiset opit. Helsingin hovioikeus, Helsinki. Saarijärven Offset Oy 2004.
- Kulmala, Samuli, Oikeuden väärinkäytön kielto, sananvapaus ja yhdistymisvapaus ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön ja tapauksen KKO 2020:68 valossa, s. 87–156 teoksessa Koponen, Pekka – Lahti, Raimo – Kallioinen, Laura (toim.) Valittuja kysymyksiä rikos-, prosessi- ja vahingon korvausoikeudesta II, Helsingin hovioikeus 2022.
- Lehto, Olli, Oikeus sananvapauteen: onko haitallisen puheen sallimisesta jotain hyötyä? s. 189–203 teoksessa Aalto-Heinilä, Maija – Kurki, Visa (toim.) Mitä oikeudet ovat? Filosofian ja oikeustieteen näkökulmia. Gaudeamus, 2019.
- Linna, Tuula, Oikeuden väärinkäytön kielto ja sen sovelluksia. *Lakimies* 4/2004, s. 622–638.
- Mantila, Anu, Saako myös tämän sanoa? Milloin puhe muuttuu rangaistavaksi vihapuheeksi. Oikeus 2/2020, s. 154–171.

- Mchangama, Jacob – Alkiviadou, Natalie, Hate Speech and the European Court of Human Rights: Whatever Happened to the Right to Offend, Shock or Disturb? *Human rights law review* 21 (4) 2021, s. 1008–1042.
- de Morree, Paulien, Rights and wrongs under the ECHR: the prohibition of abuse of rights in Article 17 of the European Convention on Human Rights. *Intersentia* 2016.
- Neuvonen, Riku, *Vihapuhe Suomessa*. Edita 2015.
- Neuvonen, Riku, *Sananvapauden historia Suomessa*. Gaudeamus 2018.
- Niemi, Matti Ilmari, Lainopillisen tiedon objektiivisuudesta. *Lakimies* 7–8/2017, s. 950–969.
- Nuotio, Kimmo, Vihapuheen rikosoikeudellinen sääntely, s. 139–164 teoksessa Neuvonen, Riku (toim.) *Vihapuhe Suomessa*. Edita 2015.
- Nuotio, Kimmo. Miten vihapuhetta tulisi rajoittaa? s. 204–217 teoksessa Aalto-Heinilä, Maija, – Kurki, Visa (toim.) *Mitä oikeudet ovat? Filosofian ja oikeustieteen näkökulmia*. Gaudeamus 2019.
- Nuotio, Kimmo, Sananvapauserikosten sääntelyn ja soveltamisen kehitystrendejä eräiden kotimaisten oikeustapausten valossa, s. 1–16 teoksessa Korpisaari, Päivi (toim.) *Viestin viemää: viestintäoikeuden vuosikirja 2021. (julkaistaan syksyllä 2022, sivunumerot voivat vielä muuttua)*
- Nuotio, Kimmo, Oikeuden väärinkäytöstä, s. 1–19 teoksessa Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Yli-Hemminki, Esko (toim.) *Rikoksen ja rangaistuksen filosofia*. Gaudeamus 2022. *(julkaistaan syksyllä 2022, sivunumerot voivat vielä muuttua)*
- Oetheimer, Mario, Protecting Freedom of Expression: The Challenge of Hate Speech in the European Court of Human Rights Case Law. *Cardozo Journal of International and Comparative Law* 17 (3) Summer 2009, s. 427–444.
- Ojanen, Tuomas, *Perusoikeusjuridiikka*. Helsingin yliopisto 2015.
- Ollila, Riitta, KKO 2013:50: laitton uhkaus ja vihapuheet. *Lakimies* 6/2013, s. 1128–1135.
- Ollila, Riitta, *Sananvapaus*. Tietosanoma 2004.
- Ollila, Riitta, Sananvapaus ja tiedonvälityksen vapaus (11 artikla), s. 327–350 teoksessa Nieminen, Liisa, *Perusoikeudet EU:ssa*. Lakimiesliiton kustannus 2001.

- Ovey, Clare – White, Robin – Geoffrey, Francis, Jacobs, White, and Ovey: The European Convention on Human Rights. 4th edition, Oxford University Press 2006.
- O'Reilly, Aoife, In Defence of Offence: Freedom of Expression, Offensive Speech, and the Approach of the European Court of Human Rights. *Trinity College Law Review* 19 2016, s. 234–260.
- Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti, Euroopan ihmisoikeussopimus. Talentum 2012.
- Puolimatka, Tapio, Saanko luvan - sanoa: sananvapaus ja vihapuhe. Perussanoma Oy 2020.
- Pöytäri, Reeta – Haara, Paula – Raittila, Pentti, Vihapuhe sananvapautta kaventamassa. Tampere University Press 2013.
- Rask, Riikka, Vihapuhe Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön valossa, s. 265–295 teoksessa Ervo, Laura – Lahti, Raimo – Siro, Jukka, Perus- ja ihmisoikeudet rikosprosessissa. Helsingin hovioikeus 2012.
- Sajama, Seppo, Argumentaatio oikeustieteellisessä tutkimuksessa, s. 24–50 teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.) Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta 2015.
- Scheinin, Martin – Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka, Perusoikeudet. WSOYpro 2011.
- Siltala, Raimo, Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalainen lakimiesyhdistys 2003.
- Smits, Jan, What is Legal Doctrine? On the Aims and Methods of Legal-Dogmatic Research, s. 207-228 teoksessa Van Gestel, Rob – Micklitz, Hans – Rubin, Edward (ed.) *Rethinking Legal Scholarship: A Transatlantic Dialogue*. Cambridge University Press 2017.
- Tiilikka, Päivi, Journalistin sananvapaus. WSOYpro 2008.
- Tiilikka, Päivi, Oikeustapauskommentti ratkaisusta KKO 2012:58, teoksessa Timonen, Pekka (toim.) KKO:n ratkaisut kommentein 2012:1. Sähköinen teos, AlmaTalent-verkkokirjahylly. Viitattu 6.7.2022.
- Tolonen, Hannu, Oikeuslähdeoppi. WSOY Lakitieto 2003.
- Tolvanen, Matti, Oikeustapauskommentti ratkaisusta KKO 2013:50, teoksessa Timonen, Pekka (toim.) KKO:n ratkaisut kommentein 2013:1. Sähköinen teos, AlmaTalent-verkkokirjahylly. Viitattu 6.7.2022.

- Tulkens, Françoise, The Hate Factor in Political Speech. Where Do Responsibilities Lie. Report of the Council of Europe Conference 2013.
- Tulkens, Françoise, When to say is to do, freedom of expression and hate speech in the case-law of the European Court of Human Rights. Strasbourg: Seminar on Human Rights for European Judicial Trainers 2015.
- Tuori, Kaarlo, Oikeusjärjestys ja oikeudelliset käytännöt. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2003.
- Van Dijk, Pieter – Van Hoof, Fried – Van Rijn, Arjen – Zwaak, Leo, Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. 4th edition, Intersentia Publishing Ltd 2006.
- Viljanen, Veli-Pekka, Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Talentum 2001.
- Wagrandl, Ulrich, The Prohibition to Abuse One's Human Rights: A Theory. European law journal: review of European law in context 25 (6) 2019, s. 577–592.
- Waldron, Jeremy, The Harm in Hate Speech. First Harvard University Press paperback edition. Harvard University Press 2014.

Virallislähteet

- European court of Human Rights, Guide on Article 17 of the European Convention on Human Rights 2022.
- HE 309/1993 vp Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- HE 45/2002 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 317/2010 vp Hallituksen esitys eduskunnalle Euroopan neuvoston tietoverkkorikollisuutta koskevan yleissopimuksen lisäpöytäkirjan, joka koskee tietojärjestelmien välityksellä tehtyjen luonteeltaan rasististen ja muukalaisvihamielisten tekojen kriminalisointia, hyväksymisestä ja laiksi sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laeiksi rikoslain ja tietoyhteiskunnan palvelujen tarjoamisesta annetun lain 15 §:n muuttamisesta.

HE 19/2014 vp Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

PeVL 19/1998 vp Perustuslakivaliokunnan lausunto 19/1998 vp Hallituksen esitys televisio- ja radiotoimintaa koskevaksi lainsäädännöksi.

PeVL 26/2002 vp Perustuslakivaliokunnan lausunto 26/2002 vp Valtioneuvoston kirjelmä ehdotuksesta neuvoston puitepäätökseksi (rasismin ja muukalaisvihan vastainen toiminta).

PeVM 25/1994 vp Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Rasistiset rikokset. Oikeusministeriö. Mietintöjä ja lausuntoja 3/2010. (Rasistiset rikokset -työryhmä).

Valtakunnansyyttäjän ohje VSK:2017:2 Menettely sananvapauserikosoissa.

Internetlähteet

Anu Mantila: Mielipiteen ilmaisukin voi olla rikos, Helsingin sanomat 7.9.2019.

<https://www.hs.fi/paivanlehti/07092019/art-2000006230302.html> (Viitattu 18.10.2022).

Poliisi rekrytoi 25 uutta nettipoliisia – "kyse ei ole sananvapauden rajoittamisesta", Yle uutiset 2.2.2017

<https://yle.fi/uutiset/3-9437958> (Viitattu 12.10.2022).

Rikostutkintaan päätyneiden rasististen nettikirjoitusten määrä romahti – viharyhmän alasajo on vaikuttanut, toteaa poliisi, Yle uutiset 18.1.2020

<https://yle.fi/uutiset/3-11148108> (Viitattu 12.10.2022).

Riku Neuvonen: Oikeuden väärinkäytön kielto ja KKO 2020:68

<https://perustuslakiblogi.wordpress.com/2020/09/23/riku-neuvonen-oikeuden-vaarinkayton-kielto-ja-kko-202068/> (Viitattu 18.10.2022).

Tässäkö menevät sananvapauden rajat? Yle selvitti, miten viranomaiset ovat kohdelleet vihapuheina ilmiannettuja nettikirjoituksia, Yle uutiset 18.1.2020.

<https://yle.fi/uutiset/3-11122379> (Viitattu 12.10.2022).

Oikeuskäytäntö

Suomi

KKO 2005:82

KKO 2006:20

KKO 2010:39

KKO 2011:72

KKO 2012:58

KKO 2013:50

KKO 2020:68

Kouvolan HO 12.12.2011 1146

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Féret v. Belgia 16.7.2009 nro 15615/07

Garaudy v. Ranska 24.6.2003 nro 65831/01

Glimmerveen & Hagenbeek v. Alankomaat 11.10.1979 nrot 8348/78 ja 8406/78

Handyside v. Yhdistynyt kuningaskunta 7.12.1976 nro 5493/72

Hizb Ut-Tahrir ja muut v. Saksa 12.6.2012 nro 31098/08

Jersild v. Tanska 23.9.1994 nro 15890/89

Kasymakhunov ja Saybatalov v. Venäjä 14.3.2013 nrot 26261/05 ja 26377/06

Lawless v. Irlanti (nro 3) 1.7.1961 nro 332/57

Leroy v. Ranska 2.10. 2008 36109/03

M'Bala M'Bala v. Ranska 20.10.2015 nro 25239/13

Norwood v. Yhdistynyt kuningaskunta 16.11.2004 nro 23131/03

Paksas v. Liettua 6.1.2011 nro 34932/04

Pavel Ivanov v. Venäjä 20.2.2007 nro 35222/04

Perinçek v. Sveitsi 15.10.2015 nro 27510/08

Refah Partisi (the Welfare party) ja muut v. Turkki 13.2.2003 nrot 41340/98,
41342/98, 41343/98 ja 41344/98

Vejdeland v. Ruotsi 9.2.2012 nro 1813/07

Witzsch v. Saksa 13.12.2005 nro 7485/03

Lyhenteet

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus; Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (63/1999)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
esim.	esimerkiksi
EU	Euroopan unioni
HE	hallituksen esitys
HO	hovi oikeus
KKO	korkein oikeus
KP-sopimus	Kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (8/1976)
ks.	katso
naapuruussuhdelaki	laki eräistä naapuruussuhteista (26/1920)
oikeustoimilaki	laki eräistä varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (228/1929)
PeVL	perustuslakivaliokunnan lausunto
PeVM	perustuslakivaliokunnan mietintö
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
RL	rikoslaki (39/1889)
sananvapauslaki	laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä (460/2003)
SopS	Suomen säädöskokoelman sopimussarja
vp	valtiopäivät
virt.	vertaa
VSK	valtakunnansyyttäjän ohje
YK	Yhdistyneet Kansakunnat

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman lähtökohdat

Sananvapaus on keskeinen perus- ja ihmisoikeus erityisesti aikana, jolloin lähihistoriaa värittävät sekä globaali pandemia että sota Euroopassa. Sananvapaus turvaa jokaisen oikeutta avoimeen, vapaaseen ja julkiseen kansalaiskeskusteluun sekä mahdollistaa viranomaisten toiminnan valvontaa ja kritisointia.¹ Sananvapaus takaakin demokratialle tärkeän oikeuden arvostella vallanpitäjiä ja vallalla olevaa politiikkaa, ja tämä on keskeinen tekijä mielivaltaisen päätöksenteon ja korruption ehkäisemisessä.² Esimerkiksi juuri koronapandemian jyllätessä kansalaiskeskustelu rajoitustoimista kävi vilkkaana, ja niin kuuluukin olla. Mikäli avointa keskustelua yhteiskunnassa vallalla olevista ilmiöistä ei saisi käydä, voimme vain kuvitella, kuinka erilaiselta yhteiskuntamme näyttäisi.

Sananvapauden suojeleminen on siis ensisijaisen tärkeää demokratian sekä poliittisen, taiteellisen, tieteellisen ja kaupallisen viestinnän suojelemiseksi, mutta yhtä lailla on huomioitava, että sananvapautta voidaan käyttää välineenä vihan yllyttämiseksi ja levittämiseksi sekä yksityisyydensuojan ja turvallisuuden heikentämiseksi.³ Median nykypiirteiden vuoksi väärinkäyttö on tullut näkyvämmäksi ja toisaalta sen vaikutukset ovat kasvaneet. Internet ja sittemmin sosiaalinen media ovat tuoneet uusia ulottuvuuksia sananvapauden käyttöön ja sananvapausdiskurssiin, sillä erilaisilla internetin alustoilla kenen tahansa on helppo kirjoittaa mitä tahansa.⁴ Mielipiteet ovat kärjistyneet ja keskustelu on polarisoitunut erityisesti eri vähemmistöryhmien kuten ulkomaalaisten ja seksuaalivähemmistöjen asemasta yhteiskunnassa, ja toisinaan keskustelu saa jopa vihapuheen muotoja.⁵ Internet on myös mahdollistanut ilmaisujen leviämisen aivan uudenvälisellä tavalla, ja näin ollen ilmaisujen vaikuttavuus on aivan eri tasoa entiseen verrattuna.⁶

Kuten monia muita perusoikeuksia, on myös sananvapautta mahdollista rajoittaa tiettyjen edellytysten vallitessa rikoslain keinoin.⁷ Sananvapausrikoksissa tekijän sananvapautta

---

¹ Ollila 2004, s. 16, Kolehmainen 2009, s. 11.

² Pöyhtäri – Haara – Raittila 2013, s. 53.

³ Ovey – White 2006, s. 318. Ks. myös Grimm 2019, s. 12.

⁴ Tulkens 2013, s. 1, Mchangama – Alkiviadou 2021, s. 1009.

⁵ Rask 2012, s. 265, Pöyhtäri – Haara – Raittila 2013, s. 7.

⁶ Karovska-Andonovska 2016, s. 8, Alaburić 2018, s. 231.

⁷ Howard 2018, s. 1.

punnitaan suhteessa uhrin tai uhrien perusoikeuksiin, kuten yksityisyyden suojaan tai oikeuteen elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen.⁸

Kyse on laajasta kirjosta erilaisia tekoja – sananvapausrikos voi olla yhtä lailla tappouhkaus, uskontoa parjaavien julisteiden levittäminen tai esimerkiksi kostotarkoituksessa tehty ex-puolison alastonkuvien levittäminen. Internetissä liikkuvan on lähes mahdotonta välttyä lukemasta esimerkiksi rasistisia tai homofobisia kommentteja, jotka täyttävät jonkin sananvapausrikoksen tunnusmerkistön. Pohjimmiltaan sananvapausrikoksissa on aina kyse sananvapauden käytön ja sen hyväksyttävien rajoitusperusteiden punninnasta.⁹

Erityisesti vihapuheisiin liittyvät rikosepäilyt ovat syyttäjän kannalta työläitä, sillä niihin liittyy aina syvällistä oikeudellista pohdintaa sananvapauden käytön rajoista ja siitä, kuinka järkyttävien ja sokeeraavien lausumien tulisi olla sallittuja.¹⁰ Vihapuheerikoksia esiintyy erityisesti internetin alustoilla, ja juttujen määrä on ollut nousussa.¹¹ Esimerkiksi vielä noin kymmenen vuotta sitten kiihottamista kansanryhmää vastaan koskevat esitutkinnot ja syytemääräykset olivat harvinaisuus, mutta vuosien 2014–2019 välillä valtakunnansyyttäjä antoi yhteensä 37 syytemääräystä koskien kiihottamista kansanryhmää vastaan tai uskonrahan rikkomista.¹² Kyse on rikoksista, joita tehdään jatkuvasti, mutta joiden esiin tulemiseen vaikuttavat keskeisesti esimerkiksi poliisin resurssit – kun rahoitusta netin vihapuheita tutkivalle poliisin erilliselle yksilölle ei enää ollut, rikostutkintaan päätyvien juttujen määrä romahti vuonna 2019.¹³

Sananvapausrikoksiin reagoidaan ensisijaisesti punnitsemalla tekoa suhteessa sananvapauden rajoitusedellytyksiin.¹⁴ On kuitenkin mahdollista ajatella, että tietyissä tilanteissa tekijä on käyttänyt sananvapauttaan tavalla, joka on jo lähtökohtaisesti oikeudenvastaista. Kun kenelläkään ei tulisi olla oikeutta käyttää perusoikeuksiaan vain loukatakseen toisten perusoikeuksia, ei sananvapautta saa käyttää sellaisiin tarkoitukseen, joilla pyritään kaventamaan toisten ihmisten oikeuksia. Tämä oikeuden väärinkäytön kiellon periaate on olemassa osana oikeusjärjestystämme, ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien on soveltanut

---

⁸ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 908–909, Mantila 2020 s. 158.

⁹ VSK:2017:2.

¹⁰ Poliisi rekrytoi 25 uutta nettipoliisia – "kyse ei ole sananvapauden rajoittamisesta", Yle uutinen 2.2.2017.

¹¹ Hyttinen – Tapani 2018, s. 8.

¹² Mantila 2020, s. 155.

¹³ Tässäkö menevät sananvapauden rajat? Yle selvitti, miten viranomaiset ovat kohdelleet vihapuheina ilmiannettuja nettikirjoituksia, Yle uutinen 18.1.2020, Rikostutkintaan päätyneiden rasististen nettikirjoitusten määrä romahti – viharyhmän alasajo on vaikuttanut, toteaa poliisi Yle uutinen 18.1.2020.

¹⁴ Ollila 2004, s. 140.

periaatetta oikeuskäytännössään myös sananvapausrikoskontekstissa.¹⁵ Suomessa kieltoon on suoraan vedottu vain yhdessä korkeimman oikeuden sananvapausrikosratkaisussa.¹⁶

Oikeuden väärinkäytön kieltä sovelletaan lähtökohtaisesti EIT:n oikeuskäytännön valossa vain, kun teossa on kyse vakavasta historian vääristelystä, kuten holokaustin tai muun joukkotuhonnan kiistämisestä tai totalitaaristen aatteiden edistämisestä yhteiskunnassa. Myös sellainen vihapuhe, jolla lietsotaan väkivaltaa tai uhataan väkivallalla suoraan, voidaan rajata sananvapaussuojan ulkopuolelle kiellon avulla.¹⁷ Epäselvempää puolestaan on, miten tulisi suhtautua vihapuheeseen, joka ei ole luonteeltaan suoranaisesti vihaan yllyttävää tai muutoin uhkaavaa.¹⁸ Tällöin kyse on kotimaisen rikoslain kiihottamisrikoksen mukaisista panettelevista tai solvaavista ilmaisuista.¹⁹ Oikeuskäytäntöä oikeuden väärinkäytön kiellon soveltamisen osalta on kritisoitu epäjohdonmukaiseksi ja toimimattomaksi, ja näkemykset kiellon soveltamisen mielekkyydestä ovat jakautuneet.²⁰

Tutkielman lähtökohtana oli ensinnäkin puhdas kiinnostus oikeuden väärinkäytön kiellon doktriiniin: mitä sillä oikeastaan tarkoitetaan ja mikä sen käyttöala on. Toisaalta myös sananvapauden sallitun ja kielletyn käytön rajat kiinnostavat: pitäisikö sananvapauden rajoissa saada esimerkiksi verrata ihmisryhmää loisiin, vai onko se kiellettyä toisten ihmisten ihmisarvon loukkaamista?²¹ Tästä jalostui ajatus siitä, onko kiellon soveltaminen jäänyt liian marginaaliin. Oikeuden väärinkäytön kieltä on pitkät juuret omaava juridinen konstruktio, joka ilmentää oivaltavalla tavalla oikeuksien, erityisesti ihmisoikeuksien välistä vuorovaikutusta ja sitä, kuinka oikeudet ilmenevät aina suhteessa toisiinsa.²² Kieltoon vetoamalla voidaan viestiä rikoksen tekijälle ja yhteiskunnalle laajemmin, ettei omia oikeuksia voi käyttää miten tahansa niin, että samalla rajoittaa toisten ihmisten oikeuksia. Siksi halusin tarkastella, miten kieltä on sovellettu sananvapausrikoksiin, ja voisiko soveltamisalaa kenties laajentaa.

---

¹⁵ Kulmala 2022, s. 108.

¹⁶ KKO 2020:68. Tapaus esitellään luvussa 4.3.1.

¹⁷ Keane 2007, s. 642.

¹⁸ Hyttinen – Tapani 2018, s. 38.

¹⁹ Hyttinen 2019, s. 106.

²⁰ Bezemek 2016, s. 15, De Morree 2016, s. 90–91.

²¹ Ks esim. Anu Mantila: Mielipiteen ilmaisukin voi olla rikos, Helsingin sanomat 7.9.2019.

²² Nuotio 2022, s. 15.

1.2 Tutkimuskysymykset ja rajaukset

Tutkielman tutkimuskysymyksiä ovat: *miten oikeuden väärinkäytön kiello soveltuu sananvapausrikoksiin ja tulisiko oikeuden väärinkäytön kielloa soveltaa sananvapausrikoksiin nykyistä laajemmin*. Näitä kysymyksiä taustoittavina alakysymyksinä puolestaan ovat sananvapauden osalta: *miten sananvapautta on mahdollista rajoittaa ja oikeuden väärinkäytön kiellon osalta mikä on oikeuden väärinkäytön kiellon doktriini*.

Tutkielmassa taustoitan yleisesti sananvapauden ulottuvuutta ja sen roolia yhteiskunnassa sekä perehdyn sananvapauden rajoittamiseen erityisesti rikoslain (39/1889) keinoin. Tältä osin fokus on sananvapauden rajoittamisessa nimenomaan lain soveltamisvaiheessa, ja lain säätämisvaihetta koskevat pohdinnat jäävät marginaaliin. Kyse on siis lain soveltamistilanteissa tapahtuvan sananvapautta rajoittavan rangaistussäännöksen tulkinnasta.²³ Oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteen historiallista taustaa ja ilmenemistä lainsäädännössä sekä oikeuskäytännössä kuvaan siinä määrin, kuin se on tarpeellista kiellon nykymuodon merkityksen ymmärtämiseksi. Lopulta punnitsen oikeuden väärinkäytön kiellon soveltamista puoltavia ja vastustavia argumentteja erityisesti eri vihapuhekategorioiden osalta ja tarjoan kannanoton periaatteen soveltamisesta jatkossa.

Tutkielmassa käytän käsitettä sananvapausrikos yläkäsitteenä kaikille sellaisille rikoksille, joissa on kyse sananvapauden rangaistavasta väärinkäyttämisestä, eli sellaisesta ilmaisemisesta tai viestinnästä, joka ei saa sananvapaussuojaa. Oikeuskirjallisuudessa käytetään toisinaan ristiin käsitteitä sananvapausrikos ja ilmaisuvapausrikos, ja kontekstista riippuen voidaan puhua myös joukkoviestintärikoksesta.²⁴ En ole rajannut tutkielmaa käsittelemään tarkasti mitään yksittäistä tai yksittäisiä rikostunnusmerkistöjä, eikä tutkielmassa keskityä pohtimaan rangaistavuuden alarajaa. Tutkielmassa ei myöskään oteta kantaa nykyisten sananvapauskriminalisointien mielekkyyteen, vaikkakin esimerkiksi uskonrauhan rikkomisen kriminalisointia vastaan on esitetty argumentteja.²⁵

Pohdittaessa sananvapautta ja sananvapausrikoksia on lähes mahdotonta sivuuttaa termiä vihapuhe, ja siksi avaan tutkielmassa vihapuheen ja viharikoksen käsitteitä. Lisäksi oikeuden väärinkäytön kiellon soveltamisen rajatapaukset liittyvät erityisesti vihapuheen eri muotoihin:

---

²³ Kolehmainen 2009, s. 23.

²⁴ Ks. käsitteiden määrittelyistä tarkemmin Kolehmainen 2009, s. 19.

²⁵ Ks. esim. Neuvonen 2018 s. 321, Nuotio 2019.

väkivaltaan yllyttäviin tai kehottaviin ilmaisuihin ja panetteleviin tai solvaaviin ilmaisuihin. Tarkasteltavaksi näiden osalta tulee se, voitaisiinko panettelevia ja solvaavia lausumia pitää siinä määrin ihmisarvoa loukkaavina, että niihinkin olisi perusteltua reagoida oikeuden väärinkäytön kiellon kautta.

Tältäkään osin en mene pohdintoihin panettelun ja solvauksen rangaistavuuden alarajasta, vaan puhuessani panettelevista ja solvaavista lausumista tarkoitan niitä lausumia, jotka jo lähtökohtaisesti ovat rangaistavia esimerkiksi rikoslain 11 luvun 10 §:n kiihottamisrikoksina. Oikeuskirjallisuudessa käydään myös keskustelua siitä, onko vihapuhetta ylipäättään mielekästä rajoittaa lainsäädännöllä.²⁶ Tutkielmassa en kuitenkaan syvenny tähän keskusteluun, vaan otan vihapuheen kriminalisoinnin mielekkyyden lähtökohtaisesti annettuna. Lisäksi on huomioitava, että vaikka vihapuheella on tutkielmassa merkittävä rooli, ei tutkielma operoi ensisijaisesti viharikoksen käsitteellä, vaan ylemmällä tasolla sananvapausrikoskonstruktioilla.

Rikosoikeus on oikeudenalana erityisen perusoikeusherkkää, ja erityisesti uudempi rikosoikeustutkimus sisältää perus- ja ihmisoikeuksien ja rikosoikeuden välisten yhteyksien tarkastelua.²⁷ Tässä tutkielmassa keskiössä ovat nimenomaan perus- ja ihmisoikeudet ja niiden rajoittaminen, ja paikoin tutkielma lähtee hyvinkin kauas perinteisestä rikosoikeudesta valtiosääntöoikeuden maaperälle. Kokonaisuudessaan tutkielma sijoittuu jonnekin rikosoikeuden ja valtiosääntöoikeuden välimaastoon ja yhdistää näitä molempia.²⁸ Lisäksi mainittakoon, että tutkimusaiheella on vahva kansainvälinen liitântä, sillä keskeisin oikeuden väärinkäytön kieltoa ohjaava säädös löytyy Euroopan ihmisoikeussopimuksesta, ja ihmisoikeussopimusta tulkitsevan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöllä on merkittävä kansallista oikeutta ohjaava vaikutus.

1.3 Tutkimussuuntaus, metodi ja aineisto

Tutkimukseni on lainopillinen eli oikeusdogmaattinen. Lainoppi on oikeudellisia tekstejä tutkiva tulkintatiede, joka tutkii voimassa olevaa oikeutta ja sitä, mikä merkitys laista ja

---

²⁶ Vihapuheeseen lainsäädännöllä puuttumista kritisoivat tahot kokevat, että vihapuhelait estävät aivoimen keskustelun, joka nimenomaan paljastaisi vihapuheen juuret ja taistelisi sitä vastaan. Ks. aiheesta esim. Puolimatka 2020.

²⁷ Viljanen 2001, s. 310.

²⁸ Sananvapautta ja sen rajoittamisedellytyksiä käsittelevä tutkimus kuuluu valtiosääntöoikeuden ja kansainvälisen oikeuden sekä rikosoikeudellista rajoittamista koskevilta osin rikosoikeuden alaan. Kolehmainen 2009 s. 23.

muista oikeuslähteistä löytyvällä materiaalilla on. Lainopin tarkoituksena on näin ollen selvittää voimassa olevien oikeusnormien sisältöä ja esittää oikeusnormeista normikannanottoja ja tulkintakannanottoja. Normikannanotot ovat tulkintoja siitä, mitkä oikeusnormit ovat osa voimassa olevaa oikeutta, ja tulkintakannanotot puolestaan esittävät väitteitä oikeusnormien sisällöstä.²⁹

Jakoa normi- ja tulkintakannanottoihin myötäillen lainopin tehtäväksi on perinteisesti määritelty voimassa olevan oikeuden tulkinta ja systematisointi, joista tulkintaa on kutsuttu käytännölliseksi lainopiksi ja systematisointia teoreettiseksi lainopiksi.³⁰ Käytännöllinen lainoppi pyrkii palvelemaan oikeuskäytäntöä ja tarjoamaan tulkintasuosituksia, ja teoreettinen lainoppi puolestaan osallistuu oikeusteoreettiseen keskusteluun pyrkimyksenään tarjota tutkimuksen alaisuudessa olevasta oikeudesta systematisoitu ja jäsenelty tulkinta. Käytännölliseen lainoppiin kuuluvat lähtökohtaisesti myös oikeusperiaatteiden punninta ja tasapainottaminen.³¹ Vaikka kummallakin on oma metodinsa, ovat suuntaukset kiinteässä vuorovaikutussuhteessa toisiinsa, sillä oikeudellisten ongelmien hahmottelu ja ratkaisu eli käytännöllisen lainopin harjoittaminen vaatii sitä, että oikeudelliset käsitteet ja periaatteet on konstruoitu teoreettisen lainopin kautta.³² Näistä lainopin kahdesta haarasta käsillä oleva tutkielma noudattaa käytännöllistä lainoppia, eli pyrkimyksenä on tutkia voimassa olevan oikeuden tilaa sananvapausrikosten ja oikeuden väärinkäytön kiellon osalta ja tarjota oikeuskäytäntöä mahdollisesti palveleva tulkintasuositus.

Lainopin tiedonintressi on tuottaa perusteltuja tulkinta-, punninta- ja systematisointikannanottoja, jotka koskevat lähtökohtaisesti voimassa olevan oikeuden tilaa: sitä, miten oikeus on toteutunut ja miten se tulee tulevaisuudessa toteutumaan.³³ Lainopin tulkinnallisen tiedonintressin täytyminen edellyttää episteemisesti tiettyihin institutionaalisiin ja ei-institutionaalisiin oikeuslähteisiin ja päättelyperiaatteisiin nojautumista.³⁴ Näin ollen lainopin harjoittajan argumenttien sisältö on tietyllä tapaa rajattu ja niiden keskinäinen suhde on samaa lajia kuin tuomareiden perusteluissa. Vain noudattamalla oikeusyhteisön hyväksymiä päättelyperiaatteita lainopin avulla voidaan saavuttaa käyttökelpoista

---

²⁹ Toisaalta tulkintakannanotto pitää lähtökohtaisesti sisällään myös normikannanoton, sillä esittäessämme tulkintoja oikeusnormista esitämme samalla, että oikeusnormi on osa voimassa olevaa oikeutta. Näin ollen jako normi- ja tulkintakannanottoihin on häilyvä. Hirvonen 2011, s. 22–23 ja 36.

³⁰ Aarnio 1978, s. 52.

³¹ Husa 2010, s. 20–21, Hirvonen 2011, s. 24–25.

³² Aarnio 1997, s. 37 ja 45.

³³ Kolehmainen 2015, s. 107.

³⁴ Siltala 2003, s. 326.

informaatiota oikeusjärjestyksen sisällöstä.³⁵ Lainopin harjoittajan näkökulma oikeuteen onkin lähtökohtaisesti sisäinen, eli hän ei yhteiskuntatieteilijän tavoin tutki oikeusjärjestystä ulkoa käsin.³⁶ Sisäinen näkökulma edellyttää, että lainopin harjoittaja on sidottu voimassa olevaan oikeuteen esittäessään tulkinta- ja systematisointikannanottoja. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, ettei lainoppinut voi operoida esimerkiksi puhtaasti moraalisiin argumentein, vaan oikeuden kritiikin mittapuut on haettava positiivisen oikeuden sisältä käsin.³⁷

Yksi keskeinen lainopin harjoittajan työkalu on oikeuslähdeoppi, joka Tuorin mukaan tyypittelee oikeuslähteitä ja erittelee niiden keskinäisiä suhteita ja etusijajärjestystä. Skandinaavisessa kirjallisuudessa on tapana jakaa oikeuslähteet velvoittavuuden mukaan kolmeen eri kategoriaan: vahvasti velvoittaviin, heikosti velvoittaviin ja sallittuihin oikeuslähteisiin.³⁸ Myös kotimaisessa oikeudessa kenties tunnetuin Aulis Aarnion teoria oikeuslähteistä noudattaa tätä jakoa. Vahvasti velvoittaviin oikeuslähteisiin on virkavastuulla vedottava tuomioistuimissa, ja näihin kuuluvat kirjoitettu kansallinen ja kansallisen oikeuden ulkopuolinen lainsäädäntö ja niin kutsuttu maan tapa. Heikosti velvoittavia oikeuslähteitä puolestaan ovat lain esityöt ja tuomioistuinratkaisut, ja jos näihin lähteisiin ei vetoa tuomioistuinikäytännössä, joutuu tuomari perustelemaan valintansa sivuuttaa lähteet. Kolmanteen eli sallittujen oikeuslähteiden kategoriaan saa viitata tuomioistuimissa ja näin tehdäänkin vakiintuneesti, mutta viittaamatta jättämisestä ei seuraa perusteluvastuuta. Tähän kategoriaan kuuluvat mm. oikeuskirjallisuus, yleiset oikeusperiaatteet, arvot, arvoarvostelmat ja moraaliperiaatteet sekä niin kutsuttu reaalin harkinta.³⁹

Aarnion oikeuslähdeoppia mukaillen tutkielman keskeisen lähdeaineiston muodostavat sananvapautta ja oikeuden väärinkäytön kieltoa koskevat lait, joihin käsillä olevan tematiikan luonteen vuoksi kuuluvat kotimaisen oikeuden lisäksi kansainväliset sopimukset, erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimus. Näiden säädösten esitöihin on viitattu tutkielmassa tarpeen mukaan. Toinen keskeinen osa aineistoa ovat lainsäädännön soveltamista koskevat prejudikaatit sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimesta että kotimaisesta oikeudesta. Oikeuden väärinkäytön kieltoa on sovellettu kotimaisessa oikeudessa hyvin marginaalisesti, ja siksi korkeimman oikeuden ratkaisuja esitellään tarkemmin vain kolme: yksi, jossa kieltoa on

---

³⁵ Aarnio 1989, s. 57.

³⁶ Aarnio 1989, s. 56, Smits 2015, s. 210.

³⁷ Hirvonen 2011, s. 26, Smits 2015, s. 210–211.

³⁸ Tuori 2003, s. 43–44.

³⁹ Tolonen 2003, s. 22–27, Husa 2010, s. 33–34.

sovellettu, ja kaksi, joissa kieltoa olisi kenties voinut soveltaa. Koska tutkielmassa pohditaan mahdollisia lainsäädännön tulkintasuosituksia ja osittain tapoja, joilla oikeutta ei ole vielä sovellettu, nousee tältä osin keskeiseksi aineistoksi sellainen oikeuskirjallisuus, jossa pohditaan tutkielman kannalta relevanttia tematiikkaa. Sallittujen oikeuslähteiden kategoriasta tärkeään rooliin tutkielmassa nousevat myös arvot ja reaalin harkinta.

Koska lainoppi on luonteeltaan tulkintatiedettä, on tulkintatavoilla erityisen tärkeä merkitys tuottaessa lainopillisia tulkintakannanottoja.⁴⁰ Oikeudellinen tulkinta tarkoittaa tulkinnallisen merkityssisällön antamista institutionaalisista ja ei-institutionaalisista oikeuslähteistä asianmukaisesti johdetuille oikeussäännöille. Oikeudelliset tulkinteoriat vastaavat kysymykseen, miten voimassa olevan oikeuden sääntöjä tulee tai on perusteltua tulkita oikeuden metodiopin sääntöjen valossa.⁴¹ Keskeisiä tulkintateorioita ovat sanamuodon mukainen, historiallinen, systemaattinen ja teleologinen tulkinta. Sanamuodon mukaisessa tulkinnassa tukeudutaan nimensä mukaisesti oikeuslähteen kielelliseen ilmiasuun, ja historiallisessa tulkinnassa huomiota kiinnitetään oikeusnormin säätämistaustaan ja lainsäätäjän tahtoon, esimerkiksi lain esitöihin. Systemaattisessa tulkintatavassa selvitetään oikeusnormin suhdetta oikeusjärjestykseen ja pyritään löytämään systeemin sisäistä koherenssia, ja teleologisessa tulkinnassa puolestaan korostetaan päämäärähakuisuutta, kuten yleistä yhteiskunnallista hyötyä.⁴²

Näistä tulkintateorioista keskeisimmäksi tutkielman kannalta muodostuu teleologinen eli päämäärähakuinen tulkintatapa. Tällaisen tulkinnan lähtökohtia ovat ne tulkintatavat, jotka ovat mahdollisia muiden tulkintatapojen, erityisesti sanamuodon mukaisen tulkinnan kautta.⁴³ Teleologisessa tulkinnassa on keskeistä huomata, että lainsäädännöllä samoin kuin viranomaisratkaisuilla on aina välineellinen arvo, eli ne ovat instrumentteja joidenkin muiden asioiden saavuttamiseksi. Tässä mielessä oikeus hahmottuu päämäärähakuiseksi eli teleologiseksi.⁴⁴ Teleologisessa tulkinnassa eri tulkintavaihtoehtoja pohditaan suhteessa niiden kausaaliin seurauksiin, jotka voivat olla yhteiskunnallisia tai yksilöön liittyviä.

---

⁴⁰ Hirvonen 2011, s. 38.

⁴¹ Siltala 2003, s. 328–330.

⁴² Sajama 2016. Tulkintatapoja on mahdollista jaotella eri tavoin, ja toiset kirjoittajat ovat löytäneet enemmän kategorioita. Esimerkiksi Tuori on jakanut tulkintatavat a) sanamuodon mukaiseen eli kieliopilliseen tulkintaan, b) supistavaan ja laajentavaan tulkintaan, c) systemaattiseen tulkintaan, d) analogiapäätelmään, e) e contrario -päätelmään, f) historialliseen tulkintaan ja g) teleologiseen tulkintaan. Tuori 2003, s. 50.

⁴³ Näin ollen teleologisella tulkinnalla ei voida perustella sellaista tulkintakannanottoa, joka olisi vastoin lain sanamuodon mukaista tulkintaa. Sajama 2016, s. 32.

⁴⁴ Aarnio 1989, s. 239, Krokfors 2004, s. 55.

Kausaaliset seuraamukset voidaan selvittää esimerkiksi empiirisellä tutkimuksella, ja siksi osa tutkielman argumenteista on peräisin muun muassa sosiologisesta kirjallisuudesta oikeustieteen rinnalla.⁴⁵ Pyrkimyksenäni on tutkielmassa tarjota sellainen tapa tulkita oikeuden väärinkäytön kieltoa sananvapausrikoksissa, joka tukee yhteiskunnallisesta näkökulmasta parasta mahdollista lopputulosta. Perustelut esittämilleni argumenteille muodostuvat lähinnä reaalisisista aspekteista, kuten yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden tavoittelusta.⁴⁶

Lainopillisessa tiedossa ei ole kyse totuuden kuvaamisesta, vaan tulkinnasta ja argumentaation johtopäätösten oikeuttamisesta.⁴⁷ Lain soveltaminen ja lainoppi käyttävät lähtökohtaisesti aina arvokäsitteitä tulkintojensa perusteina tai viittaavat perusteluja esittäessään välillisesti arvoarvostelmiin.⁴⁸ Jokainen vähänkin vaikea laintulkinta johtaa väistämättä myös moraalisiin pohdintoihin ja kysymyksiin oikeudenmukaisuudesta.⁴⁹ Erityisesti harjoitettaessa teleologista tulkintaa asetetaan tulkintavaihtoehtojen mahdolliset seuraamukset tärkeysjärjestykseen, ja tämä asettaminen perustuu aina arvoarvostelmaan: tulkitsijan mielestä tärkein ja tavoiteltavin seuraamus ja sitä kautta valittu ”paras” tulkintatapa pohjautuu väkisin jollekin arvoperustalle.⁵⁰ Tässäkään tutkielmassa arvoperusteisuutta ei voida välttää, sillä tutkielman tematiikka operoi maaperällä, johon liittyy paljon arvolatausta ja jopa ideologista vastakkainasettelua. Tulkitseni oikeuden väärinkäytön kiellon sovellettavuutta sananvapausrikoksiin nojautun seurausharkinnassa vahvasti ihmisoikeusajatteluun, ja tätä kautta tulkinta saa perus- ja ihmisoikeusmyönteistä sävyä.⁵¹ Keskeisiä tulkintaa ohjaavia arvoja tutkielmassa ovat demokratian suojeleminen, ihmisarvon loukkaamattomuus sekä yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys.

Ihmisarvon loukkaamattomuus on valtiosääntömme arvoperustan ytimessä. Perustuslain (731/1999) 1 §:n 2 momentin mukaan ”valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa”.

---

⁴⁵ Aarnio 1989, s. 240–241.

⁴⁶ Erityismainintana huomautettakoon, että rikoslain tulkittamisen osalta teleologinen tulkinta kohtaa tiettyjä haasteita esimerkiksi laillisuusperiaatteen ja korostuneiden oikeusturvavaatimusten vuoksi, ja sallitun tulkinnan ja kielletyn analogian välinen rajanveto on vaikea. Ks. aiheesta esim. Krokfors 2004. Tässä tutkielmassa en kuitenkaan tulkitse teleologisesti rikoslakia ja sen spesifejä tunnusmerkistöjä vaan sitä, miten oikeuden väärinkäytön kieltoa voisi soveltaa suhteessa rikoslakiin.

⁴⁷ Niemi 2017, s. 965.

⁴⁸ Aarnio 1989, s. 60.

⁴⁹ Aarnio 2006, s. 47.

⁵⁰ Aarnio 1989, s. 241.

⁵¹ Aarnio 2006, s. 302.

Ihmisarvon ja syrjimättömyyden käsitteiden määritelmiä voidaan hakea yhdenvertaisuuslaista ja sen esitöistä. Kumotussa yhdenvertaisuuslaissa (21/2004) *syrjintä* määriteltiin muun muassa häirinnäksi, jolla tarkoitetaan ”henkilön tai ihmisryhmän arvon tai koskemattomuuden tarkoituksellista tai tosiasiallista loukkaamista siten, että luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai hyökkäävä ilmapiiri”. Uuden yhdenvertaisuuslain (1325/2014) mukaan: ”Henkilön ihmisarvoa tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukkaava käyttäytyminen on häirintää, -- jos käyttäytymisellä luodaan henkilöä halventava tai nöyryyttävä taikka häntä kohtaan uhkaava, vihamielinen tai hyökkäävä ilmapiiri”.

Yhdenvertaisuuslain syrjinnän kieltö on rikoslain rangaistussäännöksiä laajempi. Lain esitöissä todetaan, että *ihmisarvon* käsite viittaa kaikkien ihmisyksilöiden synnynnäiseen ja luovuttamattomaan arvoon sekä jokaisen oikeuteen nauttia perustavanlaatuisista oikeuksista yhdenvertaisesti muiden kanssa. Ihmisen luontainen arvo ei riipu hänen alkuperästään, iästään, terveydentilastaan tai muista ominaisuuksistaan taikka muiden mielipiteistä ja arvostuksista. Ihmisarvoa loukkaavana voidaan pitää sellaista käyttäytymistä, joka osoittaa perustavanlaatuista kunnioituksen puutetta henkilöä kohtaan tai joka tällaisesta syystä kyseenalaistaa henkilön oikeuden tulla kohdelluksi yhdenvertaisesti muiden kanssa.⁵²

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielma koostuu johdannon ja yhteenvedon lisäksi neljästä pääluvusta. Ensimmäisessä pääluvussa eli luvussa kaksi kuvaan sananvapautta yleisesti, sananvapaussuojan alaa ja keskeisiä sananvapaussäännöksiä. Lisäksi kuvaan, miten sananvapautta voidaan rajoittaa perusoikeuksien rajoitusedellytysten ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen nojalla. Luvun lopussa syvennyn sananvapauden väärinkäyttöön esittelemällä sananvapausrikoksia ja niiden tulkintaa sekä syventymällä vihapuheen käsitteeseen. Vihapuheeseen liittyen kuvaan keskeisimmän kotimaisen oikeuden tapauksen, jossa on todettu, ettei vihapuhe saa sananvapaussuojaa.

Kolmannessa pääluvussa käsittelen oikeuden väärinkäytön kiellon periaatetta. Luvun tavoitteena on luoda kokonaiskuvaa siitä, mitä oikeuden väärinkäytön kiellolla ylipäätään tarkoitetaan, ja miten se ilmenee osana modernia oikeutta. Ymmärtääkseen periaatteen asemaa nykymuodossaan tulee kiinnittää huomiota historiaan, etenkin toiseen maailmansotaan ja sen vaikutuksiin erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja sen artiklojen tulkintaan. Luvussa esittelen myös periaatteen ilmenemistä kansainvälisesti ja

---

⁵² HE 19/2014 vp, s. 78.

kansallisissa lainsäädännöissä luodakseni kuvaa siitä, miten laaja-alainen periaate tosiasias-
on.

Pääluku neljä keskittyy ikään kuin yhdistämään kahta edeltävää ja selventämään
seikkaperäisesti, miten oikeuden väärinkäytön kieltö suhtautuu sananvapauserikoksiin. Luvun
alussa käsittelem Euroopan ihmisoikeussopimuksen sananvapautta käsittelevän 10 artiklan ja
oikeuden väärinkäytön kieltöä käsittelevän 17 artiklan välistä suhdetta sekä 17 artiklan eri
soveltamistapoja. Pyrkimyksenäni on selventää sitä tulkintakäytäntöä, jota
ihmisoikeustuomioistuim on luonut sananvapauden rajoittamisen osalta. Havainnollistaakseni
17 artiklan soveltamista ratkaisukäytännössä esittelen luvussa keskeisiä EIT:n
oikeustapauksia, ja lopuksi kuvaan kaksi tutkielman aiheen kannalta relevanttia kotimaisen
oikeuden ratkaisua.

Lopuksi viidennessä pääluvussa pohdin, tulisiko oikeuden väärinkäytön kiellon
soveltamisalaa laajentaa. Avaan ensinnäkin sitä kritiikkiä, jota 17 artikla ja sen soveltaminen
on tähän mennessä saanut osakseen. Sen jälkeen kuvaan tulkintaeroja eri
vihapuhekategorioiden välillä. Erikseen tutkin ilmaisuja, jotka kehottavat väkivaltaan, ja
panettelevia tai solvaavia ilmaisuja, joissa ei ole suoraa uhkaavaa elementtiä. Panetteleeviin ja
solvaaviin lausumiin ei oikeuskäytännössä ole lähtökohtaisesti reagoitu oikeuden
väärinkäytön kiellon kautta, mutta pohdin, voisiko tulkintaa muuttaa. Lopulta esitän
kannanottoni siitä, miten oikeuden väärinkäytön kiellon suoraa ja epäsuoraa soveltamistapaa
tulisi jatkossa hyödyntää sananvapauserikosten käsittelyssä.

2 OIKEUS SANOA JA SANOMINEN RIKOKSENA

2.1 Sananvapaus perus- ja ihmisoikeutena

Sananvapaus on niin kutsuttu klassinen vapausoikeus ja samaan aikaan poliittinen perusoikeus.⁵³ Sananvapaudella on erityinen asema länsimaisessa yhteiskuntakäsityksessä, sillä se on yhteydessä avoimeen keskusteluun, ja avoin keskustelu puolestaan johtaa lähtökohtaisesti parhaiten perusteltuihin näkemyksiin ja päätöksiin.⁵⁴ Sananvapautta onkin perinteisesti pidetty demokraattisen yhteiskuntajärjestyksen peruseriaatteena ja siten ennen kaikkea poliittisena perusoikeutena. Perustuslakivaliokunta on kannanotoissaan liittännyt sananvapauden nimenomaan demokratian säilyttämiseen ja edistämiseen.⁵⁵ Perustuslain esitöissä on katsottu, että sananvapauden tarkoituksena on ”taata kansanvaltaisen yhteiskunnan edellytyksenä oleva vapaa mielipiteenmuodostus, avoin julkinen keskustelu, joukkotiedotuksen vapaa kehitys ja moniarvoisuus sekä mahdollisuus vallankäytön julkiseen kritiikkiin”.⁵⁶

Sananvapaus on yleisesti viestinnän vapautta. Sananvapaus antaakin suojan jokaisen ihmisen perustavanlaatuiselle oikeudelle ilmaista itseään ja kommunikoida toisten ihmisten kanssa.⁵⁷ Mielipiteenilmaisun lisäksi sananvapauteen kuuluu vastinparina oikeus vastaanottaa tietoa.⁵⁸ Tämä on varsin keskeistä erityisesti joukkoviestinnän vapaudelle, ja medialla on oltava vapaus valita se näkökulma, josta asioita esitetään. Jos julkinen valta puuttuu median sananvapauteen, kaventuu median tarjoamien näkökulmien lisäksi kansalaisten tosiasiallinen mahdollisuus ja vapaus muodostaa näkemys asioista.⁵⁹

Sananvapaus ei rajoitu kuitenkaan vain poliittisiin ilmaisuihin, vaan sen piiri kattaa myös muun tyyppiset ilmaisut niiden sisällöstä riippumatta sekä erilaiset itseilmaisun muodot. Myös kaupallinen viestintä kuuluu sananvapaussäännösten takaaman suojan alaan.⁶⁰ Poliittisen ja kaupallisen viestinnän välinen rajanveto ei kuitenkaan ole aina helppoa, sillä sisällöltään poliittista, aatteellista ja yhteiskunnallista viestintää markkinoidaan usein

---

⁵³ Kolehmainen 2009, s. 25.

⁵⁴ Grimm 2009, s. 11–12, Nuotio 2019, s. 205.

⁵⁵ PeVL 19/1998 vp, PeLV 26/2002 vp, Perustelut/Yleistä.

⁵⁶ HE 309/1993 vp, s. 56. Ks. myös Rask 2012, s. 279 alaviite 61, Kolehmainen 2009, s. 18.

⁵⁷ Scheinin ym. 2011, s. 460.

⁵⁸ Van Dijk ym. 2006, s. 775, O’Reilly 2016, s. 238, Howard 2018, s. 9.

⁵⁹ Nuotio 2019, s. 207.

⁶⁰ Kolehmainen 2009, s. 26, ks. alaviite 40.

kaupallisina tallenteina, kuten kirjoina tai elokuvina.⁶¹ Koska sananvapaus on luonteeltaan väline- ja sisältöneutraalia, ei mitään esitystapaa tai sisältöä ei ole suljettu suojan ulkopuolelle.⁶² Näin ollen myös esimerkiksi uskonnollinen ja taiteellinen viestintä nauttivat suojaa.⁶³ Sananvapauden ydinalueeseen on katsottu kuitenkin kuuluvan erityisesti poliittinen sananvapaus, sillä se on demokraattisen yhteiskunnan perusta. Myös lehdistön toiminta kuuluu sananvapauden ydinalueeseen tai sen lähipiiriin silloin, kun lehdistö raportoi muiden tekemistä rasistisista tai muukalaisvihamielisistä menettelyistä ja kun tarkoituksena on osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun.⁶⁴

Vaikka sananvapaus on tunnustettu perustavanlaatuiseksi oikeudeksi kaikissa länsimaisissa yhteiskunnissa, voidaan sananvapauden toteuttamiseen suhtautua eri tavoin. Erityisesti yhdysvaltalaisessa oikeuskäsityksessä perustuslain suojaama sananvapaus on erityisen laaja ja sanomisen rajoittamiseen suhtaudutaan kriittisesti. Laajan sananvapauskäsityksen taustalla on Yhdysvalloissa vallalla oleva perustuslailliseksi fundamentalismiksikin kutsuttu ajattelutapa, jonka mukaan sananvapaus on lähes pyhä arvo, eikä sitä tarvitse näin ollen juurikaan perustella.⁶⁵ Tällainen ajattelu johtaa siihen, että omaa sananvapautta voi Yhdysvalloissa käyttää laajasti myös muiden ihmisoikeuksia loukkaavilla tavoilla, esimerkiksi vihapuheen eri muodoissa.⁶⁶

Toisaalta taas eurooppalainen sananvapauskäsitys on saanut osakseen kritiikkiä siitä näkökulmasta, että eurooppalaisessa traditiossa sananvapautta rajoitetaan liian kevein perustein. Vaikka Eurooppa tunnetaan yleisesti vahvan sananvapauden alueena, on eurooppalaisessa traditiossa lainsäätäjällä katsottu olevan melko laajat oikeudet puuttua sananvapauden käyttöön. Laajempaa sananvapautta kannattavien mielestä on parempi, että sananvapautta on liikaa kuin liian vähän.⁶⁷ Ottamatta kantaa yhdysvaltalaisen ja eurooppalaisen sananvapauskäsityksen paremmuusjärjestykseen on kuitenkin hyvä tunnistaa, että sananvapausoikeutta voidaan toteuttaa varsin eri tavoin. Riippuen yleisestä

---

⁶¹ Ollila 2001, s. 329.

⁶² Scheinin ym. 2011, s. 462–463.

⁶³ Nuotio 2015, s. 25.

⁶⁴ Illman 2012, s. 213.

⁶⁵ O'Reilly 2016, s. 235, Lehto 2019, s. 189.

⁶⁶ Yhdysvalloissa, toisin kuin monissa Euroopan valtioissa, ei ole vihapuheen vastaista lainsäädäntöä. Waldron 2014, s. 11–15.

⁶⁷ Nykymuotoisen eurooppalaisen sananvapauskäsityksen tausta kumpuaa pitkälti toisen maailmansodan kokemuksista. Nuotio 2019, s. 205–207.

asenneilmapiiristä ja lainsäädännön asettamista reunaehdoista sananvapaus voi näyttäytyä yksilön näkökulmasta hyvinkin erilaiselta eri yhteiskunnissa.

Lainsäädännössä kansallisella tasolla sananvapaus on turvattu perustuslain 12 §:n 1 momentissa, jonka mukaan ”*jokaisella on oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä*”. Tarkemmin sananvapautta säännellään sananvapauslaissa eli laissa sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä (460/2003), joka sääntelee järjestyksenluontoisesti sananvapauden käyttöä ja siihen perustuvia oikeuksia ja velvollisuuksia. Sananvapauden tosiasialliseen ulottuvuuteen vaikuttaa myös muu sähköistä viestintää ja tallenneviestintää koskeva lainsäädäntö, ja vastuu sananvapauden käytöstä määräytyy pitkälti rikoslain ilmaisurikosten ja vahingonkorvauslain kautta.⁶⁸ Tässä tutkielmassa ei kuitenkaan ole tavoitteena luoda syväluotaavaa katsausta koko kansalliseen sananvapautta koskevaan sääntelyyn, vaan tarkastelussa ovat nimenomaan rikoslain luomat rajoitukset sananvapauteen.

Suomea velvoittavat kansallisen sääntelyn lisäksi YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-sopimus SopS 8/1976), Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 63/1999) ja Euroopan unionin perusoikeuskirja, jotka kaikki sisältävät omat säännöksensä sananvapaudesta.⁶⁹ Suomalaisen lainkäyttötoiminnan kannalta merkittävimpiä näistä ovat Euroopan ihmisoikeussopimus ja sen sopimusartikloja täydentävä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö, jonka myötä sopimuksessa mainittujen ihmisoikeuksien – kuten sananvapauden – eri ulottuvuudet täsmentyvät ja konkretisoituvat.⁷⁰ Ihmisoikeussopimuksella on erityinen merkitys yksittäisten kansalaisten oikeuksien kannalta, sillä ihmisoikeussopimukseen liittyy yksilölle taattu mahdollisuus valittaa kansallisen viranomaisen tai tuomioistuimen viimeasteisesta päätöksestä.⁷¹ EU-tasolla ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännöllä on arvioitu monesti olevan unionin oikeutta tärkeämpi merkitys yhdenmukaisen sananvapauskäsitteksen kehitykselle.⁷²

---

⁶⁸ Ollila 2004, s. 9.

⁶⁹ Siinä missä ihmisoikeussopimus sääntelee pääasiallisesti sananvapauden aatteellista, poliittista, yhteiskunnallista ja taiteellista käyttöä, EU:n perusoikeuskirjan sääntely kohdistuu lähinnä sananvapauden kaupalliseen käyttöön. Perusoikeuskirjan sananvapauslauseke ei myöskään pidä sisällään mainintaa oikeuksien rajoittamisesta, toisin kuin ihmisoikeussopimuksen 10.2 artikla. Ollila 2001, s. 330–332.

⁷⁰ Neuvonen 2015, s. 25.

⁷¹ Ollila 2004, s. 13.

⁷² Hoikka 2009, s. 68.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 1 kohdan mukaan: ”*Jokaisella on sananvapaus. Tämä oikeus sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta. Tämä artikla ei estä valtioita tekemästä radio-, televisio- ja elokuvayhtiöitä luvanvaraisiksi.*” Artiklan 2 kohta asettaa puolestaan ehtoja sananvapauden rajoittamiselle. EIS:n 10 artiklan sananvapaus on merkittävin kansallisen sananvapauden ja sen rajoittamisen tulkintaan vaikuttava kansainvälinen sopimusvelvoite, ja siksi artikla sekä sen soveltamista koskeva Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö ovat keskiössä myös tässä tutkielmassa.⁷³

2.2 Sananvapauden rajoittaminen

2.2.1 Perusoikeuksien rajoitusedellytykset

Lähtökohtaisesti sananvapaus on avoin ja rajoittamaton oikeus, joten sitä on helpointa arvioida rajoitusten ja niiden puuttumisen näkökulmasta.⁷⁴ Avoimuudesta huolimatta sananvapaus ei ole sillä tapaa ehdoton perusoikeus, etteikö sitä voitaisi lainkaan rajoittaa. Osana perusoikeusjärjestelmää sananvapaus joutuu toisinaan väistymään jonkin toisen perusoikeuden turvaamiseksi.⁷⁵ Sananvapauden kanssa vastakkain asettuvia perus- ja ihmisoikeuksia ovat erityisesti syrjinnän kieltö, henkilökohtainen koskemattomuus, kokoontumis- ja yhdistymisvapaus ja uskonnonvapaus.⁷⁶ Näistä henkilökohtainen koskemattomuus pitää vielä tarkemmin sisällään fyysisen koskemattomuuden, henkilökohtaisen turvallisuuden ja vapauden sekä tahdonvapauden ja itsemääräämisoikeuden.⁷⁷

Perustuslain sananvapauspykälä jättää oikeuden varsin abstraktille tasolle, sillä sananvapauden käyttämistä voidaan rajoittaa tavallisen tasoisella lainsäädännöllä.⁷⁸ Laissa säädettävien tarkempien sananvapauden käyttöä koskevien rajausten lisäksi perustuslain 12 §:ssä mainitaan sananvapauden nimenomaisena rajoituksina lasten suojelu kuvaohjelmien haitallisilta vaikutuksilta. Äkkiseltään voisi kuvitella, että sananvapauteen kohdistuisi näin ollen vain vähäisissä määrin rajoituksia. PL 12 §:ssä mainittujen nimenomaisten rajoitusten

---

⁷³ Ollila 2004, s. 13.

⁷⁴ Ollila 2004, s. 18.

⁷⁵ Scheinin ym. 2011, s. 474.

⁷⁶ PL 6 § ja EIS 14 artikla, PL 7 § ja EIS 5 artikla, PL 13 § ja EIS 11 artikla, PL 11 § ja EIS 9 artikla.

⁷⁷ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 908–909, Mantila 2020 s. 158.

⁷⁸ Tiilikka 2008, s. 20.

lisäksi sananvapauden kohdistuu kuitenkin perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten mukaisia rajoituksia sekä perusoikeuksien ristiriitaan pohjautuvia rajoituksia.⁷⁹

Perusoikeuksien rajoitusedellytykset ovat olleet erityisen mielenkiinnon kohteina suomalaisessa perusoikeuskeskustelussa. Rajoitusedellytyksissä on pohjimmiltaan kyse siitä, millä argumenteilla perusoikeuden suojaa voidaan rajoittaa.⁸⁰ Perustuslakivaliokunta on laatinut perustuslain esitöissä luettelon rajoitusperusteita, joita voidaan soveltaa kaikkiin perustuslain turvaamiin perusoikeuksiin, näin ollen myös sananvapauden. Luettelossa mainitut, sittemmin varsin auktoritatiivisiksi muodostuneet rajoituksille asetetut kriteerit ovat: 1) lailla säätämisen vaatimus, 2) täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus, 3) rajoitusperusteen hyväksyttävyysovaatimus, 4) ydinalueen koskemattomuusvaatimus, 5) suhteellisuusvaatimus, 6) oikeusturvavaatimus ja 7) ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisvaatimus.⁸¹

Sananvapauden rajoittaminen tapahtuu yhtäältä lainsäädäntövaiheessa kriminalisointien yhteydessä, ja toisaalta lain soveltamistilanteissa, kun tulkitaan sananvapautta rajoittavia rangaistussäännöksiä.⁸² Rikosoikeudellisiin keinoihin on kuitenkin turvaututtava vasta viime kädessä, ja siksi ensin on harkittava sananvapauden perusteltua ja hyväksyttävän tarpeen vaatimaa rajoitusta muulla tavalla.⁸³ Rikosoikeudellisten sananvapauden rajoitusten kohdalla lain tarkkarajaisuus- ja täsmällisyysvaatimus on erityisen korostunut ja liittyy lisäksi PL 8 §:ssä vahvistettuun rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen. Käytännössä tämä edellyttää, että rikoksen tunnusmerkistö tulee ilmaista riittävän täsmällisesti laissa.⁸⁴

Sananvapautta rajoittavien kriminalisointien osalta on huomattava, että niihin liittyy niin kutsuttu pelotevaikutus, joka asettaa erityisiä vaatimuksia tunnusmerkistöjen täsmällisyydelle ja tarkkarajaisuudelle. Mikäli sananvapautta rajoittavan rangaistussäännöksen tunnusmerkistö on liian tulkinnanvarainen, voi seurauksena olla, että moni sananvapauden alaan itse asiassa kuuluva mielipide jää lausumatta rangaistuksen pelossa. Ilmiöstä on käytetty myös termiä hiljennysvaikutus (*chilling effect*). Vaarana tällöin on julkisen keskustelun liiallinen rajoittuminen, joka ei olennaisesti eroa kielletystä viranomaisennakkosensuurista.⁸⁵

---

⁷⁹ Ollila 2004, s. 47.

⁸⁰ Linna 2004, s. 625.

⁸¹ PeVM 25/1994 vp, s. 5. Rajoitusedellytyksistä laajemmin ks. esim. Viljanen 2001.

⁸² Kolehmainen 2009, s. 23.

⁸³ Kolehmainen 2009, s. 28.

⁸⁴ Ollila 2004, s. 145, Scheinin ym. 2011, s. 476.

⁸⁵ Illman 2012, s. 213.

Sananvapautta ei edes perustuslain säätämisyjärjestyksessä voi rajoittaa siten, että rajoituksilla rikottaisiin Suomea sitovia kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita. Koska Suomi on sitoutunut kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, ei yhdenkään yksittäisen tuomion pitäisi olla vastoin ihmisoikeussopimusten takaamaa sananvapaussuojaa.⁸⁶ Siksi sananvapauden rikosoikeudellista rajoittamista voidaan tarkastella sekä perustuslain että Euroopan ihmisoikeussopimuksen kannalta, sillä sananvapauden rajoittamisessa on otettava huomioon kumpikin sääntely ja niiden soveltamiskäytäntö.⁸⁷ Erityisesti rajoitusperusteiden hyväksyttävyyysvaatimuksella on vahva liitännä EIS:n 10 artiklan 2 kohtaan. Vaikka perustuslain 12 § antaa sellaisen mielikuvan, että sananvapauteen kohdistuisi vähemmän rajoituksia kuin EIS:n 10.2 artiklan hyväksyttävät rajoitusperusteet sallivat, kaikille rajoitusperusteille on vastineensa rikoslain ilmaisurikoksissa.⁸⁸

2.2.2 Sananvapauden rajoittamisen lähtökohdat Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ja ihmisoikeustuomioistuimessa

Sananvapauteen puuttumisen ja siitä tulevien seuraamusten tulee siis olla muun muassa suhteellisuusperiaatteen mukaisia eli kohtuullisessa suhteessa tavoiteltuun päämäärään.⁸⁹ Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön valossa on selvää, ettei sananvapaussuoja koske vain miellyttäviä ilmaisuja. Ratkaisussa *Handyside v. Yhdistynyt kuningaskunta* ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että sananvapaus ei koske ainoastaan niitä tietoja ja ajatuksia, jotka otetaan vastaan mielellään tai joita pidetään loukkaamattomina tai samantekevinä, vaan myös niitä, jotka loukkaavat, järkyttävät ja huolestuttavat.⁹⁰ Tämän katsotaan kuuluvan demokraattisen yhteiskunnan moniarvoisuuteen.⁹¹ Sananvapaus ei tästä huolimatta ole kuitenkaan absoluuttinen perus- ja ihmisoikeus samalla tavalla kuin esimerkiksi oikeus elämään. Yleisen näkemyksen mukaan sananvapautta on voitava rajoittaa, jos sitä käytetään demokraattisten periaatteiden vastaisesti. Tällöin on kyse tilanteista, joissa omaa sananvapautta käyttämällä loukataan muita ihmisoikeuksia ja uhataan demokraattista yhteiskuntajärjestystä.⁹²

⁸⁶ Tiilikka 2008, s. 21.

⁸⁷ Kolehmainen 2009, s. 26.

⁸⁸ Ollila 2004, s. 51.

⁸⁹ Van Dijk ym. 2006, s. 775.

⁹⁰ *Handyside v. Yhdistynyt kuningaskunta* 7.12.1976. Ks. aiheesta myös esim. Hoikka 2009, s. 69, Illman 2012, s. 211, Howard 2018, s. 9, Mchangama – Alkiviadou 2021, s. 1008.

⁹¹ Cram 2009, s. 315, Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 908. Ks. myös Tiilikka 2008, s. 57.

⁹² Rask 2012, s. 280.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen sananvapausartikla 10 rakentuu niin, että kohdassa 1 ilmaistaan turvattu sananvapaus ja kohdassa 2 määritellään sananvapauden rajoittamisen perusteet ja edellytykset. EIS:n 10.2 artikla kertoo suoraan, ettei sananvapaus ole rajoittamaton yksilön ihmisoikeus, vaan ”[koska] näiden vapauksien käyttöön liittyy velvollisuuksia ja vastuuta, se voidaan asettaa sellaisten muodollisuuksien, ehtojen, rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen turvallisuuden, alueellisen koskemattomuuden tai yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi, luottamuksellisten tietojen paljastumisen estämiseksi, tai tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistamiseksi”. Edellytyksenä sananvapauden rajoittamiselle on, että kaikki tässä rajoituslausekkeessa mainitut edellytykset täyttyvät.⁹³

Tutkiessaan sananvapauden mahdollista loukkaamista yksittäistapauksessa Euroopan ihmisoikeustuomioistuin käyttää omaa kolmiosaista testiään. Ensinnäkin se tutkii, onko valittajan sananvapautta tosiasiallisesti rajoitettu. Mikäli on, toisena tuomioistuin tarkastelee, oliko rajoitus laissa säädetty ja tavoitteliko se hyväksyttävää päämäärää. Hyväksyttävät päämäärät on lueteltu ihmisoikeussopimuksen artiklan 10 kohdassa 2. Näiden kriteerien täytyessä tuomioistuin tutkii viimeisenä, oliko rajoitus välttämätön demokraattisessa yhteiskunnassa. Tämä vaihe jakautuu käytännössä vielä kolmeen kysymykseen: perustuiko rajoitus pakottavaan yhteiskunnalliseen tarpeeseen, oliko se oikeasuhtainen tavoiteltuun päämäärään nähden ja olivatko kansallisen lainkäyttäjän antamat perustelut rajoitukselle tarpeellisia ja riittäviä.⁹⁴

Sananvapaustulkintaa tehdessään ihmisoikeustuomioistuin on rajoittanut omaa toimivaltaansa ja tunnustanut jäsenvaltioille niin kutsutun kansallisen harkintavaran niiden toteuttaessa ihmisoikeussuojaa.⁹⁵ Ihmisoikeustuomioistuimen rooli on siis lähtökohtaisesti toissijainen suhteessa kansalliseen harkintavaltaan. Taustalla on ajatus siitä, että sopimusvaltiot ovat lähtökohtaisesti itse parhaassa asemassa arvioimaan rajoitusten välttämättömyyttä, ja ihmisoikeustuomioistuin arvioi vasta jälkikäteisesti, pysyikö valtio sille kuuluvan

---

⁹³ Tiilikka 2008, s. 60.

⁹⁴ Neuvonen 2015, s. 27, ks. erityisesti alaviite 40. Ks. myös Oetheimer 2006, s. 434.

⁹⁵ Hare 2009 s. 66–67, Hoikka 2009, s. 68, Howard 2018, s. 21.

harkintamarginaalin sisällä.⁹⁶ Järjestelmä perustuu siis sille, että ihmisoikeustuomioistuin arvioi tarvittaessa vasta jälkikäteisesti, onko valtio soveltanut sopimusta oikein.

EIT:n ratkaisukäytännössä sananvapaus on erityisen korosteista poliittisen viestinnän osalta, mutta artiklan 10 piiriin kuuluvat myös kulttuurinen ja taiteellinen ilmaisu sekä kaupallinen tiedottaminen. Etenkin kaupallisen tiedottamisen osalta rajoittamiseen suhtaudutaan sallivasti, ja valtioiden harkintamarginaali on laaja. Sananvapautta kaupallisen ilmaisun osalta voidaan rajoittaa erityisesti sopimattoman kilpailun ja harhaanjohtavan mainonnan osalta. Valtioiden harkintamarginaalissa on huomioitu myös se, onko tietystä kysymyksestä Euroopan valtioiden välillä konsensus vai pikemminkin suuria eroja lainsäädännöissä valtioiden välillä. Harkintamarginaali on lisäksi laaja sellaisissa uskontoa ja moraalialia koskevissa asioissa, joiden osalta ei katsota olevan yhtenäistä eurooppalaista mittapuuta.⁹⁷

Sananvapauden käyttöön liittyy velvollisuuksia ja vastuita, joilla on liityntä ihmisoikeussopimuksen 17 artiklan soveltamiseen.⁹⁸ Siinä missä ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kohta asettaa raamit sananvapauden rajoittamiselle, sisältää sopimuksen 17 artikla säännöksen oikeuden väärinkäytön kiellosta. 17 artikla kieltää tulkitsemasta ihmisoikeussopimusta niin, että millekään valtiolle, ryhmälle tai henkilölle suotaisiin oikeus ryhtyä toimintaan tai tekoon, joka tekisi tyhjäksi sopimuksessa tunnustetun oikeuden tai vapauden tai rajoittaisi niitä enemmän, kuin sopimuksessa on sallittu. Lähtökohtaisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ratkaisee sananvapautta koskevat valitukset 10 artiklan 2 kohdan nojalla, ja 17 artiklan soveltaminen on lähinnä poikkeuksellista.⁹⁹ Toisinaan artikloita on arvioitu yhdessä tai 17 artiklaa on käytetty tulkinta-apuna.¹⁰⁰ Tähän tematiikkaan paneudun tarkemmin tutkielman myöhemmissä osissa, mutta on keskeistä tiedostaa, että myös oikeuden väärinkäytön kieltoon vetoaminen on tapa rajata sananvapautta.

2.3 Sananvapauden väärinkäyttö

2.3.1 Sananvapauserikokset ja niiden tulkinta

Nimensä mukaisesti sananvapauserikokset ovat rikoksia, joissa tekijä käyttää sananvapauttaan väärin tavalla, joka täyttää rikoksen tunnusmerkistön. Kuten aiemmin on todettu,

---

⁹⁶ Dimovski – Ilic 2016, s. 199, Howard 2018, s. 21, Kulmala 2022, s. 99.

⁹⁷ Hoikka 2009, s. 75, Pellonpää ym. 2012, s. 726, Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 932, ks. alaviite 128.

⁹⁸ Kulmala 2022, s. 102.

⁹⁹ Neuvonen 2015, s. 37.

¹⁰⁰ Kulmala 2022, s. 103.

lähtökohtaisesti kaikki ilmaisut saavat sananvapaussuojaa, mutta lainsäädännöllä voidaan määritellä tietyt ilmaisut rangaistaviksi. Tällaiset sananvapautta käyttämällä toteutettavat rikokset konkretisoituvat ihmisten välisessä viestinnässä esimerkiksi joukkoviestimissä tai puheen välityksellä.¹⁰¹ Sananvapausrikoksissa siis on kyse siitä, että sisällöltään loukkaava tai uhkaava viesti tai kuva asetetaan yleisön saataville.¹⁰² Yleensä sananvapausrikoksen käsitettä käytetään, kun viitataan sananvapauslaissa tarkoitettuihin julkaistun viestin sisältöön perustuviin rikoksiin.¹⁰³

Keskeisiä sananvapausrikostunnusmerkistöjä ovat muun muassa kiihottaminen kansanryhmää vastaan (RL 11:10), julkinen kehottaminen rikokseen (RL 17:1), uskonrauhan rikkominen (RL 17:10), sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan kuvan levittäminen (17:18), yksityiselämää loukkaavan tiedon levittäminen (RL 24:8), kunnianloukkausrikokset (RL 24:9–10) ja laitton uhkaus (RL 25:7). Sananvapausrikokset eivät kuitenkaan rajoitu vain näihin, ja esimerkiksi Neuvonen on listannut sananvapausrikoksia laajassa merkityksessä.¹⁰⁴ Lisäksi on huomioitava, että rangaistussäännöksiä löytyy rikoslain ohella myös muualta lainsäädännöstä. Tämän tutkielman ja tutkielmaan sisällytettyjen kotimaisten oikeustapausten kannalta relevanteimmat tunnusmerkistöt ovat kansanryhmää vastaan kiihottaminen¹⁰⁵, uskonrauhan rikkominen ja laitton uhkaus. Tunnusmerkistöjä ei kuitenkaan ole tarpeen avata sen enempää, sillä tarkastelun kohteena eivät tutkielmassa ole tunnusmerkistöjen erityispiirteet, vaan se, voidaanko sananvapauden rajoittamista muun muassa näissä rikoksissa lähestyä oikeuden väärinkäytön kiellon kautta.

Sananvapausrikoksen määritelmä on sananvapauslain systematiikassa olennaista syyttämisyjärjestelyn vuoksi, sillä sananvapauslain 24 §:n perusteella sananvapausrikosten syyttämisestä vastaa valtakunnansyyttäjänvirasto. Tämän järjestelyn tavoitteena on turvata sananvapauden toteutuminen parhaalla mahdollisella tavalla ja luoda yhtenäistä syyttämiskäytäntöä.¹⁰⁶ Pääsääntöisesti kaikki sananvapausrikokset ovat virallisen syytteen

¹⁰¹ Neuvonen 2018, s. 395–396.

¹⁰² Rask 2012, s. 265.

¹⁰³ Sananvapauslaissa käytetään tarkemmin ilmaisua ”yleisön saataville toimitetun viestin sisältöön perustuva rikos” (12 ja 13 §) ja ”julkaistun viestin sisältöön perustuva rikos” (22 ja 24 §). Hannula – Neuvonen 2011, s. 527, ks. alaviite 3.

¹⁰⁴ Neuvonen 2018, s. 398, ks. alaviite 1359. Ks. myös VSK:2017:2 ja Kolehmainen 2009, s. 29.

¹⁰⁵ Kiihottamisrikoksen osalta on huomattava, että kyse on niin sanotusta vihapuhekriminalisoinnista. Sen tarkoituksena on suojella tiettyjen ihmisryhmien oikeutta olla rauhassa ja erityisesti oikeutta olla joutumatta vakavasti otettavan uhkailun, solvauksen tai panettelun kohteeksi. Vihapuheesta sekä panettelevien ja solvaavien ilmaisujen luonteesta lisää tutkielman myöhemmissä osissa. Ks. esim. Rask 2012, s. 268, Illman 2012, s. 108.

¹⁰⁶ HE 54/2002 vp, s. 93, Aaltonen ym. 2019, s. 23.

alaisia, mutta poikkeuksen muodostavat rikoslain 24:12:ssä asianomistajarikoksiksi määritellyt rikokset, joissa asianomistajan on vaadittava syytteen nostamista. Näiden rikosten osalta valtakunnansyyttäjällä on oikeus antaa määräys syytteen nostamisesta vain, jos rikos on tapahtunut joukkotiedotusvälinettä käyttäen ja erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista.¹⁰⁷

Valtakunnansyyttäjän sananvapausrikoksista antaman menettelyohjeen mukaan sananvapausrikoksina voidaan pitää vain sellaisia rikoksia, joiden rangaistavuudessa on kyse sananvapauden rajoittamisesta. Kyse on siis pohjimmiltaan nimenomaan sananvapauden käytön ja sen hyväksyttävien rajoitusperusteiden punninnasta. Tämän punninnan kannalta keskeisiä säädöksiä ovat perustuslain 12 §, Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 1 ja 2 kohta sekä niiden tulkintakäytäntö. Pelkkä rikostunnusmerkistön täyttävän teon tekninen tekeminen viestintävälineen tai muun julkaisualustan avulla ei aina riitä osoittamaan, että kyse on sananvapausrikoksesta. Keskeistä on, että rikoksen rangaistavuudella rajoitetaan sananvapautta.¹⁰⁸

Kun sananvapausrikosten tunnusmerkistön toteutumista tulkitaan, joudutaan arvioimaan sananvapauteen puuttumista merkitsevien sananvapauskriminalisointien suojaamien oikeushyvien tarkoitusperiä. Oikeushyviä tulee arvioida EIS:n 10.2 artiklan rajoitusperusteiden tai toisten ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien suojan toteutumisen kannalta. Perusoikeusmyönteinen laintulkinta edellyttää, että tavallista lakia tulkittaessa pyritään löytämään sellaiset tulkintavaihtoehdot ja ratkaisut, jotka parhaiten edistävät perusoikeuksien toteutumista.¹⁰⁹ Vaatimus perus- ja ihmisoikeusmyönteisestä laintulkinnasta aktualisoituu etenkin silloin, kun lainsäädäntö sanamuotonsa perusteella mahdollistaisi myös perus- tai ihmisoikeuden kannalta vähemmän myönteisen tulkinnan.¹¹⁰ Tärkeää on perusoikeuskysymyksen tunnistaminen, ja silloin, kun rikostunnusmerkistön tulkinta tai viranomaisen toimenpiteet sivuavat sananvapausherkkää aluetta, on sananvapauskysymyksen olemassaolo tärkeää tunnistaa.¹¹¹ Kussakin tapauksessa laintulkintavaihtoehdoista on valittava se, joka edistää parhaiten sananvapauden toteutumista.¹¹²

---

¹⁰⁷ VSK:2017:2, Neuvonen 2018, s. 403–405.

¹⁰⁸ VSK:2017:2.

¹⁰⁹ Scheinin ym. 2011, s. 483–484. Ks. myös Ojanen 2015 s. 60.

¹¹⁰ Tiilikka 2008, s. 20.

¹¹¹ Ollila 2004, s. 140–142.

¹¹² Kolehmainen 2009, s. 34, Aaltonen ym. 2019, s. 5–6.

Sananvapauden rajoittamista merkitsevän rikosoikeudellisen lainsäädännön tulkinnassa nousevat esille perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin kuuluvat kysymykset lailla säätämisen vaatimuksesta, täsmällisyydestä ja tarkkarajaisuudesta. Lisäksi sananvapauslaki edellyttää, ettei ilmaisurikosten tulkinnassa puututa viestintään enempää kuin on välttämätöntä huomioon ottaen sananvapauden merkitys oikeusvaltiossa. Tämä edellyttää rikosoikeudellisen puuttumisen välttämättömyyden arviointia. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on oikeuskäytännössään joutunut useissa ratkaisuissa arvioimaan sananvapauden puuttumisen välttämättömyyttä demokraattisessa yhteiskunnassa.¹¹³ Osaan tästä oikeuskäytännöstä perehdyn tutkielman myöhemmissä osissa tarkemmin. On kuitenkin hyvä muistaa, että kansallisten tuomioistuinten tulee ottaa tulkinnassaan huomioon Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuperusteet ja se, miten ihmisoikeustuomioistuin on tulkinnut sananvapauden puuttumisen edellytyksiä.

2.3.2 Vihapuhe ja viharikollisuus

Erytisesti Suomessa keskustelu sananvapauden väärinkäytöstä pitää sisällään monia yhtymäkohtia keskusteluun vihapuheesta, eikä sananvapausrikoksia voi kattavasti tarkastella siten, että vihapuheen käsite sivuutetaan.¹¹⁴ Vihapuhetta voidaan lähestyä useista eri näkökulmista aina kielellisen tarkastelun kautta käyttäytymistieteelliseen tulokulmaan, ja etenkin englanninkielisellä käsitteellä *hate speech* on angloamerikkalaisessa kontekstissa laajempia merkityksiä kuin vihapuheella Euroopassa. Vihapuheelle ei siis ole olemassa yhtä kansainvälisesti yleisesti hyväksyttyä juridista määritelmää.¹¹⁵ Vaikkei käsitettä ole suoranaisesti määritelty, käyttää esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuin silti termiä vihapuhe ratkaisujensa perusteluissa, ja kuten myöhemmin tutkielmassa esittelen, myös korkein oikeus on kategorisoinut tietyt ilmaisut vihapuheeksi.¹¹⁶

Laajasti tarkasteltuna vihapuhe voi tarkoittaa monenlaista eri ryhmiin tai yksilöihin kohdistuvaa aggressiivista puhetta, verkkovihaa tai vihamielistä keskustelua. Vihapuheen merkitys yhteiskunnassa on korostunut erityisesti toisen maailmansodan jälkeen, kun sananvapauden ja vihapuheen välistä rajanvetoa alettiin pohtia ja säännellä tarkemmin. Tämän hetken eurooppalaisessa keskustelussa vihapuheen muotoja saava keskustelu kytkeytyy usein

---

¹¹³ Ollila 2004, s. 143.

¹¹⁴ Kulmala 2022 s. 132.

¹¹⁵ Neuvonen 2015, s. 15–22, Howard 2018, s. 59. Alaburić 2018, s. 237.

¹¹⁶ Mchangama – Alkiviadou 2021, s. 1015.

maahanmuuttoon, monikulttuurisuuteen ja islamin kritiikkiin.¹¹⁷ Euroopan rasismin ja suvaitsemattomuuden vastainen komission on vuosiraporteissaan toistuvasti huomauttanut maahanmuuttovastaisen kansalaispopulismien ja vihapuheen voimistumisesta. Suomessakin keskustelu maahanmuutosta on 2000-luvulla jakaantunut, politisoitunut ja polarisoitunut, ja maahanmuuttovastaiset asenteet ovat olleet kasvussa.¹¹⁸ On kuitenkin huomattava, ettei kaikki politiikan ja vallitsevan tilanteen kritiikki ole vihapuhetta – yhteiskunnallisessa keskustelussa rakentava arvostelu on sallittua ja jopa toivottua.

Kuten vihapuheen käsitteelle, ei myöskään viharikokselle (*hate crime*) ole olemassa yhtä tarkkaa määritelmää. Viharikosten tausta on kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, ja siksi viharikoksissa keskeistä on se, että rikoksen tunnusmerkistön täyttävällä menettelyllä osoitetaan toisen alemmuutta ihonvärin tai muun vastaavan syyn perusteella.¹¹⁹

Viharikoksissa keskeiset tunnusmerkistökijät liittyvät siis teon vaikuttimiin.¹²⁰

Viharikoksina voidaan pitää sellaisia tekoja, joihin liittyy niin kutsuttu syrjintäelementti, eli pyrkimys syrjiä jotain tiettyä ihmisryhmää.¹²¹

Suomen oikeusjärjestelmä hahmottaa vihapuheen lähtökohtaisesti kansanryhmiin kohdistuvana kielenkäyttönä, jonka tarkoituksena on solvata ja halventaa, sekä mahdollisesti jopa siirtyä sanoista tekoihin. Suomalainen juridinen vihapuhenäkökulma saakin ilmentymänsä niin kutsuttuina rasistisina sananvapauserikoksina, lähinnä kiihottamisena kansanryhmää vastaan.¹²² Kiihottamisrikoksessa tarkoitettua tyypillistä rangaistavaa menettelyä on sellaisen tiedon, mielipiteen tai muunlaisen viestin levittäminen, joissa ryhmään kohdistuvaa väkivaltaa tai syrjintää pidetään hyväksyttävänä tai toivottavana. Lisäksi kyse voi olla esimerkiksi viesteistä, joissa ihmisiä verrataan eläimiin tai loisiin, heitä

---

¹¹⁷ Pöyhtäri – Haara – Raittila s. 27–29.

¹¹⁸ Mantila 2020, s. 154–155.

¹¹⁹ Keskeisimpiä kansainvälisiä sopimuksia tältä osin ovat kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 37/1970) ja YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-sopimus SopS 8/1976). Lisäksi vuonna 2003 tehtiin Euroopan neuvostossa tietoverkkorikoksia koskevaan yleissopimukseen (SopS 60/2007) rasistisia rikoksia koskeva lisäpöytäkirja ja vuonna 2008 Euroopan unionissa rasistisia rikoksia koskeva puitepäätös (2008/913/YOS). Illman 2012, s. 210, Nuotio 2012, s. 139–140, Hannula 2015, s. 168.

¹²⁰ Rask 2012, s. 266, Waldron 2014, s. 35. Ks. myös Hannula – Neuvonen 2011, s. 532.

¹²¹ Hyttinen – Tapani 2018, s. 20.

¹²² Poliisiammattikorkeakoulun viharikosraporteissa viharikos on määritelty henkilöä, ryhmää, jonkun omaisuutta, instituutiota tai näiden edustajaa kohtaan tehdyksi rikokseksi, jonka motiivina ovat ennakkoluulot tai vihamielisyys uhrin oletettua tai todellista etnistä tai kansallista taustaa, uskonnollista vakaumusta tai elämäntapaa, seksuaalista suuntautumista, sukupuoli-identiteettiä, sukupuolen ilmaisua tai vammaisuutta kohtaan. Neuvonen 2015, s. 15–16 ja 22, ks. erityisesti alaviite 16.

kutsutaan rikollisiksi tai heidät esitetään muita ihmisryhmiä alempiarvoisina.¹²³ Mikäli vihapuhe kohdistuu yksilöön kansanryhmän sijaan, sovelletaan kotimaisessa rikoslaissa jotain muuta rangaistussäännöstä kuin kiihottamispöykälää, ja teon vaikutin on tällöin mahdollista ottaa huomioon koventamisperusteena rangaistusta mitattaessa.¹²⁴

Vihapuhe on puhetta, jolla hyökätään ihmisiä kohtaan rodun, etnisyyden, sukupuolen, uskonnollisen vakaumuksen, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai minkä tahansa muun kielletyn syrjäintäkriteerin nojalla.¹²⁵ Näin ollen vihamotiivi voi liittyä mihin tahansa edellä mainituista. Lisäksi keskustelua on käyty siitä, tuleeko vihan kohteena olevan henkilön tai ryhmän olla yhteiskunnallinen vähemmistöryhmä, vai voidaanko esimerkiksi Suomessa evankelisluterilaiseen kirkkoon kuuluvaan henkilöön kohdistuvat vihan motivoimat ilmaisut laskea vihapuheeksi.¹²⁶ On myös muistettava, että mitkä tahansa vihamieliset tai aggressiiviset ilmaukset eivät täytä rikoslain tunnusmerkistöjä rangaistavasta vihapuheesta.¹²⁷

2.3.3 Ratkaisu KKO 2012:58

Keskeisin sallitun kritiikin ja vihapuheen välistä rajanvetoa koskeva kotimaisen oikeuden ratkaisu on uskonrauhan rikkomista ja kansanryhmää vastaan kiihottamista koskeva korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2012:58, jonka perusteluissa tuomioistuin toteaa yksiselitteisesti, ettei vihapuhe nauti sananvapauden suojaa. Tapauksessa syytetty oli internetsivustollaan julkaissut kirjoituksen, joissa oli esitelty islaminuskoa ja somaleja loukkaavia lausumia. Syytetty oli kirjoituksessaan muun muassa todennut profeetta Muhammadin olevan pedofiili ja islamin olevan pedofiiliuskonto. Lisäksi syytetty oli lausunut, että ”ohikulkijoiden ryöstely ja verovaroilla loisiminen on somalien kansallinen, ehkä suorastaan geneettinen erityispiirre”. Syyttäjän mukaan lausuma ryöstelystä ja verovaroilla loisimisesta somalien kansallisena tai geneettisenä erityispiirteenä oli syrjivä ja vahvasti yleistävä ja siten ihmisryhmää solvaava ja panetteleva, sekä ihmisarvoa loukkaava.

Syytetyn blogikirjoitus oli otsikoitu sananvapausasioita hoitavaan valtiosyyttäjään viitaten ”muutama täky Illmanin Mikalle” tavoitteena kritisoida aiempaa uskonrauhan rikkomista koskevaa tuomiota. Lisäksi syytetyn mielestä Julkisen sanan neuvosto oli toiminut väärin jättäessään tutkimatta kantelun ja valtiosyyttäjä jättäessään nostamatta syytteen viran

¹²³ HE 317/2010 vp, s. 42. Ks. myös Aaltonen ym, 2019, s. 6.

¹²⁴ Hannula – Neuvonen 2011, s. 533, Hannula 2015, s. 166, Aaltonen ym. 2019, s. 8.

¹²⁵ Tulkens 2013, s. 3, Dimovski – Ilic 2016, s. 197–198, Aaltonen ym. 2019 s. 4.

¹²⁶ Hyttinen – Tapani 2018, s. 20–21.

¹²⁷ Neuvonen 2015, s. 23.

puolesta erään sanomalehden pääkirjoituksesta, jossa oli kirjoitettu ”päissään tappamisen olevan suomalaisten kansallinen, ehkä suorastaan geneettinen erityispiirre”. Syytetyn näkemyksen mukaan maahanmuuttajat nauttivat kantaväestöä parempaa suojaa viranomaisten taholta. Näin ollen syytetty esitti, että lausumat ovat olleet osa hänen sananvapaudesta käymäänsä keskustelua ja syyttäjäviranomaisiin kohdistuvaa sarkastista arvostelua, eikä hänellä ole ollut loukkaamistarkoitusta. Käräjäoikeus ja hovioikeus katsoivat, että asiassa täyttyi ainoastaan uskonrauhan rikkomisen tunnusmerkistö.¹²⁸ Korkein oikeus myönsi asiassa valitusluvan sekä syytetylle että syyttäjälle, ja syyttäjä vaati valituksessaan, että myös kiihottaminen kansanryhmää vastaan luetaan syyksi.

Korkein oikeus on uskonrauhan rikkomisen osalta perusteluissaan viitannut ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kohtaan, joka ei anna juurikaan mahdollisuutta rajoittaa poliittista puhetta, ja toisaalta ihmisoikeustuomioistuimen käytäntöön, jossa tuomioistuin on korostanut, että poliittisenkaan keskustelun vapaus ei ole rajoittamaton demokraattisen yhteiskunnan perustuessa suvaitsevuuteen ja tasa-arvoon. Arvioinnissaan oikeus päätyi siihen, että syytetyn kirjoituksissa esitetyt koko uskontokuntaa ja sen pyhiä kunnioituksen kohteita voimakkaasti kielteisesti leimaavat, herjaavat ja häpäisevät lausemat eivät sovi yhteen yleisen järjestyksen ja yhteiskuntarauhan kanssa, ja tuomitsi syytetyn uskonrauhan rikkomisesta.

Kansanryhmää vastaan kiihottamista koskien korkein oikeus on todennut, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen suoman sananvapaussuojan nojalla on huomioitava, että ankarakaan maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikan tai siitä vastuussa olevien arvostelu ei sellaisenaan vielä täytä tunnusmerkistöä. EIT:n oikeuskäytännön nojalla voidaan tulkita, että rikosoikeudelliseen seuraamiseen tuomitseminen on tullut kysymykseen lähinnä silloin, kun ihmis- ja perusoikeuksia on loukattu vihaan tai väkivaltaan yllyttämisen muodossa. Kuitenkaan vihapuheiden, jotka saattavat loukata henkilöitä tai henkilöryhmiä, ei ole nähty ansaitsevan sananvapaussuojaa.¹²⁹ Vaikka syytetyn tarkoituksena on saattanut olla kritisoida tiedotusvälineitä ja viranomaistoimintaa, ei tällainen tarkoituksena ole oikeuttanut panettelemaan ja solvaamaan somaleita kansanryhmänä. Perusteluiden kohdassa 39 korkein

---

¹²⁸ Kansanryhmää vastaan kiihottamisen tunnusmerkistö puolestaan ei alempien oikeusasteiden mielestä täyttynyt, sillä syytetty oli tekstillään pyrkinyt arvostelemaan viranomaisten menettelyä siltä osin, kuin viranomaiset eivät olleet puuttuneet sanomalehden pääkirjoitukseen. Syytetty oli tuonut sanomalehden väitteen loukkaavuuden esiin omassa kirjoituksessaan korvaamalla sanomalehden pääkirjoituksessa mainitut suomalaiset somaleilla, koska somalit nauttivat hänen mukaansa erityissuojelua Suomessa. Ks. tarkemmin Käräjäoikeuden tuomio 8.9.2009, Helsingin hovioikeuden tuomio 29.10.2010, Tiilikka 2012.

¹²⁹ Ks. KKO 2013:50 perusteluiden kohta 35 lähteinen.

oikeus toteaa, että tapauksessa on ollut kyse sellaisista panettelevista ja herjaavista lausumista, jotka ovat omiaan herättämään suvaitsemattomuutta, halveksuntaa ja mahdollista vihaa niiden kohteena olevaa kansanryhmää kohtaan, ja jotka ovat sellaisina vihapuhetta, joka ei nauti sananvapaussuojaa. Näin ollen korkein oikeus tuomitsi syytetyn myös kiihottamisesta kansanryhmää vastaan.

Ratkaisu on ensimmäinen näiden rikosten tulkintaa koskeva korkeimman oikeuden linjaus, ja se ilmentää hyvin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen linjaa. EIT:n ratkaisukäytännössä rasisille vihailmauksille ei ole annettu sananvapauden suojaa. Oikeuden väärinkäytön kieltoa koskevaa normia ei sellaisenaan ole kotimaisessa oikeudessa, mutta Nuotion mukaan ratkaisu ilmentää mahdollisesti korkeimman oikeuden tavoitetta tuoda oikeuden väärinkäytön kieltoa osaksi suomalaista oikeudenkäyttöä toteamalla yksioikoisesti, ettei vihapuheen kaltainen puhe nauti sananvapaussuojaa. Mikäli vastaajan toimintaa olisi tulkittu sananvapauden käyttönä, olisi jouduttu punnitsemaan sananvapauden rajoittamisen perusteita.¹³⁰ Korkein oikeus ei kuitenkaan perusteluissaan viitannut suoraan oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteeseen, vaikka ratkaisu voidaankin tulkita eräänlaisena periaatteen ilmentymänä.

Ratkaisussa merkittävää on se, ettei korkein oikeus hyväksynyt herjaavia ja häpäiseviä kirjoituksia, vaikka niiden taustalla oli sinänsä legitiimi tarkoitusperä kritisoida viranomaisia. Tällä ankaralla tahallisuusarvioinnilla korkein oikeus eliminoi sitä, ettei vihapuhetta sisältäviä ilmaisuja voida seuraamuksetta esittää vetoamalla yhteiskuntakritiikkiin.¹³¹ Ratkaisu ilmentää hyvin viharikostapausten tulkittamisen vaikeutta, sillä sekä käräjäoikeus että hovioikeus jättivät tuomitsematta kiihottamisesta kansanryhmää vastaan.¹³² Raja poliittisen kritiikin ja lainvastaisen vihapuheen välillä on siis häilyvä, myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä.

---

¹³⁰ Nuotio 2015, s. 159.

¹³¹ Tiilikka 2012.

¹³² Tiilikka 2012, Hyttinen 2013, s. 943.

3 OIKEUDEN VÄÄRINKÄYTÖN KIELLON PERIAATE

3.1 Oikeuden väärinkäytön kieltö demokratian suojana

Oikeuksien väärinkäyttö on menettelyä, joka on muodollisesti sallittua oikeuden käyttämistä tavalla, jota yksittäistapauksessa ei voi hyväksyä, sillä joko menettelyä itsessään tai sillä tavoiteltavat päämäärät ovat hyväksymättömiä.¹³³ Linnan mukaan oikeuksien väärinkäytöksi luokiteltavaa toimintaa ei voida hyväksyä, sillä tällaisessa toiminnassa ei oteta huomioon riittävässä määrin yhteiskunnan perusarvoja tai toisten ihmisten oikeuksia.¹³⁴ Omaan laissa turvattua oikeutta ei siis saa käyttää tavalla, joka kohtuuttomasti heikentää toisten ihmisten pääsyä oikeuksiinsa.

Periaatteena oikeuden väärinkäytön kieltö kytkee oikeuden yhteiskunnalliseen kontekstiin ja viestii siitä, että oikeuden käytön päämäärien tulee olla vähintään jollain tavoin yhdensuuntaisia niiden syiden kanssa, joiden vuoksi oikeudet on ylipäättään tunnustettu ja perusteltu. Oikeuden väärinkäytön kieltö ilmentää ajatusta oikeuksien suhteellisuudesta, ja kiellon olemassaolo kieli siitä, että oikeusjärjestelmässä otetaan huomioon myös oikeuksien käytön vaikutukset oikeusjärjestelmän perusteisiin.¹³⁵ Oikeuksien väärinkäytön kieltöä ilmaisevan opin voidaan katsoa ilmenneen ensimmäistä kertaa 1800-luvun lopulla, kun tyytymättömyys valistuksen ajan individualistiseen liberalismiin ja sen absoluuttisuuteen kasvoi. Ajatus siitä, että yksilö voisi käyttää omia oikeuksiaan välittämättä muista, tuntui kohtuuttomalta. Tätä vastaan esitettiin, että oikeudet ovat päinvastoin sidottuja taloudellisiin ja sosiaalisiin tarkoituksiinsa ja siten suhteellisia.¹³⁶

Siinä missä ihmisoikeudet yleisesti suojaavat yksilöitä ja ryhmiä valtion heihin kohdistamilta oikeudenloukkauksilta, ihmisoikeuksien väärinkäytön kieltävä säännös puolestaan suojaa demokraattista yhteiskuntaa yksilöiden ja ryhmien siihen kohdistamilta väärinkäytöksiltä. Oikeuden väärinkäytön kiellon estämättä poliittiset puolueet ja muut ryhmät saavat ajaa lain tai valtion perustuslaillisten rakenteiden muutoksia, mutta käytettyjen keinojen tulee olla laillisia ja demokraattisia, ja ehdotettujen muutosten tulee olla demokraattisten periaatteiden ja arvojen kanssa yhteensopivia. Kuitenkaan ryhmät, jotka yllyttävät väkivaltaan tai jotka

---

¹³³ Kulmala 2022 s. 89. Ks. myös European court of Human Rights, Guide on Article 17 of the European Convention on Human Rights 2022 s. 9.

¹³⁴ Linna 2004, s. 622 ja 631, Kulmala 2022 s. 89.

¹³⁵ Nuotio 2022, s. 2 ja 16.

¹³⁶ Kulmala 2022, s. 144, ks. erityisesti alaviite 197.

edistävät politiikkaa, joka ei kunnioita demokratiaa, eivät voi vedota ihmisoikeussopimukseen välttyäkseen toimistaan seuraavilta rangaistuksilta. Sananvapauden kannalta tämä tarkoittaa sitä, etteivät väkivaltaa, terrorismia tai sotarikoksia tukevat tai puolustelevat lausunnot nauti sananvapaussuojaa.¹³⁷

Oikeuksien väärinkäytön kieltoon liittyy niin kutsuttu syrjäntäelementti.¹³⁸

Ihmisoikeusjärjestelmän perustana on ajatus siitä, että ihmisoikeudet ovat yhtäläiset ja kuuluvat jokaiselle. Sitä vastoin sellaisen erottelun ajaminen, joka pyrkii heikentämään jonkin yksittäisen ryhmän oikeuksia ja vapauksia yhteiskunnassa, kohdistuu tietyllä tavalla koko järjestelmään, sillä se on vastoin ajatusta oikeuksien yhtäläisyydestä. Konkreettisenä esimerkkinä toimii kansallissosialismi, joka historiallisena aatteena yhdistyi vahvasti rasismiin ja käsitykseen arjalaisen rodun paremmuudesta muihin rotuihin nähden. Tästä syystä vielä tänäkin päivänä esimerkiksi natsilippujen kanssa mielenosoituksessa kulkemista pidetään erityisen paheksuttavana, sillä sen voidaan nähdä levittävän aatetta, joka ei tunnusta yhtäläisiä ihmisoikeuksia.¹³⁹

Nuotio on hahmotellut oikeuksien väärinkäytön kiellon ydinalueeksi sellaisen toiminnan, jossa pyritään kokonaan irtautumaan yksilön oikeuksia turvaavasta järjestelmästä.

Ydinalueella demokratiaa vastassa ovat esimerkiksi erilaiset ääriliikkeet, joiden tavoitteena on yhteiskuntajärjestelmän muuttaminen kokonaan toisenlaiseksi – sellaiseksi, jossa yhtäläisiä oikeuksia ei tunnusteta.¹⁴⁰ Oikeuden väärinkäytön kiello toimii tällöin yhteiskunnan työkaluna ääriliikkeiden nousua vastaan. Puhutaan myös militantin demokratian käsitteestä, jolla viitataan demokratiaan, joka kykenee puolustautumaan antidemokraattisilta liikkeiltä. Vaarana on niin kutsuttu suvaitsevaisuuden paradoksi eli tilanne, jossa antidemokraattisten liikkeiden liiallinen suvaitseminen johtaa liikkeiden valtaannousuun ja siihen, että lopulta suvaitsevaisuus yhteiskunnassa vähenee.¹⁴¹

3.2 Euroopan ihmisoikeussopimuksen 17 artikla

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 17 artiklan mukaan ”*[minkään] tässä yleissopimuksessa ei saa tulkita suovan millekään valtiolle, ryhmälle tai henkilölle oikeutta ryhtyä sellaiseen*

¹³⁷ Kulmala 2022, s. 107, ks. erityisesti alaviite 99.

¹³⁸ Vrt. vihapuhe ja syrjäntäelementti luvussa 2.3.2.

¹³⁹ Nuotio 2022, s. 6–7.

¹⁴⁰ Nuotio 2022, s. 6.

¹⁴¹ Bezemek viittaa artikkelissaan Karl Popperin lausumaan: ”Unlimited tolerance must lead to the disappearance of tolerance”. Bezemek 2016, s. 2. Ks. myös Wagrاندl 2019, s. 591–592.

toimintaan tai tehdä sellaista tekoa, jonka tarkoituksena on tehdä tyhjäksi jokin tässä yleissopimuksessa tunnustettu oikeus tai vapaus tai rajoittaa niitä enemmän kuin tässä yleissopimuksessa on sallittu”. 17 artikla suojaa teoilta, jotka ovat vastoin ihmisoikeussopimuksen tekstiä ja siinä esiintyviä arvoja, demokraattista yhteiskuntajärjestystä tai yksilöille ihmisoikeussopimuksessa taattuja oikeuksia.¹⁴² Artiklan soveltamisen edellytykset voidaan jakaa kolmeen osaan: on oltava jokin konkreettinen toimi tai teko, tällä toimella tai teolla on oltava tarkoitus, ja tarkoituksen on oltava se, että pyritään tekemään tyhjäksi ihmisoikeussopimuksessa taattu oikeus tai vapaus taikka rajoittamaan sitä liikaa.¹⁴³

17 artiklan soveltaminen edellyttää lisäksi suoraa yhteyttä johonkin muuhun sopimusartikklaan, eli että jotain ihmisoikeussopimuksessa taattua oikeutta tai vapautta pyritään käyttämään välineenä muiden oikeuksien rajoittamiseen.¹⁴⁴ Vaikka sanamuotonsa nojalla artiklaa voisi teknisesti soveltaa suhteessa mihin tahansa ihmisoikeussopimuksen muuhun artiklaan, oikeuskäytäntö osoittaa, että oikeuden väärinkäytön kieltoa on sovellettu ensisijaisesti suhteessa sananvapautta sääntelevään 10 artiklaan ja yhdistymisvapautta sääntelevään 11 artiklaan, jotka ovat molemmat toimivan demokratian keskeisiä vapauksia.¹⁴⁵ 17 artikla on sillä tapaa epätavallinen, että siihen voivat vedota sekä yksilö että valtio: yksilö suhteessa valtion rajoittamistoimiin, ja valtio perustellakseen rajoittamistoimiensa oikeellisuutta.¹⁴⁶

Ihmisoikeussopimukseen oikeuden väärinkäytön kieltoa koskeva artikla on tullut toisen maailmansodan jälkeen, ja artiklan ilmaiseman kiellon tarkoituksena on suojata vähemmistöjä enemmistövaltaa vastaan sekä demokraattisen yhteiskuntajärjestelmän perusteita yleisesti.¹⁴⁷ Toinen maailmansota osoitti, miten natsismin ja fasismin kaltaiset aatteet ovat kykeneväisiä tuhoamaan demokraattisen yhteiskuntajärjestyksen. Erityisen pelottavia tällaisista poliittisista ääriliikkeistä tekee se, että ne pyrkivät ihmisoikeuksien vastaisiin päämääriin näennäisesti demokraattisin ja ihmisoikeuksiin turvautuvin keinoin.¹⁴⁸ Oikeuden väärinkäytön kiellon

---

¹⁴² European court of Human Rights, Guide on Article 17 of the European Convention on Human Rights 2022 s. 9.

¹⁴³ Wagrاندl 2019, s. 591.

¹⁴⁴ Van Dijk ym. 2006, s. 1084, Cannie – Voorhoof 2011, s. 58, Hare 2009, s. 66.

¹⁴⁵ Buyse 2014a, s. 191, Bezemek 2016, s. 11, De Morree 2016, s. 74–77.

¹⁴⁶ Keane 2007, s. 643.

¹⁴⁷ Riku Neuvonen: Oikeuden väärinkäytön kielto ja KKO 2020:68.

¹⁴⁸ Ks. Nuotio 2022, s. 6.

periaate sisällytettiin ihmisoikeussopimukseen nimenomaisesti välineeksi, jonka avulla demokraattiset yhteiskunnat voisivat puolustaa itseään.¹⁴⁹

Konkreettisesti ihmisoikeussopimuksessa olevan oikeuden väärinkäytön kiellon pyrkimyksenä on siis estää totalitarististen järjestelmien ja ääriliikkeiden uudelleen nousu, sillä toisen maailmansodan jälkeen on ollut konkreettista näyttöä siitä, että totalitaariset poliittisina puolueina toimivat liikkeet voivat demokraattisessa järjestelmässä valtaan päästyään pyrkiä todella lopettamaan demokratian.¹⁵⁰ Tausta-ajatuksena on, että tällaisen totalitaarisen ryhmän valtaanpääsyn toistuminen johtaisi todennäköisesti myös ihmisoikeussopimuksessa taattujen oikeuksien heikkenemiseen tai mitätöitymiseen.¹⁵¹ Ihmisoikeustuomioistuin onkin hyvin linjaavasti todennut, että sopimus lähtee demokraattisesta järjestelmästä, ja että demokratia on ainoa sopimuksen kanssa yhteensopiva poliittinen järjestelmä.¹⁵²

Nykyisellään EIS:n 17 artiklaa sovelletaan paikoin sen alkuperäistä käyttötarkoitusta, totalitarismin ehkäisyä, laajempaan joukkoon erilaisia tapauksia. 17 artiklan avulla pyritään puuttumaan laajemmin erilaisiin tilanteisiin, joissa ristiriitaisesti sekä käytetään ihmisoikeutta hyväksi että pyritään samalla rajoittamaan ihmisoikeuden toteutumista. Tällaiset tapaukset voidaan jakaa kahteen kategoriaan. Ensimmäisessä on kyse poliittisista ihmisoikeusloukkauksista, joiden päämääränä on heikentää liberaalin demokratian toimintaa. Toisen kategorian tapauksissa taas kyse on niin kutsutuista poissulkevista (*exclusionary*) ihmisoikeusloukkauksista, joiden tavoitteena on sulkea jotkut ihmisryhmät ulos tasa-arvoisen ihmisoikeussuojan piiristä. Siinä missä ensimmäisen kategorian loukkaukset kohdistuvat yhteiskuntaan ja sen vapautteen itsessään, toisen kategorian tapaukset pyrkivät vahingoittamaan tasa-arvoa yhteiskunnassa.¹⁵³

3.3 Oikeuden väärinkäytön kiellon teoretisointia

Oikeuden väärinkäytön määrittelyminen ei ole mitenkään suoraviivainen tehtävä. Vaikka väärinkäyttöä voidaan tuskin kuvata tyhjentävästi, on Linna hahmotellut olennaisia tunnusmerkkejä. Keskeinen kysymys tällöin on, mikä tekee muodollisesta oikeuden käyttämisestä niin moitittavaa, ettei toiminnalle voida antaa oikeussuojaa. Ensinnäkin

¹⁴⁹ Keane 2007, s. 649, Cannie – Voorhoof 2011, s. 56, Buyse 2014b, s. 494, Tulkens 2015, s. 4.

¹⁵⁰ European court of Human Rights, Guide on Article 17 of the European Convention on Human Rights 2022 s. 7.

¹⁵¹ Kulmala 2022 s, 104–105, ks. erityisesti alaviite 92.

¹⁵² Howard 2018, s. 91, Wagrandl 2019, s. 582.

¹⁵³ Wagrandl 2019, s. 578.

moitittavuus voi perustua siihen, ettei oikeuden käyttöä kyseisessä tapauksessa voida hyväksyä, sillä se loukkaa toisen ihmisen suojattua oikeutta. Lisäksi moitittavuus voi perustua myös siihen, että toiminta loukkaa yhteiskunnan perustavaa laatua olevia arvoja, kuten demokraattista yhteiskuntajärjestystä. Nämä arvot ovat juuri niitä peruseriaatteita, joiden suojaamiseksi ihmisoikeussopimus ja perusoikeusjärjestelmä ovat olemassa. Ollakseen oikeuden väärinkäyttöä toiminnalta ei edellytetä tahallisuutta, saati suoranaista kiusantekotarkoitusta.¹⁵⁴

Oikeuden väärinkäytöstä seuraa se, etteivät toisen oikeutta loukkaavat toimet saa oikeussuojaa. Tämä saattaa konkreettisesti tarkoittaa esimerkiksi sitä, että oikeustoimi katsotaan pätemättömäksi. Oikeuden väärinkäyttöön syylistynyt ei voi myöskään vedota oikeuteensa oikeuttamisperusteena: jos esimerkiksi kuuluminen rikollisjärjestöön on kriminalisoitu, ei yhdistymisvapauten vetoaminen toimi oikeuttamisperusteena tai puolustuskeinona. Tämä ei kuitenkaan tarkoita oikeusturvan epäämistä.¹⁵⁵

Sananvapauserikosten kontekstissa tämä tarkoittaa sitä, ettei sananvapausoikeuttaan väärin käyttänyt henkilö voi vedota puolustuksessaan sananvapauteensa. Hänellä on kuitenkin täysi oikeus saada asiansa tutkituksi ja käsiteltyksi tuomioistuimessa siitä huolimatta, että menettely olisi täyttänyt oikeuden väärinkäytön kriteerit.¹⁵⁶

Oikeuksien väärinkäytön kielto osoittaa, että perus- ja ihmisoikeudet muodostavat järjestelmän ja ettei näitä oikeuksia voi tarkastella toisistaan erillisinä.¹⁵⁷ Kuten aiemmin tutkielmassa on todettu, perusoikeuksia voidaan suhteellistaa toisiinsa eri tekniikoilla, kuten rajoitusedellytysten kautta. Oikeuden väärinkäytön kiellossa on sen sijaan kyse tilanteesta, jossa menettely ei välttämättä saa ollenkaan perusoikeussuojaa. Linnan mukaan oikeuden väärinkäytön kieltoa voidaankin perusoikeusjärjestelmässä lähestyä perusoikeussuojan rajaamisen näkökulmasta. Tällöin kyse on lopulta siitä, mikä on käsillä olevan perusoikeussäännöksen soveltamisala. Rajaamista koskevassa tulkinnassa perusoikeutta lähestytään sisältä päin ja voidaan esimerkiksi kysyä, onko tietyllä tavalla järjestelty omistus perustuslaissa suojattua omistusoikeutta. Jos omistusjärjestelyn tarkoituksena on esimerkiksi

---

¹⁵⁴ Linna 2004, s. 630–632.

¹⁵⁵ Linna 2004, s. 632.

¹⁵⁶ Ovey – White 2006, s. 434.

¹⁵⁷ Nuotio 2019, s. 215.

loukata velkojan oikeutta, soveltuuko perustuslain omaisuudensuojaa koskeva 15 § tilanteeseen lainkaan?¹⁵⁸

Entä miten ja millä kriteereillä määritellään ne tapaukset, joihin perusoikeussuoja ulottuu? Linnan tulkinnan mukaan voidaan ilmeisesti lähteä siitä, että lähtökohtaisesti pätevät normaalit tulkintanormit, kuten se, ettei säännöstä saa tulkita rationsa vastaisesti. Kun voidaan todeta, ettei minkään säännöksen rationa voi olla toisen oikeuden loukkaaminen, ollaan oikeuden väärinkäytön kiellon kriteeristön alkulähteillä.¹⁵⁹ Esimerkiksi sananvapauden rajaamisen näkökulmasta on siis kysyttävä, mikä on sananvapaussäännöksen perimmäinen tarkoitus, ja rajattava sallitun toiminnan ulkopuolelle sellaiset toimet, jotka loukkaavat tätä sananvapauden perimmäistä tarkoitusta.

Kokoavasti voidaan todeta, että oikeuden väärinkäytön kieltä on varsin moniulotteinen oikeudellinen konstruktio, jota on mahdotonta kuvata tyhjentävästi tämän laajuisessa tutkielmassa. Periaatteen yleisyys ilmenee erityisesti sen oikeudenalat ylittävässä luonteessa, ja kieltä on kuvattu myös yläkäsitteeksi täsmällisemmille kieltosäännöille. Oikeuden väärinkäytön kieltä on monessa oikeusjärjestelmässä tunnettu ja monialainen doktriini, mutta kiellon eri oikeudenalojen ilmentymät eivät ole välttämättä keskenään vastaavia.¹⁶⁰ Lisäksi oikeuden väärinkäytön kieltä on lähinnä tuomioistuinvaiheessa realisoitava oppi, joka suoraan sovellettuna poistaa muutoin suoritettavan oikeuksien välisen punninnan.¹⁶¹ Sen vuoksi kuvaan seuraavassa pääluvussa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöä EIS:n 17 artiklan soveltamisen osalta sananvapausrikoskontekstissa.

3.4 Periaate kansainvälisesti ja EU-oikeudessa

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 17 artiklalla on edellä kuvatusti valtava merkitys oikeudenkäyttöä ohjaavana säädöksenä, mutta se ei suinkaan ole ainoa instrumentti, jossa oikeuden väärinkäytön kiellon doktriini ilmenee. EIS:n 17 artiklan muotoilu on saanut inspiraatiota YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen (1948) 30 artiklasta, jonka mukaan: ”Mitään tässä julistuksessa ei saa tulkita niin, että valtio, ryhmä tai yksityinen henkilö voi sen perusteella katsoa oikeudekseen tehdä sellaista, mikä voisi hävittää tässä määriteltyjä oikeuksia ja vapauksia.” Myös ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen

¹⁵⁸ Linna 2004, s. 625–627.

¹⁵⁹ Linna 2004, s. 627–628, ks. erityisesti alaviite 20.

¹⁶⁰ Kulmala 2022, s. 88–89.

¹⁶¹ Riku Neuvonen: Oikeuden väärinkäytön kieltä ja KKO 2020:68.

laatimisen taustalla on toinen maailmansota, ja julistus olikin ensimmäinen ja edelleen kenties merkittävin sodan jälkeen annettu ihmisoikeusasiakirja.¹⁶²

Vaikka julistus ei sinänsä ole tiukan oikeudellisesti sitova, sitä pidetään myöhemmin laadittujen kansainvälisten ihmisoikeussopimusten esikuvana ja nykyaikaisen ihmisoikeusajattelun perustana.¹⁶³ Tällaisia myöhempiä ihmisoikeussopimuksia ovat esimerkiksi yleissopimus koskien kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia (jäljempänä KP-sopimus) ja yleissopimus koskien taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia, jotka molemmat sisältävät omat artiklansa oikeuden väärinkäytön kiellosta. Sopimukset ovat struktuuriltaan ja terminologialtaan hyvin samankaltaisia, ja oikeuden väärinkäytön kieltoa ilmaiseva 5 artikla on molemmissa identtinen. Kiellolla on kuitenkin suurempi merkitys KP-sopimuksen tulkinnassa, sillä oikeuden väärinkäyttöä ja vaikeita tulkintatilanteita voi ilmetä erityisesti poliittisia oikeuksia ja vapauksia käyttäessä.¹⁶⁴ KP-sopimuksen 5 artiklaa on sovellettu joissain EIT:n tapauksissa, muun muassa koskien antisemitististä vihapuhetta ja holokaustin kiistämistä.¹⁶⁵

Myös Euroopan unionin oikeudessa kielletään oikeuksien väärinkäytön kielto nimenomaisesti Euroopan perusoikeuskirjan 45 artiklassa, jossa todetaan, että ”*peruskirjan määräysten ei saa tulkita antavan oikeutta ryhtyä sellaiseen toimintaan tai tehdä sellaista tekoa, jonka tarkoituksena on tehdä tyhjäksi jokin tässä perusoikeuskirjassa tunnustettu oikeus tai vapaus tai rajoittaa sitä laajemmalti kuin tässä perusoikeuskirjassa on sallittu*”. Koska perusoikeuskirja tuli juridisesti sitovaksi vasta vuonna 2009, ei sen tulkinnasta ole vielä olemassa merkittävää oikeuskäytäntöä. Perusoikeuskirjan säännöksen on kuitenkin katsottu vastaavan sisällöltään pitkälti ihmisoikeussopimuksen 17 artiklaa, ja myös sen tulkinnan on oletettu vastaavan EIS 17 artiklan tulkintakäytäntöä.¹⁶⁶ Lisäksi EU-oikeuden osalta on huomattava, että perusoikeuskysymysten ulkopuolella unionin tuomioistuin on soveltanut oikeuden väärinkäytön kieltoa eri oikeudenaloilla esimerkiksi tavaroiden vapaan liikkuvuuden ja vero-oikeuden aloilla.¹⁶⁷

Viimeisimpänä mainittakoon, että oikeuden väärinkäytön kieltoa koskeva artikla löytyy myös esimerkiksi Amerikan valtioiden järjestön ihmisoikeussopimuksesta (American Convention

---

¹⁶² Ojanen 2015, s. 68, Bezemek 2016, s. 4.

¹⁶³ Ojanen 2015, s. 68.

¹⁶⁴ De Morree 2016, s. 104.

¹⁶⁵ Tällaisista oikeustapauksista ks. esim. de Morree 2016, s. 105–110.

¹⁶⁶ De Morree 2016, s. 118–119.

¹⁶⁷ Kulmala 2022, s. 95–96.

on Human Rights 1962) ja joistain kansainvälisistä sopimuksista, kuten YK:n merioikeusyleissopimuksesta (SopS 50/1996).¹⁶⁸ Vaikka periaate sisältyy useisiin kansainvälisen oikeuden säännöksiin, on keskustelua käyty siitä, onko oikeuden väärinkäytön kieltö varsinainen kansainvälisen oikeuden normi.¹⁶⁹ Lisäksi on huomioitava, että vaikka periaate on kirjattu kaikkiin edellä mainittuihin instrumentteihin, ovat ne sääntelyaloiltaan ja fokuksiltaan hyvin erilaisia.¹⁷⁰ Perimmäinen historiallinen tausta oikeuden väärinkäytön kieltoa koskevilla artikloilla on kuitenkin sama – tavoitteena on taata valtioille väline, jonka avulla puuttua sellaiseen oikeuksien ja vapauksien käyttöön, jonka tarkoituksena on tuhota demokraattinen järjestelmä.

Tässä tutkielmassa ei ole tarpeen mennä syvällisemmin kaikkiin oikeuden väärinkäytön kiellon sisältävien kansainvälisen oikeuden instrumenttien säännöksiin ja tulkintoihin, mutta lyhyt kansainvälinen tarkastelu osoittaa, ettei oikeuden väärinkäytön kieltö ole pelkästään Euroopan ihmisoikeussopimukseen sisällytetty poikkeuksellinen säännös. Päinvastoin se on pitkän historian omaava juridinen konstruktio, jolla on paikkansa hyvin monenlaisissa sääntelykokonaisuuksissa.

3.5 Periaate kansallisissa lainsäädännöissä

Suomen perustuslaki ei pidä sisällään oikeuden väärinkäytön kiellon periaatetta, eikä kieltoa ole käsitelty perusoikeuskirjallisuudessa muutamia mainintoja lukuun ottamatta.¹⁷¹ Perusoikeusuudistuksen yhteydessä ei ainakaan julkisissa asiakirjoissa viitata lainkaan EIS:n 17 artiklaan ja sen ilmaisemaan oikeuden väärinkäytön kieltoon.¹⁷² Myöskään perustuslakivaliokunta ei ole antanut nimenomaista kannanottoa oikeuden väärinkäytön kiellon asemasta.¹⁷³

Tästä huolimatta oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteen voidaan katsoa ilmenevän yleisenä oikeusperiaatteena esimerkiksi siviili- ja insolvenssioikeudessa. Yksityisoikeuden alalla kieltö ilmenee niin kutsuttuna shikaanikieltona, jonka ydin on oikeuden käyttäminen

---

¹⁶⁸ European court of Human Rights, Guide on Article 17 of the European Convention on Human Rights 2022 s. 7.

¹⁶⁹ Kulmala 2022 s. 97, ks. alaviite 53. Ks. aiheesta tarkemmin myös Byers 2001.

¹⁷⁰ De Morree 2016, s. 99.

¹⁷¹ Juha Pöyhönen on teoksessaan Uusi varallisuus oikeus todennut, että oikeuden väärinkäytön kieltö vaikuttaa taustaperiaatteena perusoikeusjärjestelmässä ja on kosketuskohta perusoikeusjärjestelmän materiaalsen sisällön ja varallisuus oikeuden välillä. Linna 2004, s. 624, ks. alaviite 9.

¹⁷² Nuotio 2022, s. 8.

¹⁷³ Linna 2004, s. 624, Kulmala 2022, s. 134.

toisen kiusaksi ja vahingoksi.¹⁷⁴ Kyse on toiminnasta, jonka tarkoituksena on loukata toisen oikeuksia ilman omaa intressiä.¹⁷⁵ Ehkä klassisin ilmentymä oikeuden väärinkäytön kiellosta shikaanina on nykyään jo melko vanhentuneessa naapuruussuhdelaisissa (laki eräistä naapuruussuhteista 26/1920), jonka 13 §:ssä kielletään ”*rakentamalla, kaivamalla tai muulla tavoin käyttämästä oikeuttansa alueeseen sillä tavalla tai sellaisissa oloissa, että toimenpiteen pääasiallisena tarkoituksena on ilmeisesti tuottaa naapurille vahinkoa tai haittaa*”.

Siviilioikeudessa periaate ilmenee muun muassa aviovarallisuus oikeudessa ja yhtiöoikeudessa, sekä sopimusoikeudessa etenkin oikeustoimilaisissa. Oikeustoimilain (laki eräistä varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 228/1929) 36 §:n kohtuullistamissäännöksellä pyritään estämään sopimusvapauden väärinkäyttöä esimerkiksi siten, että sopimus irtisanotaan kostotarkoituksessa. Myös prosessioikeudessa muun muassa oikeudenkäyntikulujen ja niin kutsuttujen valeoikeudenkäyntien yhteydessä periaatteella on nähty olevan shikaaninomaista prosessaamista estävä vaikutus. Samoin insolvenssimenettelyissä periaatetta on käsitelty muun muassa keinotekoisien järjestelyiden ja takaisinsaantien yhteydessä. Vero-oikeudessa puolestaan periaatteesta on käyty keskustelua veronkiertoproblematiikan yhteydessä.¹⁷⁶ Kuten luettelosta on huomattavissa, oikeuksien väärinkäytön kiello lävistää oikeusjärjestystä ja oikeudenaloja kauttaaltaan, vaikkei sitä nimenomaisesti olekaan mainittu lainsäädännössä.

Neuvonen on todennut oikeuden väärinkäytön kiellon jääneen Suomessa osin sivurooliin kahdesta syystä. Ensinnäkin Suomessa voitiin ennen vuoden 1995 perustuslakiuudistusta rajoittaa perusoikeuksien alaan kuuluvaa toimintaa melko helposti, joten tarvetta erilliselle opille tai säännökselle ei ilmennyt. Toisekseen Suomen nykyinen perusoikeusjärjestelmä perustuu lakien ennakkokontrollille, jolloin perustuslakivaliokunta tutkii lainsäädäntömuutokset jo ennen lakien voimaan tuloa ja tekee tarvittavat rajaukset näin jo lainsäädäntövaiheessa. Suomessa tuomioistuinten suorittamaan perustuslainmukaisuuden valvontaan on suhtauduttu yleisesti nihkeästi. Perustuslain etusijaa sääntelevä perustuslain 106 § vaatii soveltamatta jättämiseksi säännöksen ilmeistä ristiriitaa perustuslain kanssa, ja tällöinkin arvioidaan sovellettavan lain perustuslainmukaisuutta eikä sitä, onko tapauksessa

---

¹⁷⁴ Nuotio 2015, s. 158.

¹⁷⁵ Linna 2004, s. 631.

¹⁷⁶ Kulmala 2022, s. 89–93, Nuotio 2022, s. 4–5.

kyse perustuslain mukaisesta toiminnasta.¹⁷⁷ Tällainen järjestelmä jättää melko vähän tarvetta ja tilaa lakien jälkikäteiselle tulkinnalle oikeuksien väärinkäytön kiellon valossa.

Toisin kuin Suomessa, joidenkin maiden perustuslait sisältävät nimenomaisen säännöksen, joka on tulkittavissa oikeuden väärinkäytön kielloksi. Esimerkiksi Kreikan perustuslaissa oikeuksien väärinkäyttö on suoraan kielletty. Samoin Saksan perustuslain (*Grundgesetz*) 18 artiklan mukaan, joka käyttää sananvapautta, etenkin lehdistönvapautta, akateemista vapautta, kokoontumisvapautta, yhdistymisvapautta, kirje-, posti- tai tietoliikennesalaisuutta, omistusoikeutta tai turvapaikkaoikeutta taistellakseen vapaata demokraattista perusjärjestystä vastaan, menettää nämä perusoikeudet. Säännöksen on katsottu edustavan ajatusta ”taistelukykyisestä” demokratiasta, sillä demokratian ja yksilön vapauden ollessa vastakkain yksilön vapaus kärsii tappion kaikkien muiden vapauden eduksi. Toki on huomioitava, että Saksan perustuslain taustalla vaikuttavat toisen maailmansodan tapahtumat ja pyrkimys estää perustuslain takaamien oikeuksien venyttäminen yli äyräiden samalla tavalla kuin Weimarin tasavallan aikana.¹⁷⁸ Vertailu muihin maihin osoittaa kuitenkin, että oikeuden väärinkäytön kiellolla on paikkansa joidenkin valtioiden perustuslaeissa nimenomaisena mainintana.¹⁷⁹

---

¹⁷⁷ Riku Neuvonen: Oikeuden väärinkäytön kieltö ja KKO 2020:68.

¹⁷⁸ Kulmala 2022, s. 94–95, ks. erityisesti alaviite 37, josta löytyy alkuperäinen saksankielinen säännös, jonka Kulmala on kääntänyt suomeksi tekstiin.

¹⁷⁹ Ks. civil law ja common law -erottelun kautta maakohtaisia lainsäädäntöjä Byers 2001, s. 392–397.

4 KIELLON SOVELTAMINEN SANANVAPAUSRIKOKSISSA

4.1 Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan ja 17 artiklan välinen suhde

Kuten pääluvussa 2 on lyhyesti todettu, sananvapausr rikoksia ja sananvapauden rajoittamista voidaan tulkita sekä ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kohdan rajoitusedellytysten että 17 artiklan oikeuden väärinkäytön kiellon kautta. 17 artiklan soveltaminen edellyttää kuitenkin tietyn vakavuuskynnyksen ylittymistä, ja 17 artikla voidaan nähdä eräänlaisena poikkeussäännöksenä. Toisten oikeuksien loukkaamisen on oltava riittävän vakavaa, jotta näin toimivalta voidaan evätä oikeus ihmisoikeussopimuksessa turvattuihin oikeuksiin kuten sananvapauteen. Kun 10 artiklan 2 kohta pitää sisällään kriteerit sananvapauden rajoittamiselle, on sananvapauteen vetoamisen estäminen 17 artiklan nojalla varsin jyrkkä toimenpide. Tällöin todetaan suoraan, ettei toiminta voi saada sananvapaussuojaa.

Ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kohdan ajatuksena puolestaan on, että arvioinnin kohteena oleva ilmaus sisältyy sinänsä 10 artiklan 1 kohdan sananvapaussuojan piiriin, mutta se rajataan yksittäistapauksessa suojan ulkopuolelle.¹⁸⁰

Oikeuden väärinkäytön kieltona artikla 17 lähtee siitä, että arvioitavana oleva ilmaus on niin vakavassa ristiriidassa ihmisoikeussopimuksen kanssa, että se ei alkuunkaan saa 10 artiklan sananvapaussuojaa. Ihmisoikeustuomioistuin on artiklaa soveltaessaan rajannut tietyt ilmaisut ja pyrkimykset suoraan sananvapaussuojan ulkopuolelle, ja artiklaa koskevassa tulkintakäytännössä ilmeneekin tiettyjä vakiintuneita piirteitä.¹⁸¹ EIT:n ratkaisukäytännössä vakavimpia, erityisesti väkivallan uhkaa sisältäviä ilmaisuja on tulkittu oikeuden väärinkäytön kiellon kautta, jolloin niiden rangaistavuutta ei tarvitse arvioida sananvapauden kannalta ollenkaan vaan valitukset todetaan suoraan pätemättömiksi. Sen sijaan lievempiasteiset panettelevat ja solvaavat ilmaisut ovat lähtökohtaisesti vielä sananvapauden käytön piirissä, mutta täyttävät usein vihapuheen kriteerit, ja jäävät näin ollen vaille sananvapauden suojaa.¹⁸²

Onkin arvioitu, että 17 artikla tulee ymmärtää alaltaan suppeaksi. Artiklaa tulee näin ollen soveltaa vain vakavalla tavalla loukkaavaan toimintaan, jonka tarkoituksena on levittää väkivaltaa ja vihaa, kannustaa laittomiin tai demokratianvastaisiin tekoihin, yllyttää väkivaltaan, kohdistua demokraattiseen ja poliittiseen järjestelmään, palvella rasistisia

---

¹⁸⁰ Kulmala 2022, s. 108.

¹⁸¹ Kulmala 2022, s. 107–108.

¹⁸² Nuotio 2021, s. 3.

päämääriä tai päämääriä, jotka olennaisesti voivat johtaa toisen oikeuksien tai vapauksien poistamiseen.¹⁸³ Tapauksessa *Paksas v. Liettua* EIT on nimenomaisesti todennut, että oikeuden väärinkäytön kiellon soveltamiseen on suhtauduttava varauksellisesti ja että 17 artikla voi siis tulla sovellettavaksi vain hyvin poikkeuksellisesti.¹⁸⁴

4.2 17 artiklan soveltamistavat

17 artiklan soveltaminen on ollut akateemisen mielenkiinnon ja keskustelun aiheena siitä lähtien, kun se astui voimaan. Sitä mukaa kun EIT:n artiklaa soveltava oikeuskäytäntö on lisääntynyt ja artiklaa on sovellettu varsin erilaisiin tapauskategorioihin, on myös mielenkiinto artiklaa kohtaan noussut.¹⁸⁵ Artikla itsessään ei määritä, miten sitä tulisi soveltaa, mutta oikeuskäytännön nojalla soveltamistapojen on katsottu perinteisesti jakautuvan kahteen: suoraan ja epäsuoraan eli välilliseen soveltamiseen. Suoraan sovellettaessa ihmisoikeustuomioistuin toteaa valituksen 17 artiklan nojalla suoraan yhteensopimattomaksi ihmisoikeussopimuksen säännösten kanssa *ratione materiae* ja hylkää valituksen tutkimatta sen edellytyksiä tarkemmin.¹⁸⁶ Artiklan suorasta soveltamisesta on käytetty nimitystä giljotiinivaikutus, sillä tällöin tuomioistuin ei ollenkaan tutki artiklan 10 soveltamisedellytyksiä.¹⁸⁷

Artiklan 17 välillinen soveltaminen puolestaan tarkoittaa sitä, että artikla otetaan huomioon tulkinta-apuna tai lisäargumenttina, kun arvioidaan 10 artiklan sananvapauden rajoittamiskriteerejä, mutta valitusta ei siis hylätä suoraan artiklan nojalla. Kyse on esimerkiksi tilanteesta, jossa arvioidaan, onko puuttuminen sananvapauteen ollut välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa, ja tällöin oikeuden väärinkäytön kiellon periaate voidaan ottaa huomioon tulkinnassa.¹⁸⁸ Toisinaan tätä välillistä tai epäsuoraa soveltamista on kutsuttu myös ”pehmeäksi” lähestymistavaksi, sillä silloin 17 artiklaa käytetään ainoastaan tulkinnan apuvälineenä.¹⁸⁹ Käytännön vaikutukseltaan välillinen soveltaminen ei kuitenkaan jää tehottomaksi, vaan ero lopputuloksessa verrattuna suoraan soveltamiseen on minimaalinen. Juridisesta näkökulmasta artiklan soveltamistavalla on

¹⁸³ Nuotio 2015, s. 157, ks. alaviite 410.

¹⁸⁴ *Paksas v. Liettua* 6.1.2011 kohta 87. Ks. myös Pellonpää ym. 2012, s. 853, Hyttinen 2019, s. 103.

¹⁸⁵ De Morree 2016, s. 67.

¹⁸⁶ *Cannie – Voorhoof* 2011, s. 58, Kulmala 2022, s. 109.

¹⁸⁷ Buyse 2014a, s. 192.

¹⁸⁸ Kulmala 2022, s. 109.

¹⁸⁹ Buyse 2014a, s. 198.

kuitenkin merkitystä – ei ole täysin yhdentekevää, tulkitaanko jokin teko suoraan ihmisoikeussopimuksen vastaiseksi vai todetaanko, ettei tekijä voi vedota tilanteessa tiettyyn ihmisoikeussopimuksessa taattuun oikeuteen.¹⁹⁰

Koska oikeuskäytäntöä 17 artiklan osalta on valtavasti, ei jako suoraan ja epäsuoraan soveltamiseen kuvaa kattavasti kaikkia soveltamistilanteita, vaan niiden väliin jää myös harmaa alue. Erilaisia tapauksia on kategorisoitu jopa neljään eri luokkaan: 1) artiklan suora soveltaminen niin, että valitusta ei tutkita, 2) artiklan epäsuora soveltaminen niin, että pohditaan oikeuksien rajoittamisen tarvetta demokraattisessa yhteiskunnassa, 3) tilanteet, joissa artiklaa olisi voitu soveltaa, mutta tuomioistuin jätti artiklan huomioimatta ja 4) tilanteet, joissa artiklaa ei sovellettu, koska tapauksen tosiseikkoja ei pidetty tarpeeksi vakavina.¹⁹¹ Oikeuskäytännössä on todettu, että kategorian 2 mukaisissa tilanteissa, joissa arvioidaan oikeuden rajoittamisen oikeutusta ja tarpeellisuutta 17 artiklan valossa päädytään usein ratkaisuun, jossa oikeuden rajoittaminen katsotaan hyväksytyksi.¹⁹²

Ymmärtääkseen ihmisoikeussopimuksen 17 artiklan todellista merkitystä tulee perehtyä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöön ja siihen, millä tavoin tuomioistuin on tulkinnut artiklaa. Kysymys siitä, milloin oikeuden sallittu käyttäminen muuttuu oikeuden väärinkäytöksi, on hyvin kompleksinen, ja vaihtelee tilannekohtaisesti. 17 artiklan soveltaminen kulloinkin käsillä olevaan tilanteeseen on lähes aina jokseenkin kiistanalaista, ja suoraviivaiset soveltamistilanteet ovat harvassa. Artiklaa on sovellettu keskenään hyvin erilaisissa tilanteissa, ja toisaalta taas tosiseikoiltaan melko samankaltaisissa tapauksissa artiklan käyttöön on suhtauduttu eri tavoin.¹⁹³ Oikeuskäytännön valossa voi olla vaikeaa hahmottaa EIT:n tulkintakäytäntöä tai ennustaa, millaiseen lopputulokseen kulloinkin käsillä oleva yksittäistapaus johtaa.¹⁹⁴ Artiklan soveltamista ei ainakaan helpota se, etteivät artiklan sanamuoto tai esityöt (*travaux préparatoires*) anna selkeää kuvaa siitä, miten artiklaa tulisi soveltaa käytännössä.¹⁹⁵

Seuraavassa kappaleessa kuvaan keskeisiä tapauskategorioita, joihin artiklaa 17 on sovellettu, ja merkittävimpiä tapauksia, jotka ohjaavat oikeudenkäyttöä. Oikeuden väärinkäytön kieltoa

---

¹⁹⁰ De Morree 2016, s. 85–86, ks. erityisesti alaviite 106.

¹⁹¹ De Morree 2016, s. 83.

¹⁹² Buyse 2014a, s. 201.

¹⁹³ De Morree 2016, s. 2.

¹⁹⁴ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 931.

¹⁹⁵ De Morree 2016, s. 23.

sananvapausrikoksissa käsittelevää oikeuskäytäntöä on valtava määrä, ja sitä on mahdotonta kuvata tyhjentävästi. Tapausesimerkkien avulla pyrin kuitenkin luomaan kokonaiskuvaa siitä, millaisiin tapauksiin 17 artiklaa on sovellettu tavalla tai toisella. Painotan tutkielman kannalta relevanteinta tapauskategoriaa, eli tapauksia, joissa on kyse vihapuheesta. Olen jakanut tapaukset kolmeen kategoriaan: 1) holokaustin tai muun joukkotuhonnan kiistäminen ja historian vääristely, 2) totalitaaristen ideologioiden edistäminen ja 3) vihapuhe. On kuitenkin pidettävä mielessä, että tapauksia on mahdotonta kategorisoida suoraviivaisesti, sillä niissä on paljon päällekkäisyyttä. Esimerkiksi holokaustin kiistäminen on usein yksi väline totalitaarisen järjestelmän edistämisyrittämissä, ja voidaan toisaalta myös laskea vihapuheeksi.¹⁹⁶

4.3 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöä

4.3.1 Holokaustin tai muun joukkotuhonnan kiistäminen ja historian vääristely

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tutkittavaksi on tullut useita tapauksia, joissa on ollut kyse historiallisista tapahtumista koskevasta keskustelusta. Yksi erityinen tapauskategoria kattaa holokaustin kiistämiseen tähtäävät puheet, joiden osalta tuomioistuimella on melko selkeä tulkintakanta. EIT on todennut holokaustin olevan historiallinen fakta, jonka kiistäminen ei nauti sananvapauden suojaa. Laajasti tulkittuna minkäänlainen holokaustiin liittyvien historiallisten tapahtumien suoranainen kiistäminen tai muunlainen revisionismi, oikeuttaminen tai väheksyminen ei nauti sananvapaussuojaa.¹⁹⁷

Eräänlaisena klassikkotapauksena voidaan pitää vuoden 2003 tapausta *Garaudy v. Ranska*, jossa kirjailija ja entinen poliitikko julkaisi kirjan *The Founding Myths of Israeli Politics*. Teos sisälsi muun muassa ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten kieltämistä, rasistisesti halventavia lausuntoja sekä yllyttämistä uskonnolliseen ja rasistiseen vihaan ja väkivaltaan. Teos johti Ranskassa useisiin oikeudenkäynteihin, jotka päättyivät vastaajan syyksi lukeviin tuomioihin ja vastaajan tuomitsemiseen ehdolliseen vankeuteen, sakkorangaistuksiin sekä vahingonkorvauksiin. Valittaessaan ihmisoikeustuomioistuimeen vastaaja vetosi muun muassa EIS:n 10 artiklan sananvapauteen.

Tuomioistuin katsoi valittajan kyseenalaistaneen kirjassa muun muassa juutalaisten vainoa, holokaustia ja Nürnbergin oikeudenkäyntiä, jotka eivät historioitsijoiden kesken ole riidanalaisia tapahtumia vaan yleisesti hyväksytyjä historiallisia tapahtumia. Valittaja oli myös vaatinut julkista ja akateemista väittelyä muun muassa kaasukammioiden olemassaolosta. Tuomioistuin katsoi,

¹⁹⁶ De Morree 2016, s. 26.

¹⁹⁷ De Morree 2016, s. 28–48, Kulmala 2022, s. 112.

ettei kirjassa harjoitettujen todistettujen historiallisten tapahtumien kiistäminen ollut totuuteen pyrkivän historiallisen tutkimuksen kaltaista, vaan kirjoittajan tosiasiallisena pyrkimyksenä oli palauttaa kansallissosialistinen hallinto ja syyttää sen uhreja historian vääristelystä.

Näiden kirjassa käsiteltyjen ihmisoikeusrikosten kieltäminen on tuomioistuimen mukaan yksi vakavimmista juutalaisiin kohdistuvista halventamisen muodoista ja katsottavissa heihin kohdistuvaan vihaan yllyttämiseksi. Lisäksi tällaisten historiallisten faktojen kiistäminen heikentää niitä arvoja, joille rasismien ja antisemitismien vastainen taistelu perustuu, ja on vakava uhka yleiselle järjestykselle. Kokonaisuutena teot olivat tuomioistuimen mukaan yhteensopimattomia demokratian ja ihmisoikeuksien kanssa. Valittajan kirjoittaman kirjan pyrkimykset olivat revisionistisia ja sellaisinaan ihmisoikeussopimuksen arvojen vastaisia. Näin ollen ratkaisussaan EIT totesi, että natsismia tukevat lausunnot eivät nauti sananvapaussuojaa, ja että on olemassa selvästi todettuja historiallisia faktoja, kuten holokausti, joiden kiistäminen on rajattu 10 artiklan sananvapaussuojan ulkopuolelle 17 artiklan nojalla.¹⁹⁸

17 artiklaa suhteessa holokaustin kiistämiseen on tulkittu melko laajasti tapauksessa *M'Bala M'Bala v. Ranska*. Tapauksessa valittajana oli koomikko, joka osallistui myös politiikkaan ja oli ollut ehdolla Euroopan parlamenttiin. Hän piti joulukuussa 2008 esityksen, jonka lopussa hän kutsui Faurisson-nimisen henkilön lavalle kanssaan. Faurisson oli saanut useita tuomioita revisionismiksi tai denialismiksi katsotuista mielipiteistään, esimerkiksi keskitysleirien kaasukammiot kiistävästä lausunnoistaan. Lisäksi valittaja oli kutsunut lavalle näyttelijän, jolla oli yllään raidallinen pyjama, johon oli ommeltu daavidintähti. Näyttelijän tehtävänä oli ojentaa Faurissonille palkinto röyhkeydestä ja säädyttömyydestä. Tapahtumien johdosta koomikko tuomittiin julkisen kunnianloukkauksen esittämisestä.

EIT totesi, että kansalliset tuomioistuimet olivat katsoneet valittajan esittäneen julkisen kunnianosoituksen henkilölle, joka oli tunnettu denialistisista ajatuksistaan, ja järjesti juutalaiseksi vangiksi pukeutuneen henkilön antamaan tälle palkintona esineen, joka pilkkasi juutalaisen uskonnon symbolia. Valittaja oli myös aiemmin todennut aikovansa ”pistaa paremmaksi” aiemmasta esityksestään, jota oli kuvattu ”suurimmaksi antisemitistiseksi puhetilaisuudeksi toisen maailmansodan jälkeen”. Lisäksi vastaaja oli käyttänyt puheissaan ilmaisuja, joita voitiin pitää loukkaavina juutalaista alkuperää ja uskontoa kohtaan. EIT hyväksyi nämä kansallisen tuomioistuimen tulkinnat ja piti näin ollen vastaajan esityksen sisältöä vahvasti antisemitistisenä.

Ihmisoikeustuomioistuin totesi arvioinnissaan, että esitys sai sketsin aikana mielenosoituksellisen luonteen, eikä sitä voitu enää tulkita viihteeksi. Valittajana ollut koomikko ei ollut ottanut etäisyyttä Faurissonin puheisiin, vaan pikemminkin tämä suhtautui esityksen perusteella myönteisesti Faurissonin näkemyksiin. Näin ollen valittajaa ei pidetty näissä olosuhteissa taiteilijana, joka

---

¹⁹⁸ Garaudy v. Ranska 24.6.2003.

voisi ilmaista itseään satiirin, huumorin tai provokaation keinoin. Valittajan katsottiin komedian varjolla kutsuneen lavalle tunnetun ja tuomitun ranskalaisen denialistin antaakseen hänelle esiintymistilan ja osoittaakseen kunnioitusta. EIT tulkitsi tapahtumat vihan ja antisemitismin osoituksiksi ja holokaustin kiistämisen tukemiseksi. Sellaista ideologian ilmaisua, joka on vastoin ihmisoikeussopimuksen perustavia arvoja, ei voida lukea viihteeksi, joka nauttii sananvapaussuojaa. EIT sovelsi tapauksessa 17 artiklaa laajentaen artiklan soveltamisalaa suorista ja nimenomaisista lausumista myös sellaisiin lausumiin, jotka ovat selvä osoitus vihamielisestä ja antisemitistisestä suhtautumisesta, ja jotka vain naamioidaan taiteelliseksi teokseksi. Tuomioistuimen mukaan tällaiset teot ovat yhtä vaarallisia kuin täysimittainen ja suora hyökkäys.¹⁹⁹

Ratkaisussa *Perinçek v. Sveitsi* puolestaan oli kyse armenialaisten joukkomurhaa koskevasta puheesta. Nationalistinen poliitikko ja historioitsija Perinçek oli tuomittu rangaistukseen julkisuudessa pitämästään puheesta, jossa hän oli todennut armenialaisten vuonna 1915 tapahtuneen joukkomurhan olevan historiallinen valhe. EIT:n ratkaisussa puhe luokiteltiin voimakkaasti ilmaistuksi poliittiseksi puheeksi, joka koski julkista mielenkiintoa herättävää keskustelunaihetta. Tapauksessa oli vedottu 17 artiklaan. Merkitykselliseksi muodostui se, pyrkiä puhuja puheellaan yllyttämään vihaan tai väkivaltaan ja siten pyrkimään ihmisoikeussopimuksen vastaiseen päämäärään. Koska vihaan tai väkivaltaan kehottaminen ei ollut tarpeeksi selkeää, tuomioistuin totesi, että 17 artiklan edellytyksiä tuli arvioida yhdessä 10 artiklan soveltamisedellytyksiä koskevan arvioinnin kanssa.

Ratkaisussaan tuomioistuin linjasi, että toisin kuin holokaustin suhteen, esitettyjen väitteiden ei voitu katsoa olevan vihapuhetta tai suvaitsemattomuutta armenialaisia kohtaan. Tältä osin merkitykselliseksi muodostui se, ettei tapauksessa ollut sellaisia historiallisia tai muita yhteyksiä, joiden vuoksi mielipiteiden esittäminen Sveitsissä olisi ollut erityisen sensitiivistä. Väitteiden ei myöskään todettu loukkaavan siinä määrin armenialaisyhteisön kunniaa tai arvokkuutta, että rikosoikeudellinen seuraamus olisi ollut kohtuullinen suhteessa tapauksen tosiseikkoihin. Sveitsin katsottiin siis loukanneen 10 artiklaa tuomitsemalla Perinçek rangaistukseen puheistaan.²⁰⁰ Erityisen mielenkiintoista on, että ratkaisussa tuomioistuin asetti holokaustia koskevat väitteet erityiseen asemaan suhteessa muihin historiallisiin tapahtumiin. EIT totesi, että jos kyseessä on holokausti, väitteiden oletetaan historiallisista ja kontekstuaalisista syistä poikkeuksetta olevan loukkaavia.²⁰¹

Mainittakoon, että Suomessa ei ole erillistä joukkotuhonnan kiistämistä tai vähättelyä koskevaa kriminalisointia, vaan on katsottu, että tällaiset teot voivat tulla rangaistaviksi muun muassa kiihottamisena kansanryhmää vastaan. Vaikka kotimaisessa perusoikeusjuridiikassa oikeuden väärinkäytön kiellolla ei ole samanlaista asemaa kuin ihmisoikeussopimuksessa, on

¹⁹⁹ M'Bala M'Bala v. Ranska 20.10.2015.

²⁰⁰ Perinçek v. Sveitsi 15.10.2015. Ks. myös Nuotio 2019 s, 209.

²⁰¹ Kulmala 2022, s. 117.

selvää, että EIT:n linjausten mukaan joukkotuhonnan kiistämisessä on kyse oikeuden väärinkäytöstä, jolloin sananvapauden vetoamalla on turha vastustaa esimerkiksi kiihottamisäännöksen soveltamista.²⁰²

4.3.2 Totalitaaristen ideologioiden edistäminen

17 artiklaa on sovellettu tilanteissa, joissa on ollut kyse uusnatsististen, fasististen, rassististen, antisemitististen ja kommunististen aatesuuntien edistämisestä.²⁰³ Tällöin kyse on usein totalitaarisen valtion kannattamisesta ja siihen pyrkimisestä, ja toiminta tapahtuu lähtökohtaisesti poliittisen puolue toiminnan tai muun järjestäytyneen toiminnan yhteydessä. Tältä osin EIT on korostanut, että yhdistymis- ja kokoontumisvapauden kuuluu myös mielipiteiden suoja ja sananvapaus, ja että tämä koskee varsinkin poliittisia puolueita, joiden tärkeänä tehtävänä on varmistaa moniarvoisuus ja demokratian toimivuus.²⁰⁴

Tapauksessa *Refah Partisi v. Turkki* valittajina olivat poliittinen puolue sekä kolme muuta Turkin kansalaista, jotka katsoivat, että Refah-puolueen lakkauttaminen loukkasi muun muassa ihmisoikeussopimuksen kokoontumis- ja yhdistymisvapautta koskevaa 11 artiklaa. Turkin perustuslakituomioistuin oli lakkauttanut puolueen, sillä se oli puoltanut shariaan perustuvaa järjestystä ja kannattanut sen voimaansaattamista väkivalloin. Puolueen johtajien kannanotot antoivat selvän viestin puolueen kannattamasta valtiomallista ja uskonnollisten sääntöjen mukaan organisoidusta yhteiskunnasta. Johtajat olivat esimerkiksi kehottaneet käyttämään islamilaisia pähjuiveja kouluissa ja muissa julkisissa hallintoviranomaisissa, vaikka perustuslakituomioistuin oli jo katsonut tämän sekularismin periaatteita loukkaavaksi. Refahin puhemies oli myös kehottanut puolueen valtiopäiväedustajia pohtimaan, olisiko muutos yhteiskuntajärjestyksessä rauhallinen vai väkivaltainen, ja saavutettaisiinko se harmonisesti vai verta vuodattamalla.

Ratkaisussaan EIT totesi, että Turkin valtion omaksuma sekulaarisuuden periaate sopi yhteen oikeusvaltion periaatteen ja ihmisoikeuksien kanssa. Puolestaan Refah-puolueen ajamat sharian mukaiset yksityisoikeudelliset säännöt, jotka sallivat muun muassa sukupuoleen perustuvan syrjinnän, polygamian, miesten erioikeudet avioerossa ja perinnönjaossa, sekä puolueen hyväksymä voimankäyttö tällaisen politiikan ajamisessa olivat yhteensopimattomia demokratian keskeisten periaatteiden kanssa. Perusteluissaan tuomioistuin linjasi viitaten 17 artiklaan, että poliittinen puolue saa ajaa lain tai valtion perustuslaillisten rakenteiden

²⁰² Ongelmaksi muodostuu kuitenkin se, ettei meillä ole erillistä kiistämiskriminalisointia, eikä EIT:n kanta saisi vaikuttaa laajentavasti kansallisen lainkohdan soveltamiseen. Kiihottamisrikos on muodoltaan yleisluonteinen, joten on vaikea sanoa, voitaisiinko sitä soveltaa tiettyyn joukkotuhonnan kiistämiseen. Toisaalta kuulostaa absurdilta, että EIS:n järjestelmässä kyse olisi oikeuden väärinkäytön kiellon piiriin menevästä toiminnasta, mutta kansallisesti menettely ei tulisi rangaistavaksi. Tähän problematiikkaan ei kuitenkaan tämän tutkielman parissa ole syytä mennä syvemmin. Nuotio 2015, s. 160–161.

²⁰³ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 1042.

²⁰⁴ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 1048–1049.

muutoksia, edellyttäen, että 1) käytetyt keinot ovat laillisia ja demokraattisia, ja että 2) ehdotetut muutokset ovat demokraattisten periaatteiden kanssa yhteensopivia. Näin ollen puolue, jonka johtajat yllyttävät väkivaltaan tai ajavat demokratian kumoamista eivät voi vedota ihmisoikeussopimukseen.²⁰⁵ Ihmisoikeussopimuksesta ei siis voida johtaa oikeutusta toiminnalle, joka käytännössä tarkoittaisi ihmisoikeussopimuksen takaamien oikeuksien ja vapauksien mitätöimistä ja demokratian loppumista.²⁰⁶ Käsillä olevassa tapauksessa puolueen ajamat muutokset eivät täyttäneet näitä kriteerejä, ja siksi puolueen lakkauttaminen oli EIT:n mukaan sallittua.

Demokratian kanssa yhteensopimattomasta järjestöstä oli kyse myös tapauksissa *Hizb Ut-Tahrir ja muut v. Saksa* sekä *Kasymakhunov ja Saybatalov v. Venäjä*, joiden valittajina olivat muun muassa aatteelliseen yhdistykseen Hizb Ut-Tahrir kuuluvat jäsenet. Yhdistys oli oman kuvauksensa mukaan globaali islamistinen puolue ja uskonnollinen yhteisö, jonka oli katsottu tukevan muun muassa hallitusten kaatamista ja islamististen valtioiden luomista. Sekä Saksan että Venäjän viranomaiset kielsivät yhdistyksen toiminnan ja lisäksi Saksan sisäministeriö määräsi yhdistyksen varat takavarikoitavaksi.

Saksaa vastaan olleessa tapauksessa ihmisoikeustuomioistuimien sovelsi 17 artiklaa ja katsoi, että yhdistys pyrki vetoamaan yhdistymisvapauteen sellaisella tavalla, joka oli ihmisoikeussopimuksen arvojen vastainen erityisesti kansainvälisten konfliktien rauhanomaisen ratkaisemisen ja ihmiselämän pyhyyden kannalta.²⁰⁷ Venäjällä puolestaan korkein oikeus katsoi yhdistyksen olevan terroristiorganisaatio ja tuomitsi sen jäseniä muun muassa terrorismin tukemisesta ja jäsenyydestä terroristiorganisaatiossa. EIT viittasi tapauksen ratkaisussa 17 artiklaan ja edellä ratkaisun *Refah Partisi v. Turkki* kohdalla mainittuihin kahteen ehtoon, joiden täytyessä organisaatiot voivat tavoitella muutosta.²⁰⁸ Hizb Ut-Tahririn kohdalla ehdot eivät missään nimessä täytyneet, eikä järjestö itsekään katsonut mahdolliseksi päästä tavoitteisiinsa islamistisen valtion luomisessa demokraattisin keinoin. Järjestö halusi lisäksi muun muassa palauttaa kuolemanrangaistuksen ja luoda uskonnolliseen erotteluun perustuvan oikeusjärjestelmän. EIT totesi järjestön toiminnan olevan selvästi 17 artiklan tarkoittaman oikeuden väärinkäytön piiriin menevää toimintaa ja katsoi valituksen perusteettomaksi 35 artiklan nojalla.²⁰⁹

4.3.3 Vihapuhe

Kuten vihapuhetta käsittelevässä luvussa on aiemmin todettu, vihapuhe voi olla hyvin monenlaista suvaitsemattomuuteen perustuvaa syrjivää puhetta. Vihapuhe voi kohdistua rotuun, kansanryhmään tai alkuperään, seksuaaliseen suuntautumiseen tai uskonnolliseen

²⁰⁵ Refah Partisi (the Welfare party) ja muut v. Turkki 13.2.2003.

²⁰⁶ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 1048–1049.

²⁰⁷ Hizb Ut-Tahrir ja muut v. Saksa 12.6.2012.

²⁰⁸ Kasymakhunov ja Saybatalov v. Venäjä 14.3.2013.

²⁰⁹ Hizb Ut-Tahrir ja muut v. Saksa 12.6.2012. Ihmisoikeussopimuksen 35 artiklassa todetaan, ettei tuomioistuimien ota tutkittavaksi valitusta, jonka se katsoo olevan ilmeisen perusteeton tai merkitsevän valitusoikeuden väärinkäyttöä.

vakaumukseen, ja siksi myös vihapuhetapausten kenttä on varsin laaja. Vihapuheen osalta on katsottu, että demokratiaan kuuluu olennaisena osana suvaitsevaisuus ja tasa-arvo. Tällöin yhteiskunta voi puuttua ilmaisuihin, joilla yllytetään suvaitsemattomuuteen perustuvaan vihaan. Usein arvioinnissa on kiinnitetty huomiota siihen, liittyykö ilmaisuun jollain tavalla väkivallan elementti.²¹⁰

Varsinkin uudemmassa oikeuskäytännössä 17 artiklaan liittyvät näkökulmat otetaan huomioon 10 artiklan välttämättömyysharkinnassa ottamatta 17 artiklaa nimenomaisesti esiin.²¹¹ Näin tehtiin esimerkiksi tapauksessa *Jersild v. Tanska*, jossa oli kyse toimittajan vastuusta haastateltaviensa mielipiteistä. Toimittaja oli tuomittu rangaistukseen avunannosta dokumenttijuuttuun tekemästään haastattelusta, joka koski nuoria ja heidän rasistisia asenteitaan. Haastateltavat nuoret tekivät karkeita herjaavia huomautuksia muukalaisista ja heidän etnisistä ryhmistään muun muassa väittämällä tummaihoisten olevan eläimiä ja vertaamalla heidän ulkonäköään eläinkuntaan. Ohjelma esitettiin televisiossa osana uutismakasiinia.

EIT totesi, että vaikka nuorten esittämät rasistiset kommentit eivät saaneet sananvapaussuojaa, toimittajan ei katsottu pyrkineen edistämään näitä tarkoituksia. Toimittajan pyrkimys oli ainoastaan objektiivisesti raportoida yhteiskunnassa käydystä keskustelusta. Lisäksi toimittaja oli selvästi erottautunut haastateltavista nuorista muun muassa kuvaamalla näitä ääriryhmiin kuuluviksi henkilöiksi ja torjunut tiettyjä väitteitä totuudenvastaisina. Kokonaisuutena haastattelusta sai sen mielikuvan, että rasistiset mielipiteet olivat osa tietyn nuorisoryhmän yhteiskunnan vastaista asennetta. Näin ollen EIT katsoi toimittajalle tuomitun rangaistuksen perusteettomaksi. Nuorten mielipiteitä kuvaavan haastattelun esittämiseen liittyvän rangaistuksen katsottiin merkittävästi estävän lehdistön osallistumista julkiseen keskusteluun.²¹² Ratkaisulla tuomioistuimen voidaan nähdä korostaneen tekojen taustalla olevia intentioita sen sijaan, että keskityttäisiin ainoastaan tekojen seuraamuksiin.²¹³

Tapaus *Glimmerveen & Hagenbeek v. Alankomaat* koski myös rasistisia ilmaisuja. Siinä kaksi äärioikeistolaiseen puolueeseen kuuluvaa miestä oli tuomittu rangaistuksiin heidän vaadittuaan julkisesti, että kaikki ”ei-valkoiset” ihmiset tulisi karkottaa Alankomaista. Ratkaisussaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuin pohti lausumia suhteessa siihen, mitä se on linjannut Handyside-ratkaisussa – siinä tuomioistuin totesi sananvapauden kattavan myös loukkaavat, sokeeraavat ja häiritsevät lausumat. Jatkolinjauksena tuomioistuin kuitenkin toteaa *Glimmerveen & Hagenbeek* -ratkaisun perusteluissa, että sananvapautta nauttivien loukkaavien ilmaisujen piiri ei kata lausumia, joissa kehoitetaan rotusyrjintään. Näin ollen EIT sovelsi 17 artiklaa todeten, etteivät

²¹⁰ Kulmala 2022, s. 112.

²¹¹ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 1043.

²¹² *Jersild v. Tanska* 23.9.1994.

²¹³ Wagrاندl 2019, s. 588.

tapauksessa käsillä olevat ilmaisut saaneet 10 artiklan mukaista sananvapaussuojaa.²¹⁴

Tapauksessa *Féret v. Belgia* oli kyse poliittisen puoluejohtajan vihapuheesta. Oikeistopuolueen puheenjohtajana toiminut poliitikko Féret oli kirjoituksissaan leimannut maahan muuttaneita ulkomaalaisia rikollisiksi, jotka tulivat maahan käyttääkseen hyväksi etuuksia. Hänet tuomittiin rangaistukseen kirjoitusten levittämisestä vaalikampanjan aikana, ja lisäksi hänelle langetettiin 10 vuoden kielto osallistua julkisiin tehtäviin, mikä iäkkään Féret'n tapauksessa merkitsi poliittisen uran päättymistä. EIT totesi, että poliitikon esittämät lausumat olivat omiaan herättämään yleisössä halveksuntaa ja jopa vihaa ulkomaalaisia kohtaan. Tältä osin EIT lausui, että rasistista syrjintää ja ulkomaalaisvihaa tulee vastustaa silloinkin, kun ei kehoteta suoranaisesti väkivaltaan.

Asiassa vedottiin 17 artiklaan, mutta ihmisoikeustuomioistuin katsoi, etteivät lausumat olleet riittävä peruste 17 artiklan soveltamiselle, vaan asian arviointi tuli tehdä 10.2 artiklan valossa. Vaikka 17 artiklaa ei sovellettu, EIT katsoi, ettei myöskään 10 artiklaa ollut loukattu tuomitsemalla poliitikko rangaistukseen puheistaan. Tuomioistuin korosti, että valittajan asema parlamentaarikkona ei vähentänyt hänen vastuutaan, ja että poliitikkojen tuli ilmaista itseään julkisuudessa niin, että he välttivät suvaitsemattomuutta lisääviä kommentteja. Käytetyt stereotyyppiset lausumat tai ilmaisut olivat omiaan saattamaan keskustelun järkevän väittelyn ulkopuolelle, mikä osaltaan lisäsi rasististen puheiden haitallisia vaikutuksia. Lisäksi tuomioistuimen mukaan rasistinen ja muukalaisvihamielinen puhe yleisesti on omiaan heikentämään luottamusta poliittisiin instituutioihin.²¹⁵

Väkivaltaan kehottamisen lisäksi kyse voi olla myös väkivallan ihannoimisesta. Tapauksessa *Leroy v. Ranska* valittaja oli tuomittu sakkorangaistukseen, kun hän oli kaksi päivää syyskuun 11. päivän tapahtumien jälkeen viikkolehdessä julkaistussa piirroksessa ylistänyt terrorismia ja otsikoinut piirroksen ilmoittamalla unelmoineensa tapahtumasta. EIT kiinnitti huomiota piirroksessa käytettyihin ilmaisuihin ja julkaisun ajalliseen yhteyteen sekä terrorismin torjunnan yleiseen vaikeuteen. Vaikka aihe selvästi kuului julkisen keskustelun ja mielenkiinnon piiriin, otsikoinnilla ja kuvalla oli ylistetty tuhoamista ja väkivaltaa ja osoitettu tietynlaista moraalista tukea hyökkääjälle. Lisäksi ajallinen läheisyys tapahtumiin lisäsi valittajan vastuuta. Vaikka piirros oli julkaistu viikkolehdessä ja sen vaikutus oli näin ollen rajoitettu, se oli saanut aikaan reaktioita, jotka osoittivat sillä saattaneen olla vaikutusta levikkialueellaan. Näin ollen EIT ei katsonut tapauksessa tapahtuneen 10 artiklan loukkausta, vaan valittajalla langetettu tuomio katsottiin perustelluksi ja oikeasuhtaiseksi. 17 artiklaa ei sovellettu.²¹⁶

Seksuaalivähemmistöihin kohdistuvasta vihapuheesta esimerkkinä toimii tapaus *Vejdeland v. Ruotsi*. Siinä valittajat olivat jakaneet lukiossa oppilaiden kesken

²¹⁴ Glimmerveen & Hagenbeek v. Alankomaat 11.10.1979.

²¹⁵ Féret v. Belgia 16.7.2009.

²¹⁶ Leroy v. Ranska 2.10. 2008.

lokeroihin lehtisiä, joissa he ilmaisivat homoseksuaalisuutta ja homoseksuaaleja vastustavia mielipiteitä ja esittivät heihin kohdistuvia väitteitä. Lehtisissä muun muassa esitettiin homoseksuaalien olevan syyppäitä HI-viruksen ja AIDSin leviämiseen ja pyrkivän pedofilian laillistamiseen. Lisäksi lehtisissä homoseksuaalisuuden väitettiin olevan poikkeava seksuaalivietti ja sillä olevan moraalisesti tuhoava vaikutus yhteiskuntaan. Valittajat tuomittiin agitaatiosta kansallista tai etnistä ryhmää vastaan.

EIT totesi, että valittajien tarkoituksena oli ollut keskustelun herättäminen koulun opetuksen epäobjektiivisuudesta. Vaikka lehtiset eivät suoraan kehottaneet väkivaltaan, pelkästään tiettyyn väestöryhmään kohdistuvat loukkaavat ja halventavat ilmaisut saattavat oikeuttaa viranomaisten toimenpiteet niitä vastaan. Vaikkei väitteillä suoranaisesti kehoitettu vihamielisiin tekoihin homoseksuaaleja kohtaan, olivat ne kuitenkin vakavia ja ennakkoluuloisia.

Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisun mukaan vihaan yllyttäminen ei välttämättä tarkoita aina kehotusta väkivaltaan tai muuhun rikolliseen toimintaan, vaan loukkaavat hyökkäykset ihmisiä vastaan voivat toteutua myös pitämällä kiinni naurettavista tai parjaavista asenteista tiettyä ihmisryhmää kohtaan. Lisäksi huomautettiin, että seksuaaliseen suuntautumiseen perustuva syrjintä on yhtä vakavaa, kuin rodun, alkuperän tai ihonvärin perusteella tapahtuva syrjintä. Näin ollen EIT katsoi, että valittajien tuomitseminen rangaistuksiin oli perusteltua, mutta ei viitannut ratkaisussa 17 artiklaan.²¹⁷

Uskonnollisen vihapuheen osalta eräs klassikkoesimerkki on tapaus *Norwood v. Yhdistynyt kuningaskunta*. Siinä äärioikeistolaisen British National Partyn jäsen piti useita kuukausia asuntonsa ikkunassa puolueelta saamaansa suurta julistetta, jossa oli kuva World Trade Centerin palavista kaksoistorneista ja teksti ”Islam ulos Britanniasta, suojelkaa Britannian kansalaisia”. Lisäksi julisteessa oli kuunsirppi ja tähtisymboli sekä kieltoimerkki. Valittaja tuomittiin kansallisessa tuomioistuimessa vihamielisyydestä uskonnollista ryhmää kohtaan, ja hän valitti asiassa ihmisoikeustuomioistuimeen vedoten sananvapauteen.

EIT viittasi ratkaisussaan 17 artiklaan ja totesi, että artiklan pyrkimyksenä on estää totalitaarisia pyrkimyksiä omaavia yksilöitä tai ryhmiä käyttämästä ihmisoikeussopimuksen suomina oikeuksia hyväkseen. Tuomioistuimien katsoi, että juliste ja siinä oleva teksti olivat julkinen ilmaus hyökkäyksestä kaikkia Yhdistyneen kansakunnan muslimeja vastaan. Tapauksen kaltainen yleistävä hyökkäys uskonnollista ryhmää vastaan, jossa koko ryhmä liitettiin raakaan terrorismiin, oli EIT:n mukaan ihmisoikeussopimuksen ja erityisesti suvaitsevaisuuden, yhteiskuntarauhan ja syrjimättömyyden vastaista. Tuomioistuimien katsoi, ettei julisteen pitäminen näytillä nauttinut 10 artiklan sananvapaussuojaa, ja ettei valituksella ollut perusteita.²¹⁸

Toinen uskonnollista vihapuhetta käsittelevä tapaus on *Pavel Ivanov v. Venäjä*. Siinä valittaja oli kirjoittanut ja julkaissut artikkeleita, joissa juutalaiset kuvattiin

²¹⁷ Vejdeland v. Ruotsi 9.2.2012.

²¹⁸ Norwood v. Yhdistynyt kuningaskunta 16.11.2004. Tuomioistuimen tulkinta tapauksessa on saanut osakseen tavallista enemmän kritiikkiä. Ks. esim. Hare 2009 s. 77, Howard 2018, s. 87–88.

kaiken pahan lähteenä Venäjällä. Antisemitistisissä kirjoituksissa myös väitettiin juutalaisten punovan salajuonia venäläisiä vastaan ja syytettiin juutalaisia salaliitosta Venäjän kansaa vastaan, sekä yhdistettiin juutalaisten johtajisto fasisti-ideologiaan ja kiistettiin juutalaisten muodostavan kansakunnan. Valittaja tuomittiin artikkeleistaan rangaistukseen etnisestä ja rasistisesta kunnianloukkauksesta ja uskonnollisen vihan lietsonnasta. EIT katsoi, että tapauksessa täytyivät vihapuheen kriteerit ja että väitteet olivat ihmisoikeussopimuksen arvojen vastaisia erityisesti suvaitsevaisuuden, yhteiskuntarauhan ja syrjimättömyyden kannalta. EIT sovelsi 17 artiklaa suoraan ja hylkäsi valituksen 35 artiklan nojalla. Tapauksessa todettiin, että henkilö, joka on julkaisuissaan pyrkinyt edistämään vihaa tiettyjen etnisten ryhmien välillä, ei voi vaatia suojaa ilmaisuilleen 10 artiklan sananvapaussuojan nojalla.²¹⁹

4.4 Kotimaista oikeuskäytäntöä

4.4.1 Ratkaisu KKO 2020:68

Suomessa suoraan EIT:n oikeuskäytännöstä ilmenevään oikeuden väärinkäytön kiellon doktriiniin on vedottu ainoastaan ratkaisussa KKO 2020:68. Tapauksessa Poliisihallitus vaati rekisteröimätöntä yhdistystä Pohjoismainen vastarintaliike (jäljempänä PVL) lakkautettavaksi, koska se toimi olennaisesti vastoin lakia tai ainakin hyviä tapoja, ja koska sen tavoitteena oli kansallissosialistinen valtio, jonka aatemaailma on Suomen valtiosäännön vastainen. Lisäksi yhdistyksen tavoitteet olivat Poliisihallituksen mukaan yleisesti rasistisia, maahanmuuttajavihaisia, juutalaisvastaisia ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksia rajoittavia. Käräjäoikeus ja hovioikeus hyväksyivät tuomioissaan Poliisihallituksen kanteen ja julistivat PVL:n lakkautetuksi. Korkeimman oikeuden ratkaistavaksi tuli lopulta se, täytyivätkö yhdistyslaissa (503/1989) säädetyt edellytykset julistaa PVL lakkautetuksi tai antaa sille varoitus.²²⁰

Ratkaisutekstissään korkein oikeus on viitannut Euroopan ihmisoikeussopimuksen 17 artiklaan ja EIT:n tapaukseen *Refah Partisi v. Turkki*. Korkeimman oikeuden ratkaisussaan esittämän arvion mukaan PVL:n toimintaa on pidettävä yhdistyslaissa tarkoitetulla tavalla lainvastaisena, sillä yhdistyksen tavoitteet ovat perustuslaissa ja rikoslaissa säädettyjen kansanvaltaisen yhteiskunnan perusteiden ja näiden säännösten tausta-arvojen vastaisia. Lisäksi yhdistyksen kirjoitukset ovat kohdistuneet eri kansanryhmiin tavalla, joka on

²¹⁹ Pavel Ivanov v. Venäjä 20.2.2007.

²²⁰ Tapauksen kannalta merkityksellistä on, että yhdistyslain 1 §:n 1 momentin mukaan yhdistys ei saa olla lain tai hyvien tapojen vastainen. Yhdistyksen lakkauttamisen edellytyksenä puolestaan on, että yhdistyksen toiminta vastoin lakia tai hyviä tapoja on olennaista. Lakkauttamalla yhdistys puututaan sekä yhdistymis- että sananvapauteen, ja näiden perusoikeuksien rajoittamisen tulee olla välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa.

kriminalisoitu kiihottamista kansanryhmää vastaan koskevassa tunnusmerkistössä, ja yhdistyksen toimintaan liittyvä väkivalta on yleisesti katsottavissa lain vastaiseksi. Ratkaisun kohdan 41 mukaan PVL on asiassa vedonnut yhdistymis- ja sananvapauteen, mutta korkein oikeus toteaa, että vetoaminen näihin oikeuksiin ”parlamentaarisen demokratian alas ajamiseksi, kansallissosialistisen aatteen ajamiseksi tai jonkin kansanryhmän solvaamisen tai panettelun oikeutukseksi” on näiden oikeuksien väärinkäyttöä, sillä tavoitteena on kansanvaltaisten rakenteiden kumoaminen tai muiden perus- ja ihmisoikeuksien olennainen vähentäminen.

Tapauksessa korkein oikeus siis päätyi siihen tulokseen, ettei yhdistys nauti sananvapautta tai yhdistymisvapautta, sillä se käyttää näitä oikeuksia väärin. Kulmala on todennut, että ratkaisua voidaan pitää eräänlaisena 17 artiklan soveltamisen ”värisuorana”, sillä siinä kohtaavat kaikki keskeiset elementit. Ensinnäkin yhdistys pyrki toiminnallaan sananvapauden rajoittamiseen ja edustuksellisen demokratian murtamiseen siten, että yhdistys nousisi valtaan. Yhdistys myös halusi puuttua muiden ihmisten yhdistymisvapauteen ja toimintaan yhteiskunnassa. Tavoitteisiin pääsemisen keinoiksi ilmaistiin voima, taistelu, aggressiivisuus ja sota Suomen erottamiseksi EU:sta. Kulmalan mukaan tätä voidaan pitää suoraan 17 artiklan mukaisena toisten oikeuksien rajoittamisena tai tyhjäksi tekemisenä.²²¹

Korkeimman oikeuden tapauksessa tekemä tulkinta vastaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen linjaa, sillä periaateohjelmassaan Pohjoismaiden vastarintaliike tavoitteli kansallissosialistista valtiota, ja yhdistys myös toimi tosiasiallisesti tavalla, jonka voitiin katsoa edistävän tavoitetta. Kuten aiemmin on esitetty, EIT suhtautuu jyrkästi pyrkimykseen levittää kansallissosialistista aatetta. Kansallisella tasolla ratkaisu on kuitenkin merkittävä siitä näkökulmasta, että korkein oikeus sovelsi ensimmäistä kertaa ihmisoikeussopimuksen 17 artiklaa suoraan ratkaisukäytännössään. Aiemminkin korkein oikeus on ratkaisuisaan maininnut oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteen, muttei kuitenkaan ole soveltanut 17 artiklaa tai argumentoinut suoranaisesti oikeuden väärinkäytön kiellolla.²²² Näin ollen KKO 2020:68 on ratkaisuna eräänlainen kannanmuodostus, jolla on

---

²²¹ Kulmala 2022, s. 143.

²²² Esimerkiksi ratkaisuisissa KKO 2005:82 ja KKO 2006:20 tuomioistuimien on nimenomaisesti todennut, että ”sananvapaus ei oikeuta kunnian tai yksityiselämän loukkausta eikä muutakaan oikeuden väärinkäyttöä.” Näihin ratkaisuteksteihin on puolestaan viitattu tapauksissa KKO 2010:39 ja KKO 2011:72. Missään näistä neljästä tapauksesta korkein oikeus ei kuitenkaan operoi kiellon konstruktiolla, vaan ainoastaan mainitsee sen yhdessä virkkeessä. Kulmala 2022, s. 135.

laajemminkin oikeuskäytäntöä ohjaava vaikutus.²²³ On kuitenkin huomioitava, että ratkaisussa on monia elementtejä, jotka tukevat 17 artiklaan viittaamista. Näin ollen kotimaisessa oikeudessa ei siis ole vielä yhtäkään ennakkotapausta, jossa oikeuden väärinkäytön kieltoa sovellettaisiin suoraan pelkkään sananvapausrikokseen.

4.4.2 Ratkaisu KKO 2013:50

Sananvapauden rajoittamisen ja oikeuden väärinkäytön kiellon välisen rajapinnan kannalta mielenkiintoinen ratkaisu kansallisessa oikeuskäytännössä on myös KKO 2013:50, joka koskee laitonta uhkausta. Tapauksessa syytetty oli kirjoittanut internetin keskustelupalstalle kirjoituksen, joka sisälsi pääministeriin ja valtiovarainministeriin sekä kaikkiin eduskunnassa työskenteleviin henkilöihin kohdistuneita vakavia uhkauksia. Syytetty oli uhannut ampua pääministerin ja valtiovarainministerin kiväärillä ja räjäyttää koko eduskunnan. Lisäksi syytetty oli uhannut toimintansa seurauksena ”tulevan ruumiita”. Poliisi oli toimittanut kirjoituksen valtioneuvoston ja eduskunnan turvallisuudesta vastanneille työntekijöille, mutta uhkausten kohteena olevat henkilöt eivät olleet tienneet kirjoituksista. Syyttäjä oli katsonut, että syytetty oli kirjoituksessaan esittänyt pääministerin, valtiovarainministerin ja eduskunnan henkilöstön henkeen ja terveyteen kohdistuvan uhkauksen.

Käräjäoikeus ja hovioikeus eivät katsoneet laittoman uhkauksen tunnusmerkistön täytyneen. Korkeimmassa oikeudessa arvioitavaksi tuli muun muassa sananvapauden ja laittoman uhkauksen tunnusmerkistön välinen suhde eli se, estikö syytetyn sananvapaus laittoman uhkauksen tunnusmerkistön soveltamisen. Syytetty vetosi puolustuksessaan siihen, että kirjoituksessa oli kyse pakinasta, jossa hän oli ilmaissut tyytymättömyytensä harjoitettuun poliittiseen linjaan, ja tästä näkökulmasta kirjoitus oli KKO:n mukaan sinänsä kuulunut sananvapauden piiriin. Perusteluissaan korkein oikeus viittaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kohdasta ilmenevään mahdollisuuteen rajoittaa sananvapautta. Ratkaisun kohdassa 14 korkein oikeus toteaa, että koska syytetyn kirjoitukseen sisältyvä uhkailu kohdistuu perustuslain 7 §:ssä turvattuihin henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, kirjoitukselle ei ole perusteltua antaa sananvapauden suoja.²²⁴

---

²²³ Halila 2020.

²²⁴ Lopulta asiassa ei kuitenkaan katsottu täytyvän laittoman uhkauksen tunnusmerkistö, sillä uhkauksen kohteena olevat henkilöt eivät tulleet tietoisiksi uhkauksesta, eikä heillä näin ollen ollut syytä pelätä henkilökohtaisen turvallisuutensa olevan vaarassa.

Tapauksen viestimä linja on melko selkeä: tappouhkaukset eivät kuulu osaksi poliittista keskustelua, eikä väkivalta tai sillä uhkailu ole sallittua, vaikka uhkauksen esittäjä olisi kuinka vihainen harjoitettuun politiikkaan.²²⁵ Kyse on ensimmäisestä internetin ja sosiaalisen median uhkailuja koskevasta ennakkopäätöksestä, ja ratkaisu luo linjoja siihen, miten internetissä esitettyjä uhkailuja ja epämiellyttäviä viestejä tulee tutkia ja syyttää. Kyse on myös vihapuheratkaisusta, vaikkei vihapuhe rikosnimike olekaan. Tietynlainen vihainen ja aggressiivinenkin kielenkäyttö voi saada sananvapaussuojaa ja kuulua yhteiskunnalliseen keskusteluun, mutta väkivallalla uhkailu ei kuulu sallittuun sananvapauden käytön piiriin.²²⁶

Mielenkiintoista ratkaisussa on tapa, jolla korkein oikeus lähestyi esitettyjä uhkauksia tulkitsemalla tilannetta sananvapauden rajoitusedellytysten kautta. Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että tapauksessa olisi voitu ja olisi ehkä ollut tarpeen vedota suoraan oikeuden väärinkäytön kieltoon. Tällöin olisi vain todettu, ettei syytetty voi tapauksessa saada sananvapaussuojaa, sillä uhkaukset ovat sananvapauden väärinkäyttöä. Erityisesti Hyttinen on kritisoinut ratkaisua toteamalla, että pohtiessaan sitä, voidaanko uhkauksia pitää sallittuna poliittisena kritiikkinä, korkein oikeus itse asiassa antaa sellaista mielikuvaa, että väkivallalla ja jopa kuolemalla uhkailu voisi toisenlaisessa kontekstissa tai tilanteessa nauttia sananvapaussuojaa. Hyttinen näkeekin tapauksessa sananvapauden ylikorostamista ja toteaa, että vaikka syytetty vetoaa sananvapauteensa, ei tuomioistuimen aina tarvitsisi punnita rikoslain ja sananvapauden välistä suhdetta – yhtä hyvin tuomioistuin voisi vain todeta, ettei kyseistä tekoa tarvitse tarkastella sananvapauden valossa.²²⁷

Kulmala puolestaan on tulkinnut ratkaisun perusteluita toisin. Hänen näkemyksensä mukaan korkeimman oikeuden perusteluita on mahdollista lukea myös niin, että tapauksessa on lähinnä myönnetty se, että ilmaisu sisälsi myös poliittiseksi mielipiteeksi luettavan elementin, mutta tällä seikalla ei ollut olennaista merkitystä, sillä kokonaisuutena ilmaisu ei nauttinut sananvapaussuojaa väkivallalla uhkaamisen vuoksi. Korkeimman oikeuden perusteluissa todetaan muun muassa, että ”[s]allitun poliittisen arvostelun yhteydessä A on kuitenkin kirjoituksessaan uhannut poliittisia päätöksentekijöitä hengen riistämällä yksilöimällä surmaamisen tekotavat. Korkein oikeus katsoo, että tällöin ei ole enää kysymys osallistumisesta kriittiseen julkiseen keskusteluun yhteiskunnallisista kysymyksistä eikä myöskään pakinatyyllisestä liioittelusta tai provokaatiosta tyylikeinona.” Kulmalan mukaan

---

²²⁵ Tolvanen 2013.

²²⁶ Ollila 2013, s. 1128 ja 1135.

²²⁷ Hyttinen – Tapani 2018, s. 29–30, Hyttinen 2019, 100–101.

tapauksessa ei arvioida sitä, onko väkivallalla uhkaaminen sallittua poliittista kritiikkiä, vaan sananvapautta puoltavista elementeistä riisuttuna jäljelle jää vain ilmaisujen luonne puhtaana henkirikoksella uhkaamisena.²²⁸

---

²²⁸ Kulmala 2022, s. 136–137.

5 OIKEUDEN VÄÄRINKÄYTÖN KIELLON TULEVAISUUS

5.1 17 artiklan soveltamisen saama kritiikki

Lopulta voidaan kysyä, miten oikeuden väärinkäytön kieltoa tulisi jatkossa soveltaa ja tulisiko periaatteen painoarvoa pyrkiä lisäämään vai vähentämään. Pohdittaessa EIS 17 artiklan soveltamisen tulevaisuutta on syytä huomioida, että artiklaa ja sitä koskevaa oikeuskäytäntöä on oikeuskirjallisuudessa kritisoitu melko laajasti. Erityisesti kritiikki on kohdistunut artiklan suoriin soveltamistilanteisiin, artiklan soveltamista koskevan oikeuskäytännön ennakoimattomuuteen ja artiklan soveltamisalan laajentamiseen.²²⁹

Erityisesti Hannes Cannie ja Dirk Voorhoof ovat argumentoineet vahvasti sen puolesta, ettei 17 artiklan soveltaminen ole ollenkaan tarpeen demokraattisen yhteiskunnan suojelemiseksi ja demokraattisten arvojen edistämiseksi. Heidän näkemyksensä mukaan pelkkä 10.2 artiklan mukainen sananvapauden rajoittamisedellytysten punninta riittää demokratian suojelemiseksi.²³⁰ Erityisesti artiklan suoran soveltamisen tilanteet ovat saaneet osakseen paljon kritiikkiä, sillä tällöin tapaukset hylätään suoraan, eikä varsinaista sananvapauden rajoittamisen oikeutusta tutkita. Näin tapauksen kontekstuaaliset tekijät jäävät vähäiselle huomiolle ja suhteellisuuspunninta jää tekemättä.²³¹ Oikeuskäytännön valossa on todella vaikeaa sanoa, mitkä teot todella katsotaan sellaisiksi, että niiden päämääränä on kumota demokratia ja ihmisoikeussopimuksessa turvatut oikeudet.²³² Kriitikoiden mukaan onkin lähes mahdotonta määrittää teot, jotka ansaitsevat sananvapaussuojaa, ja jotka puolestaan muodostavat todellisen uhan ihmisoikeuksien toteutumiselle. Riskinä tällöin on, että oikeuden väärinkäytön kieltoa aletaan soveltaa suoraan liian laajaan tapauskirjoon, ja sananvapautta rajoitetaan liikaa.²³³

Artiklan epäsuora soveltaminen ei olekaan saanut osakseen samanlaista kritiikkiä kuin suora soveltaminen, ja yleisesti epäsuoraa soveltamista ei pidetä yhtä problemaattisena kuin suoraa soveltamista. Välillisen soveltamisen kautta 17 artiklaa voi käyttää apuvälineenä arvioitaessa sananvapauteen puuttumisen tarvetta demokraattisessa yhteiskunnassa 10.2 artiklan kautta. 17 artiklan epäsuora soveltaminen poistaakin suurimman osan niistä huolista, joita kriitikoilla on

---

²²⁹ De Morree 2016, s. 88.

²³⁰ Cannie – Voorhoof 2011 s. 68-69.

²³¹ Cannie – Voorhoof 2011 s. 68-69, Howard 2018, s. 87, ks. alaviite 18.

²³² Hare 2009, s. 77.

²³³ De Morree 2016, s. 88–89.

artiklan suoraa soveltamista kohtaan.²³⁴ Cannie ja Voorhoof ovat kuitenkin argumentoineet, että epäsuorassakin soveltamisessa on ongelma, sillä sovellettaessa 17 artiklaa yhdessä 10.2 artiklan kanssa usein todetaan, että sananvapauden rajoittaminen on ollut perusteltua. Heidän näkemyksensä mukaan tällaisissa tilanteissa eri intressejä, kontekstia ja relevantteja juridisia elementtejä ei juurikaan oteta huomioon tai punnita tosiasiansa tarpeeksi, vaan 17 artikla ikään kuin vetää tulkintaa suoraan siihen suuntaan, että sananvapauden rajoittaminen katsotaan perustelluksi.²³⁵ Voisi siis sanoa, että heidän näkemyksensä mukaan epäsuorasta soveltamisesta on kyse vain nimellisesti, sillä käytännössä ollaan lähellä suoraa soveltamista tai ainakin sen vaikutuksia.

Kriitikot ovat myös huomauttaneet, ettei EIT:n ratkaisukäytännön tulkintalinjaa vaikuta ohjaavan mikään varsinainen teoria tai kaava, vaan 17 artiklan soveltaminen on epäjohdonmukaista ja vaihtelee eri tapauksissa. Tämä johtaa epäselvyyksiin siinä, mitkä teot todella ovat suljettuja ihmisoikeussopimuksen suojan ulkopuolelle, ja ratkaisukäytäntöä on kuvailtu jopa mielivaltaiseksi.²³⁶ Epäselvää on esimerkiksi se, onko holokausti ainoa ihmisyyttä vastaan tehty rikos ja historiallinen fakta, jonka kiistäminen voidaan suoraan sulkea pois sananvapauden piiristä 17 artiklan nojalla.²³⁷ Ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä löytyy esimerkkejä, joissa on kyse jopa saman henkilön tekemistä valituksista, hyvin samanlaisista tekokonteksteista ja samoista tapauksen lopputuloksista, mutta silti tapausten välillä on sovellettu 17 artiklaa eri tavoin.²³⁸ Onkin esitetty, ettei tuomioistuimen ratkaisukäytäntö täysin noudata sen itse asettamia vaatimuksia saavutettavuudesta ja läpinäkyvyydestä.²³⁹

Epäjohdonmukaisuus on havaittavissa myös tapauksista, jotka esittelin viime luvussa. Erilaisia vihapuhekategoriaan meneviä tapauksia esittelin yhteensä seitsemän. Näistä seitsemästä tapauksesta kahdessa sovellettiin 17 artiklaa ja yhdessä siihen viitattiin. Neljässä tapauksessa artiklaa puolestaan ei sovellettu eikä siihen viitattu ollenkaan. Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen vuonna 2022 laatima ohjeistus 17 artiklan soveltamisen tueksi ilmentää hyvin oikeuskäytännön hajanaisuutta. Ohjeessa eri tapauskategorioita on mainittu

---

²³⁴ De Morree 2016, s. 93.

²³⁵ Cannie – Voorhoof 2011, s. 67-70.

²³⁶ Bezemek 2016, s. 15, De Morree 2016, s. 90–91, Alaburić 2018, s. 244 ja 250, Mchangama – Alkiviadou 2021, s. 1034.

²³⁷ Buyse 2014b, s. 496.

²³⁸ Buyse 2014a, s. 201. Esim. tapaus Witzsch v. Saksa.

²³⁹ Mchangama – Alkiviadou 2021, s. 1041.

lukuksia, ja niiden sisällä on tapauksia, joissa artiklaa on sovellettu, ei ole sovellettu, on käytetty tulkinnan apuna tai siihen ei ole viitattu ollenkaan.²⁴⁰ Ohjeistusta lukemalla on varsin vaikea muodostaa selkeää ja suoraviivaista kuvaa oikeuskäytännöstä.

Myös artiklan soveltamisalan laajeneminen sen alkuperäisestä käyttötarkoituksesta suurempaan tapausten kirjoon on herättänyt keskustelua oikeuskirjallisuudessa. Alun perin oikeuden väärinkäytön kieltä otettiin osaksi ihmisoikeussopimusta nimenomaisesti siksi, että sen avulla voitaisiin estää totalitaaristen tendenssien uudelleenleviämistä. Tämä on mainittu nimenomaisesti sopimuksen esitöissä (*travaux préparatoires*), ja esimerkiksi *Lawless v. Irlanti* -ratkaisussa tuomioistuimien on todennut, että 17 artiklan yleinen tarkoitus on estää totalitaarisia ryhmiä käyttämästä sopimuksen artikloja hyväksi oman agendansa edistämiseksi.²⁴¹ Nykyisellään artiklaa sovelletaan kuitenkin paljon tätä laajemmin erilaisiin rasistisiin ja esimerkiksi islamofobisiin lausumiin, jotka ovat yleisesti vastoin ihmisoikeussopimuksen arvoperustaa.²⁴²

Siinä missä aiemmin artiklalla lähinnä pyrittiin suojelemaan demokraattisten instituutioiden toimintakykyä, nykyisin sitä sovelletaan kaikkiin tilanteisiin, jotka ovat vastoin ihmisoikeussopimuksen tekstiä ja arvoperustaa. Arvatenkin tämä on ollut omiaan herättämään kritiikkiä, ja joidenkin mielestä soveltamisalan laajentaminen muodostaa riskin liian laajalle ihmisoikeuksien rajoittamiselle ja on vastoin suhteellisuusperiaatetta.²⁴³ On jopa todettu, että artiklan liian laaja tulkinta voi kääntyä itseään vastaan niin, että artiklasta itsestään tulee väärinkäytön väline.²⁴⁴ Tällä tarkoitetaan pelkoa siitä, että artiklaa aletaan käyttää liian laajasti rajoittamaan sellaisia mielipiteenilmaisuja, jotka ovat vastoin valtaviiran liberaaleja kantoja. Jos näin annetaan tapahtua, vaarana on, että demokraattiselle yhteiskunnalle keskeiset moniarvoisuus, suvaitsevaisuus ja avarakatseisuus rajoittuvat liikaa, ja oikeastaan artiklaa soveltamalla nakerretaan näin demokratiaa itsessään.²⁴⁵ Toisaalta taas on huomautettu, että rasistiset, antisemitistiset tai esimerkiksi islamofobiset lausumat linkittyvät usein nimenomaan totalitaarisiin ryhmiin, joten jättämällä tällaiset lausumat 17 artiklan kautta sananvapaussuojan

---

²⁴⁰ European court of Human Rights, Guide on Article 17 of the European Convention on Human Rights 2022.

²⁴¹ *Lawless v. Irlanti* (nro 3) 1.7.1961. Ks. myös De Morree 2016, s. 93–94, Mchangama – Alkiviadou 2021, s. 1014.

²⁴² *Cannie – Voorhoof* 2011, s. 63.

²⁴³ Buyse 2014a, s. 205. Ks. myös Tulkens 2015, s. 16.

²⁴⁴ De Morree 2016, s. 93–94, Howard 2018, s. 89.

²⁴⁵ Howard 2018, s. 88, Wagrandl 2019, s. 592.

ulkopuolelle edistetään välillisesti artiklan alkuperäistä käyttötarkoitusta, joka on nimienomaan totalitarismin ennaltaehkäisy.²⁴⁶

17 artiklan relevanssia on kyseenalaistettu myös suhteessa siihen, että toisesta maailmansodasta on kulunut jo runsaasti aikaa. Artiklan lisäämisellä ihmisoikeussopimukseen pyrittiin estämään se, ettei historia voisi toistaa itseään, mutta kriitikot ovat kyseenalaistaneet, kuinka kauan tätä voi enää käyttää perusteluna. Lisäksi kriitikot ovat kyseenalaistaneet, kuinka kauan esimerkiksi holokaustin kiistämisen sulkemista suoraan ihmisoikeussopimuksen ja sananvapauden suojan ulkopuolelle voidaan perustella toisen maailmansodan kautta, kun mahdollisuutena olisi myös soveltaa 10.2 artiklaa.²⁴⁷ Holokaustin kiistämisen erityisasema onkin saanut osakseen yleistä kritiikkiä. Erityisesti on pohdittu, miksi juuri holokaustin kiistämistä koskevat tapaukset pitäisi rajata suoraan sananvapauden ulkopuolelle 17 artiklan nojalla, jos muun kaltaiset väkivaltaan tai terrorismiin kehottavat ilmaisut tulkitaan lähtökohtaisesti artiklan 10.2 sananvapauden rajoitusedellytysten kautta.²⁴⁸ Kriittisimmät oikeustieteilijät ovatkin sitä mieltä, ettei 17 artikla tuo demokratian suojelemisen näkökulmasta mitään lisäarvoa, vaan kaikki tapaukset tulisi tulkita systemaattisesti 10.2 artiklan kautta.

5.2 Rangaistavan vihapuheen muodot

5.2.1 Vihaan ja väkivaltaan lietsomisen elementti

Keskeisimmät 17 artiklan soveltamisen rajatapaukset liittyvät vihapuheen eri muotoihin, sillä kuten EIT:n oikeuskäytännöstä on havaittavissa, holokaustin kiistäminen ja totalitaaristen ideologioiden edistäminen on suoraan rajattu ihmisoikeussopimuksen vastaisiksi oikeuden väärinkäytön kiellolla. Lisäksi EIT:n oikeuskäytännöstä käy ilmi, että sananvapauden rajoittamista pidetään lähtökohtaisesti perusteltuna, jos tekijä on uhkaillut väkivallalla tai muutoin lietsonut väkivaltaa. Myös oikeuskirjallisuudessa väkivaltaan tai rikokseen yllyttämisen tai sellaisella uhkaamisen osalta on katsottu, että rajanveto sananvapauden suojaan saavan ja suojan ulkopuolelle jäävän toiminnan välillä on selkeää: sananvapaus perus- ja ihmisoikeutena ei salli väkivaltaan yllyttämistä tai poliittisen agendan edistämistä väkivalloin tai väkivaltaan uhkaamalla.²⁴⁹ Toki on tärkeää huomioida, että usein tapaukset, joissa

---

²⁴⁶ Cannie – Voorhoof 2011, s. 63–64.

²⁴⁷ De Morree 2016, s. 91.

²⁴⁸ Cannie – Voorhoof 2011, s. 73.

²⁴⁹ Kulmala 2022, s. 137.

väkivaltaa lietsotaan tai sillä uhataan suoraan, ovat myös muilta piirteiltään sellaisia, että 17 artiklan soveltaminen tai siihen viittaaminen on perusteltua. Kyse on siis esimerkiksi tapauksista, joissa totalitaariset ryhmittymät pyrkivät edistämään agendaansa, ja tällöin totalitarismin edistämisen elementti jo itsessään tukee 17 artiklan sovellettavuutta.

Aiemmin esitellyssä ratkaisussa *Féret v. Belgia* EIT katsoi, että maahanmuuttovastainen puhe voitiin katsoa vihapuheeksi, vaikkei siinä suoranaisesti uhattu väkivallalla tai yllytetty väkivaltaan. Kyseessä on äänestysratkaisu, jossa vähemmistö tuomareista katsoi, että rikosoikeudelliset seuraamukset ja 10 vuoden kielto osallistua julkisiin tehtäviin rikkoivat Féret'n sananvapautta. Erimielinen vähemmistö olisi nimenomaan edellyttänyt, että toiminnassa olisi puheen lisäksi ollut tavalla tai toisella ilmenevää uhkaa. Lopullisen ratkaisun kannalta merkityksellistä on se, että Féret olisi voinut esittää arvostelua sisällyttämättä siihen panettelevia ja solvaavia lauseita.²⁵⁰ Ratkaisun antama viesti on, että vihapuhetta voi olla myös sellainen puhe, jossa ei suoranaisesti uhata väkivallalla tai yllytetä väkivaltaan. Tällaisissa tilanteissa ihmisoikeustuomioistuin ei kuitenkaan reagoi oikeuden väärinkäytön kiellon kautta, vaan punnitsee rikosoikeudellista reagointia sananvapauden ja sananvapauden rajoitusedellytysten kautta.²⁵¹ Féret-tapauksen voidaankin katsoa kuuluvan siihen tapauskategoriaan, jossa tuomioistuin ei katsonut tosiseikkoja niin vakaviksi, että 17 artiklaa olisi pitänyt soveltaa suoraan.²⁵² Aiemmin luvussa 2.3.3 esitellyssä kotimaisen oikeuden ratkaisussa KKO 2012:58 on nojattu nimenomaan Féret-tapaukseen.²⁵³

EIT:n ratkaisukäytännöstä voidaan siis tehdä se johtopäätös, että vihapuhetta voidaan rajoittaa oikeuksien väärinkäytön kiellon nojalla, mikäli vihaan yllyttäminen on riittävän vakavaa. Ratkaisukäytännöstä voidaan myös päätellä, että sananvapauden suojan ulkopuolelle jäädäkseen uhkaavankaan puheen ei tarvitse olla konkreettisesti väkivaltaan yllyttävää vaan riittää, että puheella luodaan ikään kuin kansanryhmää uhkaava ilmapiiri. Tällöin tapausta lähestytään kuitenkin sananvapauden rajoitusedellytysten eli EIS 10.2 artiklan kautta. Oikeuskäytännön valossa epäselvempää on, miten tulisi suhtautua vihapuheeseen, joka ei ole luonteeltaan suoranaisesti vihaan yllyttävää tai muutoin uhkaavaa.²⁵⁴ Esimerkiksi Hyttinen on tehnyt sellaisen johtopäätöksen, että panettelevaa ja solvaavaa vihapuhetta ei ole pidettävä

²⁵⁰ *Féret v. Belgia* 16.7.2009. Ks. myös Nuotio 2015, s. 154.

²⁵¹ Hyttinen 2019, s. 107.

²⁵² De Morree 2016, s. 87.

²⁵³ Mantila 2020, s. 161–162.

²⁵⁴ Hyttinen – Tapani 2018, s. 38–39.

sillä tapaa perus- ja ihmisoikeusjärjestelmän vastaisena, että siitä rankaisemisen oikeutus voitaisiin johtaa oikeuksien väärinkäytön kiellosta. Hänen mukaansa on kiistanalaista, missä määrin panettelevia ja solvaavia ilmauksia voidaan pitää uhkaavina tai väkivaltaan yllyttävinä siinä määrin, että ne laukaisisivat mahdollisuuden sulkea myös panettelevat ja solvaavat ilmaisut sananvapaussuojan ulkopuolelle oikeuden väärinkäytön kiellon nojalla.²⁵⁵

Hyttinen on konstruoinut ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöä vihapuheen osalta jakamalla tapaukset absoluuttisen ja relatiivisen vihapuheen kategorioihin. Absoluuttisella vihapuheella hän tarkoittaa vähemmistöryhmiin kohdistuvia ilmaisuja, jotka ovat luonteeltaan uhkaavia tai väkivaltaan yllyttäviä. Täyttääkseen absoluuttisen vihapuheen kriteerit ilmaisujen tulee lisäksi synnyttää yhteiskunnassa välitöntä pelkoa tai väkivallan uhkaa. Tällaiset ilmaisut eivät saa sananvapaussuojaa, ja niihin voidaan reagoida oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteen avulla. Tuomioiden perustelemisen näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, ettei rikoslain soveltumista tarvitse tulkita sananvapauden ja sananvapauden rajoitusedellytysten valossa. Relatiivisella vihapuheella Hyttinen puolestaan viittaa ”pelkästään” panettelemaan tai solvaavaan puheeseen, joka ei ole uhkaavaa tai väkivaltaan yllyttävää eikä siksi myöskään sillä tavalla perus- ja ihmisoikeuksien vastaista, että siihen voisi reagoida oikeuden väärinkäytön kiellon kautta. Mikäli absoluuttisen vihapuheen kriteeristö ei täyty, tulee vihapuheeseen reagoinnin rikosoikeudellista hyväksyttävyyttä tarkastella sananvapauden ja sen rajoitusperusteiden kautta. Relatiivinen vihapuhe ei puolestaan ole kategorisesti kiellettyä, vaan kontekstin niin salliessa se voi olla sallittua sananvapauden käyttöä.²⁵⁶

5.2.2 Panettelevat ja solvaavat lausumat

Vihapuheella, jota EIT:n mukaan tulee tarkastella EIS 10.2 artiklan valossa, ja jota Hyttinen nimittää relatiiviseksi vihapuheeksi, viitataan yleensä kotimaisen rikoslain kiihottamisrikoksen mukaiseen panetteluun ja solvaukseen. Kiihottamisrikoksessa on usein kyse yleistävistä ja harhaanjohtavista lausunnoista. Panettelussa kansanryhmän väitetään syyllistyneen rikoksiin tai muihin halventaviin tekoihin, ja solvauksella ryhmää luonnehditaan jollain ihmisarvoa alentavilla haukkumasanoilla.²⁵⁷ Panettelevia tai solvaavia ilmaisuja voidaan luonnehtia myös kollektiivisiksi ihmisarvon loukkauksiksi, sillä tällöin kaikkien tiettyyn ryhmään kuuluvien ihmisten arvoa loukataan pelkästään ryhmään kuulumisen

²⁵⁵ Hyttinen 2019, s. 107.

²⁵⁶ Hyttinen 2019, s. 105–107.

²⁵⁷ Kouvolan HO 12.12.2011 1146.

vuoksi.²⁵⁸ Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että panettelu ja solvaus merkitsevät osapuulleen samaa kuin kunnianloukkausrikosten yhteydessä esitetään.²⁵⁹

Nykyisen muotonsa kiihottamisrikos sai vuonna 2011 kun lakia muutettiin vastaamaan kahta eurooppalaista instrumenttia, jotka molemmat sisälsivät velvoitteita kriminalisoida tietyin edellytyksin rasistisista vaikuttimista tehtyjä rikoksia.²⁶⁰ Hallituksen esityksen mukaan kiihottamisrikoksen soveltaminen edellyttää, että levitettävä lausuma on uhkaava, panetteleva tai loukkaava. Lausuma, jossa kannatetaan johonkin ryhmään kohdistuvaa syrjintää, vihaa, tai väkivaltaa tai yllytetään sellaiseen toimintaan, voidaan samalla pitää ryhmää solvaavana tai panettelevana, sillä tällainen lausuma ilmentää aina käsityksiä, että kysymyksessä oleva ryhmä on vähempiarvoinen, ja että on oikeutettua kohdistaa siihen lausumassa tarkoitettuja toimenpiteitä. Rasistisia rikoksia koskevan oikeusministeriön mietinnön mukaan panettelevat ja solvaavat lausumat voidaan tästä syystä nähdä myös ryhmään kohdistuvina uhkauksina.²⁶¹

Koska panetteleviin ja solvaaviin lausumiin reagoidaan sananvapauden rajoitusedellytysten kautta, voidaan kysyä, miksi väkivaltaan kehottamista pidetään vakavampana kuin vihaan kehottamista. Toiset kokevatkin, että vihapuhe tulisi kategorisesti ja systemaattisesti sulkea sananvapauskustelun ulkopuolelle. Osa oikeustieteilijöistä on argumentoinut sen puolesta, että myös panettelevat ja solvaavat ilmaisut tulisi rajata suoraan sananvapaussuojan ulkopuolelle oikeuden väärinkäytön kiellon avulla.²⁶² Kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa esimerkiksi Mantila on pohtinut, eikö sellaista puhetta, jossa ei suoraan uhata väkivallalla tai yllytetä väkivaltaan, olisi mahdollista pitää sellaisena ihmisarvon ja ihmisten yhdenvertaisuuden vakavana loukkauksena, että sen rangaistavuutta voisi perustella oikeuden väärinkäytöllä. Hän on esittänyt kysymyksen, mikseivät voimakkaan halventavat ja nöyryyttävät, kohteeltaan ihmisarvon riisuvat ilmaisut voisi olla oikeuden väärinkäyttöä.²⁶³ Ajatusta voi lähestyä pohtimalla, mikä tosiasia on panettelevan tai solvaavan lausuman funktio.

---

²⁵⁸ Brown 2015, s. 91–96, Mantila 2020, s. 159.

²⁵⁹ Kouvolan HO 12.12.2011 1146, Illman 2012, s. 218.

²⁶⁰ Euroopan neuvoston tietoverkkorikollisuutta koskeva yleissopimus SopS 60/2007 ja EU:n puitepäätös rasismien ja muukalaisvihan tiettyjen muotojen ja ilmaisujen torjumisesta rikosoikeudellisin keinoin 2008/913/YOS.

²⁶¹ HE 317/2010 vp, s. 17, Rasistiset rikokset. Oikeusministeriö. Mietintöjä ja lausuntoja 3/2010.

²⁶² Hyttinen – Tapani 2018, s. 42.

²⁶³ Mantila 2020, s. 161.

Edellä esitellyssä tapauksessa *Jersild v. Tanska* Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on korostanut tekojen taustalla olevaa tarkoitusperää. Kyseisessä tapauksessa toimittajan saama tuomio katsottiin perusteettomaksi, sillä hän ei ollut itse esittänyt tai muutoin osoittanut tukevuksensa panettelevia ja solvaavia ilmaisuja, vaan oli ainoastaan tarjonnut ohjelmassaan muille ihmisille kanavan tällaisten ilmaisujen esittämiseen. Toimittajan tarkoituksena oli ollut kuvata rasististen ajatusten lisääntymistä yhteiskunnassa ja tarjota yleisölle informaatiota. Ohjelmassa esitetyt kommentit puolestaan olivat EIT:n mukaan ihmisryhmää loukkaavia ja siten suoraan sananvapaussuojan ulkopuolella. Ohjelmassa oli esimerkiksi todettu, etteivät mustat ihmiset ole ihmisiä, ja verrattu heitä gorilloihin. Lausumien esittäjät eivät kuitenkaan olleet tapauksen osapuolia, joten tuomioistuin ei ottanut laajemmin kantaa lausumien sopivuuteen.²⁶⁴

Ratkaisusta voidaan kuitenkin tehdä se johtopäätös, että esitettyjen lausumien taustalla oleville intentioille ja teon kontekstille tulee antaa painoarvoa.²⁶⁵ Onkin olemassa joitain filosofisia argumentteja sen puolesta, että kaikki vihapuheen muodot tulisi sulkea sananvapaussuojan ulkopuolelle siksi, että vihapuheella on vihaa lietsova tavoite. Esimerkiksi Stanley Fish on kritisoinut sellaista sananvapauskäsitystä, jossa ajatellaan kaikkien ilmaisujen tapahtuvan ikään kuin tyhjiössä, ilman tavoitetta saada jokin vastine. Hänen mukaansa ei ole olemassa vapaata sanaa siinä mielessä, että sanomisen tavoitteena olisi pelkästään sanojen tuottaminen, eikä minkään reaktion tavoittelu: ”[t]here is no such thing as free speech, that is, speech that has as its rationale nothing more than its own production”. Päinvastoin puheilmaisujen tarkoituksena on herättää reaktioita ja saada aikaan jokin vaikutus, ja vihapuheen kontekstissa ilmaisujen tarkoitus on lietsoa vihaa.²⁶⁶

Teoksessaan *The Harm in Hate Speech* Jeremy Waldron kuvaa vihapuheen vaikutuksia pyrkiessään perustelemaan vihapuhelainsäädännön tarpeellisuutta. Jos pohditaan esimerkiksi rasististen ilmaisujen esittäjän motiiveja, voidaan niitä lähestyä Waldronin mukaan vihapuheen kohteen sekä muun yleisön näkökulmasta. Ensinnäkin vihapuhe viestii sen kohteelle, ettei tämä ole tervetullut yhteiskuntaan, ja että tämän tulisi mahdollisesti olla varuillaan. Toisaalta vihapuhe toimii viestinä muille samanmielisille ajattelijoille – syntyy ajatus siitä, että samoin ajattelevia ihmisiä on muitakin. Kun esimerkiksi internetissä leviää ihmisryhmiä solvaavaa puhetta, samoin ajattelevat ihmiset saavat vahvistusta sille, että he

---

²⁶⁴ Oetheimer 2006, s. 438.

²⁶⁵ Ovey – White 2006, s. 321, Karovska-Andonovska 2016, s. 17, Wagrandl 2019, s. 588.

²⁶⁶ Fish 1994. Ks. myös Keane 2007, s. 657–658, Tulkens 2013, s. 4.

eivät ole yksin, ja mikäli hekin levittävät ajatuksiaan, saadaan vihamieliselle liikkeelle pikkuhiljaa joukkovoimaa.²⁶⁷ Voidaankin pohtia, onko tällaisten viestien yleisölle saattaminen todella sellaista sananvapauden käyttöä, jonka lopullisena tavoitteena ei olisi toisten ihmisten oikeuksien kaventaminen.

Panettelevien ja solvaavien lausumien tarkoituksen lisäksi voidaan kiinnittää huomiota tällaisten lausumien aiheuttamiin seurauksiin yksilölle ja yhteiskunnalle. Sen lisäksi, että vihapuheella kyseenalaistetaan puheen kohteena olevan yksilön tai ryhmän ihmisarvoa, on vihapuhe omiaan aiheuttamaan yhteiskunnallista epäsuopua, suvaitsemattomuutta ja epäjärjestyttä. Ilmaisut, jotka jollain tapaa viestivät ryhmän alempiarvoisuutta muihin verrattuna, ovat syrjiviä, ja kyse on ryhmän halventamisesta liittämällä ryhmän jäseniin joitain synnynäisiä alempiarvoisuutta osoittavia piirteitä. Erityisesti rotuun perustuvan vihapuheen osalta on todettu, että puheilmaisut on mahdollista nähdä ”hyökkäyksinä” (*as assaults*), ei vain ilmaisuina. Ennen kaikkea ne ovat omiaan luomaan ilmapiiriä, jossa on mahdollista tehdä asioita, joita ei ennen tehty: kun ei ole mitään, mitä ei voi sanoa, ei ole myöskään mitään, mitä ei voi tehdä.²⁶⁸ Pelkona on, että esimerkiksi rasistiset ilmaisut pikkuhiljaa madaltavat kynnystä rasistisesti motivoituneihin väkivallantekoihin.²⁶⁹ Mikäli vihan lietsominen johtaa väkivaltaisuuksiin, mikä on tosiasiaa vihaa lietsovan ja väkivaltaan lietsovan lausuman ero?

Mantilan mukaan voidaankin puhua ilmaisujen luomasta niin kutsutusta vihan ilmapiiristä. Lausumat, jotka edistävät vihan ilmapiirin muodostumista yhteiskunnassa, voidaan nähdä vaarallisiksi yleiselle turvallisuudelle ja järjestykselle.²⁷⁰ Kyse on ihmisarvon lisäksi siitä, että ilmaisut voivat koventaa yhteiskunnallisia asenteita tiettyjä ryhmiä kohtaan ja siten yllyttää vihamieliseen suhtautumiseen.²⁷¹ Lopulta puhutaankin yhteiskuntarauhasta, joka voidaan ymmärtää eri yhteiskuntaryhmien välisenä suvaitsevaisuutena ja vakavien konfliktien puuttumisena. Lähtökohtaisena oletuksena on, että suvaitsemattomuus ja eri ryhmien vastakkainasettelu johtavat yhä vakavampiin konflikteihin, ja myös väkivaltaisten konfliktien todennäköisyys kasvaa, kun sanoista tulee tekoja. Vihan ilmapiiri kasvattaa vähemmistöryhmiin kuuluvien ihmisten henkilökohtaista koskemattomuutta loukkaavien ja

---

²⁶⁷ Waldron 2014, s. 2–3 ja 95. Ks. myös Mchangama – Alkiviadou 2021, s. 1018–1019.

²⁶⁸ Tulkens 2015, s. 15.

²⁶⁹ Tulkens 2013, s. 1.

²⁷⁰ Mantila 2020, s. 163.

²⁷¹ Neuvonen 2015, s. 28.

heidän omaisuuteensa kohdistuvien rikosten todennäköisyyttä, sekä loukkaa perustuslain 7 §:ssä taattua oikeutta henkilökohtaiseen turvallisuuteen.²⁷²

Vaikka vihaisen puheen ja konkreettisten väkivaltaisten tekojen välistä kausaliteettia eli ”vihän ilmapiirin” todellista vaikutusta on usein mahdotonta näyttää toteen, voimme silti tukeutua tutkimustuloksiin ja todennäköisyyksiin. Tutkimukset ovat osoittaneet, että väkivallan käyttö on todennäköinen seuraus tietynlaisista ilmaisuista, ja mitä enemmän ilmaisuja on, sitä todennäköisemmäksi puheen yltyminen väkivallaksi muuttuu. Vaikka sosiologiset tutkimustulokset eivät voi toimia tuomitsemisen perustana yksittäistapauksessa, voivat ne ohjata sitä, miten ja millä vakavuudella reagoimme vihapuheeseen.²⁷³ Mikäli useat tutkimukset todella osoittavat panettelevan ja solvaavan vihapuheen ja väkivallanteekojen välillä olevan vahva syy-seuraussuhde, voisi nähdäkseni jo se toimia perusteena reagoida myös tällaiseen vihapuheeseen oikeuden väärinkäytön kiellolla.

Oikeuden väärinkäytön kiellon laajaa sovellettavuutta puolustavat korostavat, että kyse on lopulta heikompien ja haavoittuvimpien ryhmien yhteiskunnallisen aseman kompensoimisesta. Suojellaksemme vähemmistöryhmiä ja heidän mahdollisuuttaan käyttää omaa sananvapauttaan meidän täytyy paradoksaalisesti rajoittaa joidenkin muiden sananvapautta. Kyse on myös kahden eri arvon välisestä punninnasta: haluammeko korostaa laajaa sananvapautta vai vähemmistöryhmien suojelua.²⁷⁴ Mikäli vähemmistöryhmien suojelua halutaan painottaa, olisi kenties tarvetta nojautua laajemmin oikeuden väärinkäytön kieltoon. Tällöin kyse on lähinnä siitä, millaisia arvoja haluamme oikeuskäytännöllä viestiä.

Voidaankin ajatella, että koska vihapuheella edistetään suvaitsemattomuutta ja loukataan toisten ihmisten oikeuksia, on intuitiivisesti oikein, ettei toisten ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien polkeminen saa sananvapauden suojaa. Päinvastoin se on luettavissa oikeuden väärinkäytöksi. Vetoamalla oikeuden väärinkäytön kieltoon voidaan nimenomaan välittää vahva moraalinen viesti – toisten ihmisten oikeuksien loukkaaminen ei ole hyväksyttävää toimintaa.²⁷⁵ Symbolisesti oikeuden väärinkäytön kiellon soveltaminen viestii

---

²⁷² Brown 2015, s. 66–68. Ks. myös Karovska-Andonovska 2016, s. 8.

²⁷³ Buyse 2014b, s. 492.

²⁷⁴ Keane 2007, s. 658–660.

²⁷⁵ Hyttinen – Tapani 2018, s. 34.

vahvasti siitä, miten ihmisoikeusjärjestelmän halutaan toimivan ja miten demokratian ylläpitäminen on kaikista tärkeintä.²⁷⁶

Edellä esitetyistä argumenteista huolimatta suhtaudun varauksella oikeuden väärinkäytön kiellon suoraan soveltamiseen panettelevien ja solvaavien lausumien kohdalla. Kun vihapuheeseen voidaan reagoida myös sananvapauden rajoitusedellytysten kautta ja täten tarvittaessa sulkea vihapuhe pois sananvapauden piiristä, on vaikea nähdä, miksi tapauksia tulisi lähestyä suoraan oikeuden väärinkäytön kiellon kautta. Mielestäni esimerkiksi Hyttisen tekemä johtopäätös siitä, että panettelevaa ja solvaavaa vihapuhetta ei ole pidettävä sillä tapaa perus- ja ihmisoikeusjärjestelmän vastaisena, että siitä rankaisemisen oikeutus voitaisiin johtaa suoraan oikeuksien väärinkäytön kiellosta, on lähtökohtaisesti pätevä.²⁷⁷ Ajattelen kuitenkin kiellon epäsuoralla soveltamistavalla olevan käyttöalaa myös panettelevien ja solvaavien lausumien tapauksessa, ja seuraavaksi pohdinkin vielä kiellon suoraa ja epäsuoraa soveltamistapaa.

5.3 Kiellon suora soveltaminen

Pohjimmiltaan tutkielman teemassa kyse on siitä, miten suhtaudumme sananvapauteen ja sen rajoittamiseen. Perus- ja ihmisoikeudet velvoittavat tuomareita käyttämään rikosoikeudellisia keinoja, jos perus- ja ihmisoikeuksien suojeleminen sitä edellyttää. Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä löytyy tapauksia, joissa valtion on katsottu laiminlyöneen positiivisen velvollisuutensa suojella yksilöä tämän kunniaan kohdistuvilta perusteettomilta loukkauksilta. Sananvapauden liiallinen korostaminen voi siis olla perus- ja ihmisoikeuksien järjestelmä kokonaisuutena huomioiden ongelmallista.²⁷⁸

Positiivisen suojelelvelvoitteen näkökulmasta onkin mahdollista puolustaa valtioiden velvollisuutta ennaltaehkäistä vihapuhetta ja reagoida vihapuheeseen tarpeeksi järein ja asianmukaisin keinoin. Toiset taas ovat sitä mieltä, että 17 artiklan kautta vihapuheeseen reagoiminen vie pohjaa eurooppalaiselta sananvapausdoktriinilta ja menee liiallisuuksiin, ja kaikki tilanteet olisivat ratkaistavissa käyttämällä vain 10.2 artiklan rajoitusedellytyspohdintaa.²⁷⁹ On myös argumentoitu, että oikeuksien väärinkäytön kiello on perustavanlaatuisesti ristiriitainen perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittavan demokraattisen

---

²⁷⁶ Buyse 2014a, s. 204.

²⁷⁷ Hyttinen 2019, s. 107.

²⁷⁸ Hyttinen – Tapani 2018, s. 42. Ks. myös Karovska-Andonovska 2016, s. 19.

²⁷⁹ Tulkens 2015, s. 6.

oikeusvaltion kanssa. Monet filosofit ovat huomauttaneet, että vakavasti otettava oikeusvaltio ei voi tinkiä perus- ja ihmisoikeuksista missään olosuhteissa tai kenenkään kohdalla, edes niissä tilanteissa, joissa utilitaristiset argumentit tai demokraattisen oikeusvaltion oma olemassaolo puoltaisivat perus- ja ihmisoikeuksista tinkimistä.²⁸⁰

Lähtökohtaisesti allekirjoitan kiellon suoran soveltamisen ongelmallisuuden, sillä tapausten erityispiirteiden ja koko kontekstin huomioon ottaminen tuomioistuinharkinnassa on aina arvokasta. Jo nimensä mukaisesti giljotiinivaikutus leikkaa tapauksista tuomioistuimissa tehtävän intressipunninnan.²⁸¹ Lisäksi kanteen hylkääminen suoraan 17 artiklan nojalla poistaa kunkin yksittäistilanteen kontekstin huomioimisen ja vähentää läpinäkyvyyttä, kun laajat tapauskohtaiset perustelut jäävät puuttumaan.²⁸² Suoran soveltamisen vaarana on muun muassa se, ettei tekijän oikeusturva pääse toteutumaan tarpeeksi. Voidaankin kyseenalaistaa, tulisiko demokratian käyttää omaksi puolustukseksi samoja aseita – eli oikeuksien kaventamista – joita vastapuoli yrittää käyttää tuhotakseen demokratiaa.²⁸³ Entä kuinka pitkälle demokratia voi puolustaa itseään ilman, että toiminta muuttuu epädemokraattiseksi?²⁸⁴

Argumentti siitä, että artiklaa tulisi soveltaa vain alkuperäisen käyttötarkoituksensa mukaisesti totalitarismin uhkaan, on mielestäni osin epärelevantti, sillä ihmisoikeussopimusta tulisi tulkita aikakauden tarpeiden mukaan. Sopimus elää ajassa ja paikassa, ja sen on kyettävä elämään ja mukautumaan yhteiskunnan muutoksen mukana.²⁸⁵ Globalisaatio, sekularismi, monikulttuurisuus ja internetin saatavuus ovat muuttaneet sananvapaudenkin roolia yhteiskunnassa paljon. Esimerkiksi islaminuskoa herjaavat ilmaisut internetissä tulkitaan nykypäivänä aivan eri kontekstissa ja ne saavat aivan eri tavalla yleisöä kuin esimerkiksi mielipidekirjoituksen muodossa sanomalehdessä aikana, jolloin islaminuskoista väestöä ei ollut esimerkiksi Pohjoismaissa läheskään niin paljon kuin nyt.²⁸⁶

Yksi keskeinen kiellon soveltamista puoltava seikka on se, ettei perusoikeuksien rajoitusedellytysten avulla pystytä reagoimaan kunnolla kaikkiin mahdollisiin tilanteisiin. Perusoikeuksia joudutaan toisinaan punnitsemaan suoraan toisiaan vasten, ja Linna on

---

²⁸⁰ Hyttinen – Tapani 2018, s. 34.

²⁸¹ Bezemek 2016, s. 16.

²⁸² Hare 2009, s. 77, Howard 2018, s. 88–89.

²⁸³ Tulkens 2015, s. 6.

²⁸⁴ Bezemek 2016, s. 6

²⁸⁵ Nuotio 2019, s. 215.

²⁸⁶ Ks. Grimm 2009, s. 16, Alaburić 2018, s. 231.

huomauttanut, että punninta ei tuota oikeaa tulosta, mikäli vaakakupin toisella puolella on järjestely, joka on jo lähtökohtaisesti perustavanlaatuisesti viallinen. Näin ollen nykyisillä rajoitusedellytyksillä tai perusoikeuksien keskinäisellä punninnalla ei kyetä onnistuneesti arvioimaan oikeuden väärinkäyttötilanteita. Voidaankin kysyä, onko mielekästä pohtia perusoikeuden ydinalueen rajoittamista, mikäli koko arvioinnin kohteena oleva toiminta on oikeuden väärinkäyttöä ja siten jo lähtökohtaisesti kiellettyä.²⁸⁷ Tämä puoltaa oikeuden väärinkäytön kiellon asemaa osana oikeusjärjestystä: se mahdollistaa tehokkaan reagoinnin tilanteisiin, joissa toinen osapuoli väärinkäyttää omia oikeuksiaan.

Onkin olemassa ratkaisuja kuten KKO 2013:50, jossa kiellon soveltamiselle olisi mielestäni ollut hyvät perusteet. Mikäli tekijä uhkaa toisia ihmisiä raa'alla väkivallalla, on mielestäni ilmiselvää, ettei tekijä osoita ilmaisuillaan kunnioitusta toisten ihmisoikeuksia, kuten oikeutta elämään, kohtaan. Tällaisissa tilanteissa olisi nimenomaan tärkeää osoittaa ilmaisujen olevan oikeuden väärinkäyttöä, sillä näin voidaan lähettää moraalinen viesti ja ilmaista, millaisia puheita emme yhteiskunnassa salli. Myös Hyttisen esittämä näkemys on mielestäni ajattelemisen arvoinen – tappouhkauksiin reagoiminen sananvapauden rajoittamedellytysten kautta viestii siitä, että joissain tilanteissa tappouhkaukset voisivat kuulua sananvapauden piiriin, vaikka näin ei kuitenkaan ole.²⁸⁸ Tässä ollaan myös Linnan argumentin ytimessä: jos pohdimme tappouhkausta sananvapauden rajoitusedellytysten kautta, keskustelu vääristyy liikaa toiseen suuntaan.

Esimerkiksi Nuotio onkin todennut, että rajattuna ja suomalaisiin oloihin sovitettuna väärinkäytön kiellon opilla voisi olla annettavaa. Se voisi auttaa tunnistamaan sellaiset ihmisarvoa loukkaavat puheet ja toimet, jotka horjuttavat yhteiskuntarauhaa, ja jotka voivat pahimmillaan eskaloitua poliittiseksi väkivallaksi.²⁸⁹ Suomalaisessa yhteiskunnassa erityisesti totalitaaristen järjestöjen valtaannousupyrkimykset ovat todellinen asia, ja korkein oikeus onkin toiminut esimerkillisesti soveltaessaan oikeuden väärinkäytön kieltoa Pohjoismaisen vastarintaliikkeen tapauksessa ratkaisussa KKO 2020:68.6

Artiklan suoraan soveltamiseen tulee kuitenkin nähdäkseni turvautua vain, jos on täysin selvää, että rikoksen tekijä on käyttänyt oikeuksiaan vastoin ihmisoikeussopimuksen arvoja. On muistettava, että 10.2 ja 17 artiklat edustavat vastakkaista suhtautumista sananvapauden

---

²⁸⁷ Linna 2004, s. 625–626.

²⁸⁸ Hyttinen 2019, s. 100–101.

²⁸⁹ Nuotio 2022, s. 14.

käyttöön: 10 artiklaa sovellettaessa ajatus on, että ilmaus sinänsä kuuluu sananvapauden suojan piiriin, mutta se yksittäistapauksessa suljetaan pois erittäin painavista yhteiskunnallisista syistä, ja 17 artiklaa sovellettaessa ajatuksena taas on, että ilmaus on niin vakavassa ristiriidassa sopimuksen ja sen arvojen kanssa, ettei se alkuunkaan ansaitse sananvapaussuojaa.²⁹⁰ Vähänkin tulkinnanvaraisissa tilanteissa on perusteltua turvautua epäsuoraan soveltamiseen.

5.4 Kiellon epäsuora soveltaminen

Nähdäkseni ajattelemme nykyään melko yksimielisesti ihmisoikeusjärjestelmän kokonaisuutena, jossa toisten oikeuksista voidaan joskus joutua tinkimään toisten oikeuksien kustannuksella. Perus- ja ihmisoikeudet ovat kontekstisidonnaisia ja vuorovaikutteisessa suhteessa toisiinsa. Oikeuden väärinkäytön kieltä juuri tällaista käsitystä, ja on varsin käyttökelpoinen periaate, kunhan sen soveltamiseen suhtaudutaan tietyllä varauksella.²⁹¹ Siksi olisikin mielestäni perusteltua painottaa ja laajentaa nimenomaan kiellon epäsuoran soveltamisen käyttöalaa.

EIS 17 artiklan soveltamisen vähäisyyden syyksi on esitetty sitä, että tuomioistuin saa tarpeeksi tulkinta-aineeksi aineellisiin ihmisoikeussäännöksiin kuten 10 artiklaan sisältyvistä poikkeamismahdollisuuksista, ja näin ollen tarvetta kieltoon tukeutumiselle ole.²⁹² Koska tapauksia on mahdollista lähestyä sananvapauden rajoitusedellytysten kautta, on osittain ymmärrettävääkin, ettei artiklan käytölle ole koettu tarvetta. Haluaisin kuitenkin nähdä, että on olemassa tilanteita, joissa kiellon laajemmasta ottamisesta tulkinta-avuksi voisi olla konkreettista hyötyä. Erityisesti suhteessa panetteleviin ja solvaaviin ilmaisuihin kiellon epäsuoralla soveltamisella voisi olla käyttöalaa: tuomioistuimet voisivat ottaa kiellon osaksi argumentaatiota, mutta tapauskohtaisesta intressipunninnasta ei tarvitsisi luopua.²⁹³

On totta, ettei panettelevia ja solvaavia ilmaisuja tulisi lähtökohtaisesti sulkea suoraan sananvapaussuojan piiristä. Panettelevat ja solvaavat ilmaisut ovat usein luonteeltaan ilmaisuja, joita ei voida suoraan kategorisoida oikeuden väärinkäytöksi, vaan ne joissain tilanteissa, tietyn kontekstin piirissä, nauttivat sananvapaussuojaa. On kuitenkin myös

---

²⁹⁰ Neuvonen 2015, s. 37. Ks. myös Oetheimer 2006, s. 429–430.

²⁹¹ Nuotio 2019, s. 215.

²⁹² Linna 2004, s. 625.

²⁹³ Buyse 2014a, s. 207.

tilanteita, joissa tulkintalinja voisi nähdäkseni olla tiukempi. Tässä esiin nousevat ne edellä käsitellyt argumentit, joilla perustellaan oikeuden väärinkäytön kiellon soveltamista myös panetteleviin ja solvaaviin ilmaisuihin.

Ensinnäkin epäsuoran soveltamisen kautta kunkin yksittäistapauksen piirteitä voitaisiin tarkastella kiellon kautta ja samalla pohtia erityisesti lausumien funktiota suhteessa oikeuden väärinkäytön doktriiniin. Miksi tekijä on käyttänyt halventavaa tai nöyryyttävää kieltä? Voiko lausumilla olla jokin muu tarkoitus, kuin lietsoa vihaa yhteiskunnassa?²⁹⁴ Usein loukkaavia tai halventavia puheita saatetaan perustella sillä, että ne liittyvät yhteiskunnassa yleistä huolta herättäviin aiheisiin kuten maahanmuuton tai islaminuskon lisääntymiseen.²⁹⁵ Nämä aiheet kiistämättä kuuluvat julkiseen keskusteluun, ja on täysin sallittua, jopa toivottavaa, että keskustelussa esiintyy erilaisia vastakkaisia mielipiteitä. On kuitenkin hyvin eri asia todeta olevansa huolestunut maahanmuuton lisääntymisestä tai esitellä rikollisuutta koskevia tilastoja kuin ilmaista asiansa halventamalla maahanmuuttajia ja esimerkiksi vertaamalla heitä eläimiin. Ajatus siitä, että puheilmaisut ovat aina motivoituneita, on mielestäni tarkastelun arvoinen.²⁹⁶ Lähtökohtaisesti ajattelenkin, että ihmisillä on aina mahdollisuus viestiä ajatuksistaan syyllistymättä panetteluun tai solvaukseen – sellaisille ei ole yksinkertaisesti mitään tarvetta.

On syytä pohtia myös ihmisoikeustuomioistuimen *Handyside*-ratkaisussa korostamaa oikeutta esittää järkyttäviä, häiritseviä tai sokeeraaviakin ilmaisuja.²⁹⁷ Ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön valossa on vaikea sanoa, missä menevät järkyttävien, häiritsevien tai sokeeraavien ilmaisujen rajat. Myös 10.2 artiklan mukainen vaatimus siitä, ettei toisten oikeuksia (*rights of others*) saa loukata omia oikeuksia käyttämällä, on herättänyt kysymyksen siitä, mitä oikeastaan ovat nämä "toisten oikeudet".²⁹⁸ Jälleen EIT:n oikeuskäytäntöä voidaan luonnehtia myös tältä osin epäjohdonmukaiseksi ja epäselväksi. Mikäli "toisten oikeuksia" voi tulkita laajasti, on jopa esitetty, että ihmisillä on toisaalta myös oikeus olla altistumatta järkyttäville, häiritseville tai sokeeraaville ilmaisuille.²⁹⁹

---

²⁹⁴ European court of Human Rights, Guide on Article 17 of the European Convention on Human Rights 2022 s. 17: "The applicant's intention, or the purpose pursued by him/her, is a particularly relevant consideration for determining whether Article 17 is applicable."

²⁹⁵ O'Reilly 2016, s. 239.

²⁹⁶ Fish 1994.

²⁹⁷ *Handyside v. Yhdistynyt kuningaskunta* 7.12.1976. Ks. aiheesta myös esim. Hoikka 2009, s. 69, Illman 2012, s. 211, Howard 2018, s. 9, Mchangama – Alkiviadou 2021, s. 1008.

²⁹⁸ Hare 2009, s. 77.

²⁹⁹ Grim 2009, s. 318–319, O'Reilly 2016, s. 245 ja 259.

Erityisesti politiikan alalla on perustellusti oikeus esittää julkisuudessa myös sellaisia mielipiteitä ja käsityksiä esimerkiksi maahanmuutosta, jotka saattavat loukata, järkyttää tai huolestuttaa joitakuita. Sananvapauden käyttöön kuuluu kuitenkin myös velvollisuuksia ja vastuita, ja EIT:n mukaan on olennaisen tärkeää, että erityisesti poliitikot välttävät julkisissa puheissaan ilmaisuja, jotka ovat omiaan ruokkimaan suvaitsemattomuutta. Rasistisen syrjinnän puoltamista tulee välttää ja uskonnollisten mielipiteiden esittämisen yhteydessä on velvollisuus välttää niin pitkälle kuin mahdollista ilmaisuja, jotka saattavat perusteettomasti loukata toisia tai ruokkia suvaitsemattomuutta, ja jotka eivät ole omiaan edistämään julkista keskustelua.³⁰⁰ Kyse on ilmaisuista, jotka Mantilan ajattelun mukaan lisäävät vihan ilmapiiriä yhteiskunnassa.³⁰¹

Kouvolan hovioikeus onkin todennut vuonna 2012 antamassaan kiihottamisrikosta koskevassa päätöksessä, että vaikka poliittisen puheen vapaus on yksi demokratian kulmakivistä, ovat yhtä lailla kulmakiviä myös suvaitsevaisuus ja ihmisten tasa-arvo. Näin ollen demokratiassa voi olla toisinaan välttämätöntä määrätä tiettyjä seuraamuksia tai ryhtyä ennaltaehkäiseviin toimenpiteisiin, kun puheissa tai kirjoituksissa yllytetään suvaitsemattomuuteen perustuvaan vihaan. Hovioikeuden mukaan rasistista syrjintää ja ulkomaalaisvihaa tulee vastustaa niiden kaikissa muodoissa niin pitkälle kuin mahdollista silloinkin, kun ilmaisuilla ei ole kehoitettu suoraan väkivaltaan tai muuhun rikollisuuteen.³⁰²

Mielestäni nämä kannanotot puhuvat sen puolesta, että turhaan halventavat tai nöyryyttävät, panettelun ja solvauksen elementit täyttävät ilmaisut voisi toisinaan kategorisoida epäsuoran soveltamisen avulla oikeuden väärinkäytön muodoiksi. Mikäli suvaitsemattomuuden ruokkimista ja keskustelukulttuuria väärään suuntaan johtavia ilmaisuja tulisi välttää, on mielestäni mahdotonta nähdä, miten vakavan panettelevat ja solvaavat ilmaisut eivät voisi olla tässä mielessä oikeuden väärinkäyttöä, sillä niillä selvästi nimenomaan pyritään osoittamaan suvaitsemattomuutta ja johtamaan keskustelua tiettyyn suuntaan. Etenkin, kun otetaan huomioon, että ihmisellä lähtökohtaisesti on aina mahdollisuus ilmaista asiansa myös asiallisesti, on vaikea nähdä, miten tahallaan halventavia tai nöyryyttäviä ilmaisuja käyttävä henkilö ei näin tehdessään käyttäisi sananvapausoikeuttaan väärin, jopa tahallaan. Nähdäkseni onkin vaikeaa perustella, miten voimakkaan nöyryyttävät kommentit olisivat linjassa

---

³⁰⁰ Kouvolan HO 12.12.2011 1146.

³⁰¹ Mantila 2020, s. 163.

³⁰² Kouvolan HO 12.12.2011 1146. Ks. myös Illman 2012, s. 212.

ihmisoikeussopimuksen edustamien arvojen ja toisten ihmisten oikeuksien kunnioittamisen kanssa.

Jos siis tuomioistuimessa tapauksen konteksti huomioon ottaen näyttää siltä, että lausumat todella on tarkoitettu rajoittamaan toisten oikeuksia ja niillä todennäköisesti on sellainen seuraus, voisi oikeuden väärinkäytön kiellon ja rajoitusedellytysten yhteisen soveltamisen nojalla todeta tiettyjen panettelevien ja solvaavien ilmaisujen jäävän sananvapauden ulkopuolelle. Kaikkia ilmaisuja ei ole tarpeen kategorisoida oikeuden väärinkäytöksi, mutta kaikkia ilmaisuja voi peilata väärinkäytön konstruktion. 17 artiklaa onkin käytetty jo nyt apuna vahvistamaan sitä tulkintaa, että sananvapautta on tarpeen rajoittaa vakavissa tapauksissa.³⁰³ On nähdäkseni myös mahdollista tarvittaessa todeta toiminnan olevan oikeuden väärinkäytön kiellon vastaista tuomioistuimessa tehtävän intressipunninnan jälkeen, jolloin lopputulos ei eroa siitä, että oikeuden väärinkäytön kieltoa sovelletaan tapaukseen suoraan. Tällöin toki menettely tuomioistuimessa poikkeaa suorasta soveltamisesta, mutta ainoastaan niin, että syytetyn oikeusturva paranee.

Esimerkiksi luvussa 2.3.3 käsitellyssä tapauksessa KKO 2012:58 olisi voinut argumentoida kiellon periaatteen avulla, enkä suoranaisesti näe, miksi tapauksessa *Féret v. Belgia* kieltoa ei sovellettu ollenkaan. *Féret*-tapauksessa kyse oli poliittisen puoluejohtajan rasisista kommentteista, joissa tekijä oli muun muassa leimannut maahan muuttaneet ulkomaalaiset rikollisiksi, jotka tulivat maahan käyttääkseen etuusia hyväkseen. Tuomioistuin arvioi tapausta 10.2 artiklan valossa.³⁰⁴ Puolestaan tapauksessa *Glimmerveen & Hagenbeek v. Alankomaat* kyse oli rotusyrjintään kehottavasta poliittisesta puheesta, ja tähän tapaukseen taas tuomioistuin sovelsi 17 artiklaa.³⁰⁵ Tuomioistuimen mukaan sananvapautta nauttivien loukkaavien ilmaisujen piiri ei kata lausumia, joissa kehoitetaan rotusyrjintään. Miten ulkomaalaisten leimaaminen rikollisiksi on rotusyrjintään kehottamiseen verrattuna niin paljon lievempää, ettei oikeuden väärinkäytön kieltoa oteta ollenkaan esiin?

Osa oikeuden väärinkäytön kiellon periaatteeseen kohdistuvasta yleisestä kritiikistä johtuu nimenomaisesti siitä, että EIT:n oikeuskäytäntöä kiellon osalta pidetään epäselvänä ja epäjohdonmukaisena.³⁰⁶ Tähän mielestäni yhtenä ratkaisuna voisi toimia kiellon epäsuoran

---

³⁰³ European court of Human Rights, Guide on Article 17 of the European Convention on Human Rights 2022 s. 18.

³⁰⁴ *Féret v. Belgia* 16.7.2009. Ks. myös Mchangama – Alkiviadou 2021, s. 1034.

³⁰⁵ *Glimmerveen & Hagenbeek v. Alankomaat* 11.10.1979.

³⁰⁶ Ks. esim. *Cannie – Vorhoof* 2011, *Buyse* 2014b, s. 491.

soveltamisen laajentaminen kaikkiin vihapuhetapauksiin. En näe mitään suuria haittavaikutuksia sillä, että tuomioistuimet ottaisivat kiellon laajemmin osaksi sananvapausrikosten tulkintaa ja argumentointia esimerkiksi juuri panettelevien ja solvaavien lausumien kohdalla. Kiellon epäsuoralla soveltamisella voidaan mielestäni päinvastoin taklata 17 artiklan saamaa kritiikkiä giljotiinivaikutuksen ja ennakoimattomuuden osalta. Mikäli tuomioistuimet ottaisivat kiellon huomioon aina vihapuheen kohdalla – lähtökohtaisesti epäsuorasti tai kriteerien täytyessä suorasti – muuttuisi ratkaisukäytäntö johdonmukaisemmaksi ja ennakoitavammaksi tältä osin.³⁰⁷ Sama pätee myös vihapuhetapausten lisäksi erilaisiin historian vääristely- tai kieltämistapauksiin. Kuilu holokaustin kiistämistä koskevien tapausten ja muiden, vähemmän tunnettujen joukkotuhontojen kiistämistä koskevien tapausten välillä pienenesi, mikäli kaikkia tapauksia tutkittaisiin epäsuoran soveltamisen kautta.

Aiemmin luvussa 5.1 on todettu epäsuoran soveltamisen saaneen osakseen kritiikkiä siitä, että sovellettaessa 17 artiklaa yhdessä 10.2 artiklan kanssa sananvapautta rajoitetaan usein herkemmin kuin tilanteissa, joissa sovelletaan vain 10.2 artiklaa. Cannien ja Voorhoofin mukaan epäsuorissa soveltamistilanteissa intressejä ja tilanteen kontekstia ei juurikaan oteta huomioon tai punnita tosiasiallisesti tarpeeksi, ja oikeuden väärinkäytön kieltä osana tulkintaa ikään kuin vetää tulkintaa sananvapautta rajoittavaan suuntaan.³⁰⁸ Näin ei kuitenkaan lähtökohtaisesti tarvitse olla, etenkin, jos asia tiedostetaan ja siihen kiinnitetään huomiota. Lisäksi on huomattava, että aiemmin kiellon epäsuora soveltaminen on todennäköisesti kohdistunut lähinnä sellaisiin tapauksiin, joissa on kyse vakavista oikeudenloukkauksista, ja joissa sananvapautta on joka tapauksessa ollut tarpeen rajoittaa.

Nähdäkseni rajoitusedellytykset ja oikeuden väärinkäytön kieltä olisivatkin mahdollista nähdä toisiaan tukevinä konstruktiona sen sijaan, että valittaisiin vain jompikumpi reitti lopputulokseen. Linna on huomauttanut, että kiellon periaatetta tulisi lähtökohtaisesti lukea yhdessä toimintavapautta turvaavien perusoikeussäännösten kanssa. Oikeuden väärinkäytön kieltä voikin hahmottaa eräänlaisena perus- ja ihmisoikeussuojan ulottuvuutta koskevana lukuohjeena.³⁰⁹ Kyky hahmottaa oikeusjärjestelmä kokonaisuutena, jossa toista oikeutta voidaan rajoittaa toisen kustannuksella, on tärkeää. Mikäli kieltä otettaisiin sananvapausrikostapauksissa laajemmin esiin, lisääntyisi ihmisten tietoisuus periaatteesta.

---

³⁰⁷ Ks. Buyse 2014a, s. 207.

³⁰⁸ Cannie – Voorhoof, 2011, s. 67–70. Ks. myös Buyse 2014a, s. 101.

³⁰⁹ Linna 2007, s. 628.

Näin ajatus demokratian ylläpitämisen tärkeydestä ja vähemmistöryhmien suojelemisesta voisi saada enemmän jalansijaa.³¹⁰

---

³¹⁰ Ks. Buyse 2014a, s. 204.

6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielman teema ei ole suoraviivaisin ja helpoiten hallittava. Kuten alussa olen todennut, sananvapaus on yksi demokraattisen yhteiskunnan kulmakivistä, eikä syyttä – se mahdollistaa mielipiteen ilmaisun ja toisaalta tiedon saannin. Sananvapaus ja sen käyttö saavat jatkuvasti uusia ulottuvuuksia ja muotoja, ja esimerkiksi yhteiskunnan globalisaatio, internetin yleistyminen ja muuttoliikkeet ovat ravisuttaneet koko yhteiskunnallista sananvapauskenttää. Siinä missä aiemmin ei välttämättä ollut yhtä relevanttia pohtia tiettyjen ilmaisujen vaikutuksia tai leviämismahdollisuuksia yhteiskunnassa, ovat pohdinnat tulleet yhä ajankohtaisemmiksi väestörakenteen muuttuessa ja viestinnän muuttaessa muotojaan. Tämä näkyy sananvapausrikosten yleisyydessä ja muodoissa, ja esimerkiksi vihapuhe on terminä nostanut päätään viime vuosien aikana.

Sen lisäksi, että sananvapaus on jo itsessään moniulotteinen vapausoikeus, jonka rikosoikeudelliseen rajoittamiseen liittyy reunaehtoja, saa tutkielma nopeasti monia ulottuvuuksia, kun sananvapauteen yhdistetään oikeuden väärinkäytön kiellon doktriini. Kieltoa ilmentävää ihmisoikeussopimuksen 17 artiklaa on sovellettu eri tavoin eri tapauksiin, samojenkin tapauskategorioiden sisällä. Mitä näihin kategorioihin tulee, eivät nekään ole täysin suoraviivaisia. Toisaalta kuten tutkielmaa lukemalla huomaa, keskustelu kiellon soveltamisen mielekkyydestä ylipäätään käy kuumana.

Olen tutkielmassa pyrkinyt kompaktisti, mutta mahdollisimman kattavasti esittelemään sitä problematiikkaa, joka liittyy sananvapausrikoksiin ja oikeuden väärinkäytön kieltoon. Sallitun ja kielletyn sananvapauden käytön rajojen pohtiminen on loputon suo, ja keskustelua teemasta tullaan käymään varmasti pitkään. Sen lisäksi, että jotkin ilmaisut jäävät yksittäistapauksissa sananvapaussuojan ulkopuolelle, on tilanteita, joissa ilmaisut voidaan kategorisoida oikeuden väärinkäytöksi. Lähestymistapani oikeuden väärinkäytön kieltoon on hieman kompleksinen. Haluaisin nähdä sen melko suoraviivaisena periaatteena, jonka käyttöä on helppo perustella – kenelläkään ei tule olla oikeutta väärinkäyttää oikeuksiaan toisten ihmisten oikeuksien kustannuksella. Vähänkin aiheeseen perehtymällä huomaa kuitenkin, ettei asia ole niin yksiselitteinen. Vastauksena tutkimuskysymykseeni totean kuitenkin, että mielestäni oikeuden väärinkäytön kieltoa voisi ja tulisi soveltaa paikoin nykyistä laajemmin sananvapausrikoksiin.

Olen hahmottanut kiellon soveltamista suoran ja epäsuoran soveltamisen kautta. Tunnistan ja tunnustan kiellon suoraan soveltamiseen liittyvät epäkohdat ja riskit, enkä kannustakaan

soveltamaan kieltoa suoraan kevyin perustein. Kuitenkin tapauksissa, kuten KKO 2013:50, joissa kyse on selkeästä väkivallalla uhkailusta, kieltoa on mielestäni perusteltua soveltaa suoraan. Mikäli ilmaisut todettaisiin suoraan oikeuden väärinkäytöksi, ei tarvitsisi punnita, onko kyse sallitusta sananvapauden käytöstä. Nähdäkseni nimittäin vakava väkivallalla uhkaaminen kuten suora tappouhkaus ei koskaan ole sallittua sananvapauden käyttöä, ja se on viesti, jota tuomioistuinten tulee lähettää. Samoin vakavissa totalitaarisen yhteiskunnan edistämisyarkimyksissä on mielestäni täysin perusteltua vedota kieltoon suoraan – miksi sellaista pitäisi sallia?

Mitä tulee ”kevyempiin” tapauksiin, eli lähinnä sellaiseen vihapuheeseen, joka ei lietsota suoranaista väkivaltaa, mutta kehottaa vihaan ja suvaitsemattomuuteen, voisi kieltoa taas soveltaa epäsuorasti. Tällöin tuomioistuin voisi tehdessään tapauskohtaista tulkintaa ottaa kiellon huomioon sananvapauden rajoitusedellytysten ohella, eikä tapausten laajasta tulkinnasta ja kontekstin huomioon ottamisesta tarvitsisi näin ollen luopua. Samalla oikeuskäytäntö muuttuisi systemaattisemmaksi ja ennakoitavammaksi, sillä jokaisessa tapauksessa sovellettaisiin samoja säännöksiä. Näen, että kielto ja sananvapauden rajoitusedellytykset olisi mahdollista hahmottaa paikoin rinnakkaisina enemmän kuin keskenään kilpailevina tapoina lähestyä yksittäistapauksia. En kykene näkemään mitään suoranaista haittaa siitä, että kieltoa sovellettaisiin epäsuorasti nykyistä laajemmin, ja mielelläni lukisinkin keskustelua aiheesta.

Kokoavasti voisi todeta, että tutkielma toimii yhtenä puheenvuorona oikeuden väärinkäytön kiellon puolesta. Oikeuden väärinkäytön kielto on hyvä ja käyttökelpoinen periaate järkevästi sovellettuna. Erityisesti Linnan argumentti siitä, ettei rajoitusedellytyksillä kyetä taklaamaan kaikkia tilanteita, on varsin ajatuksia herättävä. Oikeuden väärinkäytön kielto on olemassa juuri sitä varten, että toisinaan vaakakupin toisella puolella on menettely, joka jo lähtökohtaisesti on oikeuden väärinkäyttöä. Rohkenenkin esittää, että tutkielmassa esitellyissä kahdessa korkeimman oikeuden tapauksessa, joissa oikeuden väärinkäytön kieltoon ei ole vedottu, kiellolle olisi voinut antaa roolia. Ratkaisussa KKO 2013:50 puheet olisi voinut sulkea suoraan sananvapaussuojan ulkopuolelle kiellon suoran soveltamisen avulla, ja ratkaisussa KKO 2012:58 puolestaan kieltoa olisi voinut hyödyntää tulkinta-apuna, ja tuomioistuin olisi voinut ilmaista perustelutekstissä suoraan, että ratkaisun linja vastaa oikeuden väärinkäytön kiellon periaatetta.

On myös tilanteita, joissa perusoikeuksien rajoitusdoktriinin avulla saadaan aikaan samalopputus, eli ilmaisujen rajaaminen sananvapauden ulkopuolelle. Kuitenkin paikoin oikeuden väärinkäytön konstruktiivisella operoiminen toimisi mielestäni selkeämpänä viestinä. Erityisesti suhteessa panetteleviin ja solvaaviin ilmaisuihin kieltoa tulisi siksi soveltaa epäsuorasti, ja tarvittaessa vakavan panettelevat tai solvaavat ilmaisut voisi jopa intressipunninnan jälkeen kategorisoida oikeuden väärinkäytöksi. Nähdäkseni voimakkaan halventavat ja nöyryyttävät ilmaisut lietsovat vihan ilmapiiriä sekä syrjintää ja kyseenalaistavat ilmaisujen kohteena olevien ihmisarvoa. Kyse ei ole pelkästään vähemmistöön kuuluvien ihmisten tunteiden suojelemisesta, vaan laajemmin yhteiskuntarauhan ja vakauden suojelemisesta. Demokratian kannalta tarpeellinen puhe ei voi koskaan olla halventavaa, ja voimakkaasti halventavan tai nöyryyttävän puheen kategorisoiminen oikeuden väärinkäytöksi toimisi moraalisenä viestinä siitä, mikä yhteiskunnassa on sallittua ja mikä ei.

Kyse on lopulta varsin merkityksellisistä linjanvedoista, jotka ilmentävät yhteiskunnan arvoja ja ideologioita. On totta, ettei demokratia saa mennä liian pitkälle suojelemaan itseään, sillä vaarana tällöin on, että ajaututaan kauemmas demokratiasta. Rajojen vetäminen onkin eräänlaista nuorallatanssimista, kuten kaikki oikeuksien punnitseminen toisiaan vasten. On vaikeaa, paikoin mahdotonta laittaa demokratian kannalta tärkeysjärjestykseen oikeuksia ja arvoja kuten sanavapaus, tasa-arvo ja ihmisarvo. Kun pohditaan rajoitusten tarpeellisuutta demokraattisessa yhteiskunnassa, tarpeellisuus hahmotetaan usein eri tavoin riippuen arvotaustasta. Tämä tutkielma pohjautuu sille ajatukselle, että vähemmistöjen suojelemiselle ja suvaitsevuuudelle yhteiskunnassa tulee antaa enemmän painoarvoa kuin sananvapauden itseisarvoiselle suojelelulle. Mikäli haluamme painottaa yhteiskunnassa suvaitsevaisuuden ja ihmisarvon kunnioituksen kaltaisia arvoja, mielestäni oikeuden väärinkäytön kieltäminen on yksi varteenotettava väline siihen.